ليکوالي

املاء او انشاء

د

ګل پاچا «الفت»

پښتو ټولنه

www.ulfat.de

د پښتو ټولنې (۱۵۲) لمبر خپرونه

ليکوالی

(املاء او انشاء)

ليکوال: ګل پاچا «الفت»

دوهم چاپ
چه له پخوا نه ډېر څه پکښې زيات شوه
شمير: دری زره
د ۱۳۳۹ هـ ش د دلو مياشت

دا کتاب

د پوهنې د وزارت له خوا د یوولسمو ټولګیو دپاره د درسي کتاب د مرستیال په حیث ومنل شو او د شمېر د لړوالی په وجه دوهم ځل چاپ کړی شو.

د مضمونونو فهرست

عنوان | مخ

املاء 1

ټکی او لیک نښې 7

د املاء په باب........ 10

د پښتو ټولنې فیصلې 10

لومړی فیصله: 11

دوهمه فیصله: 13

دریمه فیصله: 15

پښتو املاء په پښتو کتابونو کښې: 19

د سلیمان ماکو تذکرة الاولیا: 20

د میا روښان د خیر البیان املاء: 21

د اخوند درویزه د مخزن الاسلام املاء: 23

د ملا مست د سلوک الغزات املاء: 24

د میرزا انصاری د قلمی دیوان املاء: 25

د دولت د قلمی دیوان املاء: 25

د آخوند قاسم د فواید الشریعة املاء: 26

د خوشحال خان املاء: 27

د عبدالقادر خان خټک املاء: 29

د عبدالرحمن بابا قلمی دیوان: 29

د محمد هوتک د پټې خزانې املاء: 30

د احمد شاه بابا د دیوان املاء: 31

د راورټي د ګلشن روه املاء:..32
د پښتونخوا د شعرهارو بهار:..33
لمړی کتاب د پښتو: 33
پښتو مرکه:..35
د منشي احمد جان املاء: 36
د پښتو ادبي انجمن: 37
انشاء(ليکوالی)..39
سبک 57
رحمان او خوشحال د فکر له حيثه:..60
د خوشحال خان خټک سبک:..64
د رحمان بابا سبک:..65
د حميد سبک: 67
پښتو څنګه وليکو؟ 70
په پښتو ژبه کښې ځيني لغوي او ګرامري تغيرونه..73
الف- د لغاتو برخه:..74
ب- ګرامری تغير: 79
ګرامری اختلاف..82
مبتداء او خبر:..82
ادبی انتقاد 86
شعر او ادب..90
د ادب راز 95
د پښتو پخوانی نثرونه..98
د تذکرة الاولياء د نثر نمونه: 98

د خیر البیان د نثر نمونه: 99
مخزن الاسلام: 101
د خوشحال خان نثر: 102
د پټې خزانې نثر: 104
اوسنی نثر.. 106
آدم خان او دُرخانۍ 108
له شعر نه څه غواړئ؟ 111
د غوټې ژوندګی 118
د اوښکو ارزانی.. 120
د خاندان خولۍ.. 121
لارښوونکی 123
نوی کال نوی زېری.. 125
د مشهد لیدنه کتنه.. 128
زړه زړه نه دی 131
دوه دهقانان.. 135
دوه جنازې 138
دعـا.. 140
د غاښو ایستل.. 141
د ژبې نعمت.. 141
رزان خیز.. 143
ګله ! 145
نه لړم نه ئې ! 147
پـیر 148

پاکه پانه 149
د دعوو وکیل 151
کونډه نجلۍ.. 156
جومات او قبر 165
ښه هم ښه بد هم ښه... 167
صاحب جانه 169
ملالـه 173
اعتبارات 175
اعتبارات 176
لنډې ویناوې... 177
د علم په باب کښې... 178
بـرکـت... 186
مړاوی ګل 196
غازی محمد جانخان.. 198
نوی کال... 201
پښتنه مېرمن.. 205
ملیت او ملي استقلال... 215
ملي یووالی.. 219
ژوند 223
مترقي ژوند 225
د خلکو نظر... 227
د حق اظهار... 230
ډار 232

حقیقت 234
زما نظر 235
عشق او هوس 236
مضراحتیاط 240
حاکمانو ته وایم 243
میلونر خیرات خور 246
ګرانه لیکواله ! 247

بسم الله الرحمن الرحیم

املاء

املاء او ملاْ په لغت کښې مهلت ورکولو[1] او ډکولو[2] ته وايي:
په ادبی اصطلاح خپلې خبرې یا د بل خبرې په صحیح ډول لیکل دی که څوک له ځانه څه نشی لیکلی مګر د بل لیک له مخې نقل کولی شی دغسې نقل ته املاء نشو ویلی.

د املاء خاوند باید دا ټکي په نظر کښې ونیسی:

١- څه چه لیکی باید د صحیح تلفظ له مخې ئې ولیکی او په غلط تلفظ پسې لاړ نشی په هره ژبه کښې د عوامو تلفظ او صحیح تلفظ یو څه فرق لری. ځینې الفاظ شته چه په ویلو کښې یو راز او په لیکلو کښې بل راز دی لکه چه په فارسی ژبه کښې (او) ویل کیږی او (آب) لیکل کیږی په پښتو کښې هم (الک) وایی او هلک لیکي.

٢- د الفاظو په لیکلو کښې د ګرامر (صرف، نحو) مراعات ډیر په کار دی.
ځینې جملې په وینا کښې دومره لنډې شوی دی چه یوې کلمې غوندې وی لکه (ښکی) چه باید د ګرامر له مخې (څه ئې کوې) ولیکل شی.
دا راز مخففات په نورو ژبو کښې هم شته چه په لیک کښې نشته لکه چه په فارسی کښې (مچم) وایی او (من چه میدانم) لیکی.

1- و املی لهم: ملهت ورکولو دوی ته (قرآن کریم).

2- لا ملئن جهنم یعني هر ګوره ډک په کړو جهنم (قرآن کریم).

۳- دوه بیلې کلمی به یو له بله په لیکلو کښې نه نښلوو یعنی دا راز کلمات (ټول سړي) (لوی کور) باید داسې ونه لیکو (ټولسړی)، (لویکور).

۴- که له دوو کلمو څخه یوه کلمه جوړه شوې وی لکه (ټولیمشر) نو بیائې په لیک کښې بېلول ښه نه دی.

همدغه شان به (ټولواک) د یوې کلمې غوندې لیکو او واک به له ټول نه نه بېلوو.

د دغه اساس له مخې باید د (بېلنانه) کلمه د جدائی په معنی داسې ونه لیکلو لکه چه (بې له تا نه) لیکو.

۵- د کلماتو په لیکلو کښې دا مراعات هم ضرور دی چه یوه کلمه د یوې بلې کلمې په شان ونه لیکو او څومره چه کېدای شی د التباس او اشتباه مخه ونیسو.

مثلاً (پوښتنه) د تپوس په معنی او (پښتنه) د پښتون مونثه کلمه باید په لیکلو کښې فرق ولری.

همدارنګه (ګوډ) او (ګډ) باید یو شان ونه لیکو او نه (پرېښی) لکه (پری ایښی) ولیکو به (نوی) د جدید په معنی او (نه وی) د نباشد په معنی په لیکلو کښې باید فرق ولری. په عربی، فارسی او پښتو لیک کښې داسی کلمات شته چه د لیک له مخې یې له ځینو نورو کلماتو نه فرق نشی کیدای لکه: (شیر – شیر) چه یوه کلمه د پیو (شودو) په معنی ده او بله د (زمری) په معنی چه د محل او مقام له مخې ئې معنی معلومېږی، مګر د پښتو لیک کښې دغسې التباس او اشتباه نسبتاً لږ پیښیږی ځکه چه په پښتو کښې معروفه او مجهوله (ی) فرق لری یعنې (تېر) لکه (تیر) نه لیکی.

همدارنګه غړی لکه (غړې) نه لیکل کیږی او د تانیث (ی) مخصوص شکل لری. سره له دی بیا هم ځینی کلمات شته چه باید د محل او مقام له مخې یې معنی معلومه کړو لکه: خوله، خوله، خوله) په دی جملو کښی:

خوله ئي په سر وه – په خوله کښې يې خبره نه دريږی – خو له يې وکړه.

۶- په پښتو کښې د نفي توری او د نهي توری (نه – مه) له افعالو څخه جدا ليکل کيږی لکه (نه ځی، نه کوی، نه وينی، مه وايه، مه کوه، مه ځه، مه غواړه) مګر په (نشی، نشته، نکړی، مشه، مکړه، ناخلی) کښې يې زياتره متصل ليکی.

۷- پښتو توری:

په پښتو کښې ځينې توری شته چه په فارسی او عربی کښې نشته.

د دغو تورو ځای پېژندل او په خپل محل کښې يې ليکل په پښتو املاء کښې ډير اهميت لری چه هغه دا دی:

ښ: دا توری ځينې پښتانه لکه: (خ) يا (ښ) ته نږدې ادا کوی او حينې يې داسې تلفی کوی چه آواز يې (ش) غونډې وی.

نو دغه دوه يا درې مختلف غږونه چه يو ځای بل ځای د لهجې د اختلاف په وجه د ځينو لغاتو په تلفظ کښې شته په ليک کښې د دغه توری په ليکلو دغه اختلاف له منځه تللی او د ليک يو راز والې يې ساتلی دی.

دا توری په داسې لغاتو کښی ليکل کېږی: (ښه –لوښی –اوښ) چه څواک يې يو ورا او څوک ئې بل راز تلفظ کوی.

کومه کلمه چه يوازی د (خ) يا يوازې د (ش) آواز لری هلته دغه توری نه ليکل کېږی لکه: (ختِه – خاوره – شګه – شولی) په دغه اساس بايد (خندل) په (خ) او (شندل) په (ش)وليکو او(ښندل) په (ښ) وليکل شی چه د دريواړو کلمو معنا ګانی وساتو.

ږ: دا توری هم ځينی پښتانه لکه (ژ) او ځينی يې لکه (ګ) ادا کوی، نو ځکه په هغو کلماتو کښی ليکل کيږی چه د لهجو د اختلاف په وجه دغه دوه آوازونه ولری لکه (ږلیہ –لږ – کوږ) دغه توری هم په پښتو املاء کښی د لهجو د اختلاف مخه نيولی ده او د ليک يووالی يې ساتلی دی.

کوم کلمات چه یوازې د (ګ) یا یوازې د (ژ) آواز لري، هلته دا توری نه لیکل کیږي او هماغه (ګ) یا (ژ) لیکي لکه (مالګه، ګوره، ژبه، ژرنده).

ځ: د دې توري آواز له (ز) نه لږ غوندې دروند دی چه په ځینو پښتو کلماتو کښې یې لیکل ډیر ضرور دي لکه ځان، ځنډ او داسې نور...

په پښتو کښې ځینې کلمات شته لکه (ځه) چه د تللو امر دی چه په پښتو (ځ) لیکل کیږي، که دا کلمه په (ز) ولیکو نو (زه) د متکلم ضمیر ترینه جوړیږي. همدغه شان (ځوړ) که په (ز) ولیکل شي نو د (زوړ) سره مشتبه کیږي.

دا توری د پښتو په پخواني رسم خط کښې ډیر استعمالیده اوس یې په ځینو لغاتو کښې ځای (ز) نیولی دی لکه:

زما، زغمل، زمری، زوی، ګرزېدل او داسې نور، دغه تغیر او تحول ته چه ګورو دا اټکل کیدی شي چه څه زما نه وروسته به دغه توری له منځه ولاړ شي او خپل ځای به (ز) ته پرېږدي ځکه چه د دې دواړو تورو تر منځ په تلفظ کښې دومره واضح فرق نشته چه هر څوک پرې پوه شي او له یوه کلي قانون لاندې راشي دلته چه کومه قاعده یو څه تطبیق پیدا کوي هغه دا ده چه:

کوم کلمات چه په فارسي کښې په (ج) ویل کیږي او په پښتو کښې په (ځ) نو هلته باید همدغه پښتو (ځ) ولیکو لکه:

ځوان، ځان، ځنګل او داسې نور، سربیره په دې په هغو کلماتو کښې یې هم لیکل ضرور دي چه که په (ز) ولیکل شي، نو له یوه بل پښتو لغت سره التباس پیدا کوي لکه څېدل، زړیدل.

څ: دا هم پښتو توری دی چه په فارسي او عربي کښې نشته تلفظ یې (س) ته نږدې دی او ځینې کسان یې په ځای د (س) توری استعمالوي که د دغه توري په ځای (س) ولیکل شي، نو د ځینو کلماتو معنی بدلیږي لکه: (څټ – څوک) چه (ست – سوک) ترې جوړیږي.

ډ ، ړ، ټ: دا درې توری په پښتو املا کښې ډېر زیاته برخه لری چه ځای پېژندل یې ډېر ضرور دی او صحیح تلفظ یې په کار دی که یو لیکوال په لیکلو کښې او ویونکی په وینا کښېې (ټ) په (ت) او (ړ) په (ر) یا (ډ) په (د) بدل کړی دا املاء او دغه تلفظ صحیح نه ګڼل کېږی او په ځینو لغاتو کښې د معنی د تغییر موجب ګرزی لکه: وړ، ټول، ډار چه (ور–تول–دار) ترې جوړېږی.

ڼ: دا توری له (ن) څخه دروند اداء کېږی لکه: (منه، بڼ، تنۍ) پخوانو لیکوالو او اوس ځینو لیکوالو دا توری داسی (نړ) لیکلی دی چه دوه توری (ن – ړ) ئې یو ځای کړی دی او د یو توری نوم ئی پری ایښی دی دا توری باید په بسیط ډول (ڼ) ولیکو ځکه چه په مرکب ډول یی لیکل په ځینو کلماتو کښې مشکلات پېښوي لکه: (نړۍ – خونړۍ – کونړ- نړول – نړېدل – نړ) او داسی نور.

و: په پښتو کښې ځینی کلمات شته چه (و) پکښی لیکل کیږی او ویل کیږی نه لکه: (غونډ – لونګۍ) چه (و) د لومړی توری پیښ ښکاره کوی او په تلفظ کښی برخه نه لری.

ځینی نور کلمات دی چه (و) پکښی نیمګړی غوندی اداء کیږی او د مجهول (و) په نامه یادیږی لکه: (لور) د طرف په معنی، دغه راز (و) له معروف (و) څخه فرق لری او کله د یوه لغت معنې بدلوي لکه: (لور) چه په معروف (و) د دختر په معنی دی او په مجهول ډول د طرف معنی پیدا کوی.

همدارنګه (سور) او (سور) یا (توره) او (توره) بېل بېل لغتونه دی او بېلی معنی ګاني لری.

ی: دا توری په پښتو کښې په پنځه ډوله دی چه نومونه یې دا دی: (ملینه یا، معروفه یا، مجهوله یا، تانیثی یا، ثقیله یا) دا پنځه ډوله یا ګاني پدی کلماتو کښی وګورئ: سړی (مفرد) سړي (جمع) (مستې – خولۍ – واخلئ) د

دغو یاګانو په بدلون کله یو لغت په بل لغت بدلیږی او په معنی کښې یې تغییر راځی لکه:

(مېنه – مینه – غړی – غړې – شړی – شړې – وینې او وینئ) د دغو یاګانو برخه په پښتو ګرامر کښې هم ډیره زیاته ده یعنی مفرد د جمع – مذکر او مؤنث فعل او اسم، غایب او مخاطب د همدغو یاګانو په وجه معلومیږی.

که دا یاګانی په لیکلو کښې فرق ونلری، نو (وړی) او (وړئ) به یو راز لیکو او (راځی-راځې-ښی-ښې) به په لیک کښې یوه ډول وی.

ټکی او لیک نښې

بی له تووروونه ځینی ټکی او نښې شته چه د لیک په لوستلو کښې دخل لری او یوه جمله یا کلمه له اشتباه او ابهام څخه ژغوری یعنی د دغو نښو او ټکو په لیکلو سړی پوهیږی چه په کوم ټکی باید سړې ودریږی او کومه جمله یا کلمه په بلی پوری وتړی.

د تعجب، ندا، پوښتنی، خطاب او نورو کیفیاتو څرګندونه په همدغو نښو او ټکو کیږی چه په لیکلو کښې ډیر اهمیت لری او دلته یې په مختصر ډول ښیو:

١- (،) دا نښه د هغو کلماتو ترمنځ لیکی چه یوه په بلی عطف وې لکه: زما په باغ کښې مڼې، ناک، زردآلو، شفتالو شته. همدارنګه یوه وړه یا نیمګړې جمله له بلی نه په همدغه نښه بیلیږې لکه: څه دې چه راکړه، بیرته مې درکړه، دی نښې ته فاصله (بیلوونې) وایې.

٢- (؛) دا نښه له فاصلې نه زیاته وقفه راولې او د داسې جملو په آخر کښې وی: زه له چا سره بد نه کوم؛ بدی مې نه ده خوښه؛ نیکی می خوښه ده؛ دا نښه وقفه (درروونی) بولی.

٣- (.) دا نښه د یوې کاملې جملې په آخر کښې ږدې او د خبری د تمامښت علامه ده لکه: زمونږ هیواد ډیر غرورڼه لری. شپانه په غرو کښې او قصابان په ښارونو کښې دی.

۴- (:) دا نښه د هغی جملې یا کلمې په آخر کښې وی چه شرح او تفصیل یې ورپسې وی لکه: زړه می غواړی: یو ښه دوست پیدا کړم؛ یوه ښه کتابخانه ولرم او د ښه نامه خاوند شم.

۵- (-) دا نښه څو ځایه او په دې ډول استعمالیږی: اول: د معترضه جملو د ښودلو دپاره لکه: هغه ورځ – خدای دې بیا نه راولی – په ما باندی ځومره وغمېده چه ته رانه خوابدی شوی.

دوهم: چیرته چه په کوم داستان یا مقاله کښې د دوو تنو سوال و جواب وی، نو د هغوی نومونه نه اخستل کیږی او دغه علامه د یوه او بل د نامه کار ورکوی لکه:

احمد وویل: محموده – چېرته ځې؟

- محمود: کابل ته ځم.

- څه کوی؟

- د کالیو دپاره ټوټې اخلم.

دریم: په همدغسې ځای کښې لیکل کیږی لکه چه دلته وروسته له اول، دوهم، دریم نه ولیکل شو.

۶- (؟) دا نښه د سوال او پوښتنې علامه ده د هرې جملې په آخر کښې چه دغه نښه وی هغه جمله د استهفام معنی لری لکه:

دی باغ ته ځی؟ احمد سبق وایی؟ که دغه علامه د دغو جملو په آخر کښې نه وی نو دا نه معلومیږی چه د لیکونکی مقصد اخبار دی او که پوښتنه.

۷- (!) دا نښه د خطاب، تعجب، تحسین او افسوس دپاره ده لکه: په دې لاندې جملو کښې: ښاغلو! ملګرو! عزیزانو! پاڅیږئ! د وطن خدمت وکړئ!

دریغه! چه ستاسو په ځای زه وای.

او څومره! ښکلی دی.

آفرین! د خدای رحمت شه! د ښځو په مړانه.

دا نښه کله د جملې په آخره کښې وی او زیاتره همدغه ډول استعمالیږی چه په پورته جملو کښې یې وینئ !

۸- ( ) د دغسی دوه لینده ئیزو کرښو ترمنځ هغه توضیح یا معترضه جمله لیکی چه ډیر زیات اهمیت نه لری او حذّول یې جملې ته څه زیان نه رسوی لکه:

د رحمان بابا اشعار (چه ستا خوښ دی) د ساده انشاء په ډېره ښه نمونه ده.

خاص نومونه، اعداد او خارجی کلمات هم په دغو کرښو کښې لیکی لکه: زما ملګری (احمد) راغی؛ ستا وروړ له مانه (۱۰) کتابه وړی دی.

۹- [ ] دا نښه هلته په کاریږی چه په یوه معترضه جمله کښې بله معترضه جمله یا کلمه راشی نو دغه دواړه جملې داسی لیکی: که رښتیا وو ایم [خدای(جل جلاله) مې دې غاړه نه نیسی] دا سړی ډېر بد سړی دی.

۱۰- « » کله چه یو عبارت له کوم کتابه را نقلوی یا کومه مقوله راوړی نو په دغو کظشو کښې یې لیکی لکه:

زمونږ لارښوونکی ویلی دی: «د وطن مینه د ایمان جزء دی».

۱۱- (...) څوټکی څنګ په څنګ ایښودل د خبرو د قطع کولو او د ځینو کلمو نه دلیکلو علامه ده لکه:

زما په کتابخانه کښې د دغو علومو کتابونه شته. صرف، نحو، منطق، فقه ...

زما ځای ته څو تنه راغلل چه نومونه یې دا دی: زلمی، غرزی، ګلالی ...

۱۲- (✱ ✱ ✱) چیرته چه د یوی مقالی یوه برخه تمامه شی او بله برخه شروع کیږی نو د دواړو برخو تر منځ دغه نښه یعنی ستوری لیکی چه یوه برخه له بلی نه بیله شی.

د املاء په باب
د پښتو ټولنې فیصلې

پښتو لیک که په زړو کتابونو کښې ګورو او که د اوسنیو لیکوالو په آثارو کښې هرچیرته او هر کله دیوه او بل په لیک کښې ځینې اختلافات شته چه د رسم خط یووالی ته ئې زیان رسولی دی او رسوی ئې.

په همدغه سبب دي خبری ته ډیر ضرورت لیده شی چه د ځینو ادبی جرګو او مرکو په وسیله دغه راز اختلافات له منځه ورک شی او په ټوله پښتونخوا کښې پښتو الفاظ او کلمات یو راز ولیکل شی یعنی هغه د هلجو اختلافات چه دلته او هلته د یوه او بل په وینا کښې شته په لیک کښې داخل نشی او یو لغت څو رازه ونه لیکو. لکه (لمر، نمر، نور، مېر، مر) یا (خوله، خولۍ، خولې، خپله، خپلې).

همدا رنګه (ژبه، جبه، زبه) د یوه لغت مختلف شکلونه دی چه څوکې ئې یو راز تلفظ کوی او څوک بل راز، که مونږ دغه ټول صورتونه په لیک کښې قبول کړو په ژبه کښې ادبی وحدت نشی پیدا کیدی او په مرور د زمانه له یوې ژبی نه څو ژبی جوړیږی.

د دغه ادبی ضرورت په وجه پښتو ټولنی له ډیر پخوا نه د لیک مسئلی ته توجه کړی ده او هر کله چه پښتانه لیکوالو او پوهان را غونډ شوی دی د لیک

په باب ئی بحث کړی او د مفاهمی له لاری ئی په دغه باب کښې څه فیصلې صادر کړی دی چه باید پښتانه لیکوال ئی له نظره ونه غورځوی.

لومړی فیصله:

په ۱۳۲۱هـش کال کښې د جوزا په ۲۱ مۀ د ۱۹۴۲ ع په جون کښې د پښتو ټولنی په غوښتنه د افغانستان (۲۵) تنه لیکوال او پوهان په پښتو ټولنه کښې راغونډ شوه او په (۲۱) اختلافی موادو باندې ئی وروسته له بحث فیصله وکړه چه دا لاندی کلمات باید داسی ولیکل شی:

اختلافي صورتونه:	فیصله شوی صورت:
شونډی–شونډان	شونډې
کښیناست–کښینوست	کښېناست
ټول خلق–ټوله خلق	ټول خلق
ټولی خبری–ټوله خبری	ټولې خبرې
پاته–پاتی	پاته
که راغلی وای–که راغلی وی	که راغلی وای
لویه–لو	لویه
تویه–تو	تویه
میړونه–مړونه (او داسی نور)	مېړونه
ولید–ولیدو–ولیدۀ–ولیدلو	(ولید په ټولو ماضی ګانو کښې دغه یو شکل غوره شو مګر په ځینو کښې به په آخره کښې (هـ) هم ورزیاتوی لکه وواهه)
لخ–لوخ	لخ
وشو–وسو	وشو
شوی–سوی	وشو- شوی

اختلافي صورتونه:	فیصله شوی صورت:
شته – سته	شته
لږه ډوډۍ – لږې اوبه	لږه ډوډۍ – لږې اوبه
لږ ډوډۍ – لږ اوبه	
ښې خبرې – ښه خبرې	ښې خبرې
غږ – ژغ – غګ – غاګ	غږ – ژغ
ځینې وایي – ځنې وایي	ځینې وایي
له ده ځنې – له ده ځینې	له ده ځنې
چلوونکی – چلونکی	چلوونکی
ښوونکی – ښونکی	ښوونکی
ښوونځی – ښونځی	ښوونځی
کښې – کښ – کې	کښې
پرې – په «پدای مثالو کښې: احمد سترګې لرې مګر لا پرې نه وینې – په نه وینې»	پرې
ویل – ویله (لکه احمد ویله چه)	ویل
ولاړ – لاړ	ولاړ
وکړ – وکې – وکه	وکړ
وکړئ وکئ	وکړئ
مونږ – موږ	مونږ
زما – زمونږ – ځما – ځمونږ	زما – زمونږ
زه – ځه (د متکلم ضمیر)	زه

په دریمه فیصله کښې چه د لرو او برو پښتنو یعنی د پیښور او بلوچستان د پښتنو لیکوالو او د افغانستان د لیکوالو غونډه د پښتو ټولنی په بلنه په

کابل کښې د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه د ۱۹۵۸ د اګست په ۲۷ مه وشوه نو په لومړۍ فیصله کښې داسې تعدیل وشو.

لومړۍ فیصله	دریمه فیصله (تعدیل)
پاته	پاتې
مونږ	مونږ–موږ دواړه صورتونه ومنل شو
ولاړ	ولاړ–لاړ دواړه صورتونه ومنل شو
لځ	لوځ

بې د دغو څلورو مادو له تعدیل نه په نورو موادو کښې لومړۍ فیصله تائید او تصویب شوه.

دوهمه فیصله:

په ۱۳۲۷ ش کښې د سنبلې په ۸ مه د ۱۹۴۸ ع د اګست په ۳۰ مه په کابل کښې د پښتو ټولنې په غوښتنه د لرې او برې پښتونخوا (۱۹) تنو پښتنو لیکوالو او پوهانو د پښتو لیک د ځینو اختلافي موادو په باب داسې فیصله وکړه.

اختلافي صورتونه:	فیصله شوی صورت:
ڼ–نړ	ڼ
زه، ته، ده، زۀ، تۀ، دۀ	زه، ته، ده بې همزې په ټولو دغسې مثالو کښې
اوربدل – اخیستل، آوریدل، آخیستل	اوریدل–اخیستل (بې مده)
ولید، وګوره، اولید، اوګوره (داسې نور)	ولید، وګوره (بې الفه
مې، دې، پرې، لاندې، باندې، د،	مې، دې، پرې، لاندی، باندی

اختلافي صورتونه:	فیصله شوی صورت:
پر، لاند، باند (داسی نور)	
لومړی، کوچنی، ګوډ، ګوته، بوخت، لمړی، کچنی، ګډ، ګته، بخت	لومړی، کوچنی، ګوډو ګوته، بوخت
چاپ، ګړی، چهاپ، ګهړی	چاپ، ګړی
ښ	دا توری به د (ش) او (خ) په ځای نه لیکو
ږ	دا توری به د (ژ) او (ګ) په ځای نه لیکو
ځ	دا توری به د تلل د مصدر په فعل حال او دغسی نورو افعالو کښې لیکو لکه: ځی، بوځی، راځی
ژوند، جوند، زوند	ژوند (پدغسی لغاتو کښې به له (ژ) نه کار اخلو
ځینی-ځنی	د بعضی په معنی په (ځینی) او د (از) په معنی به (ځنی) لیکو
ویل-وې	ویل (یوازی په شعر کښې (وې) جایز دی)
کښې-کښ	کښې
د ماضی بعید ضمیرونه	وم- وه- وې- وی- و- وه- و- وې یعنی د مفرد د غایب او جمع غائب دپاره یو (و) لیکل کیږی

اختلافي صورتونه:	فيصله شوی صورت:
د شول د مصدر مشتقات	شوم- شوو- شوې- شوئ- شو- شول- شوه- شوي باید ولیکل شی.
د ټولو افعالو د مذکر جمع	په لام لیکل په کار دی لکه راغلل – ولیدل
ټولې مطلقی ماضی ګانی	باید داسی ولیکو: ولید، وکوت، وکړ، مګر وتاړه وواهه باید په آخره کښې (ه) ولری

دریمه فیصله:

په ۱۳۳۷ ش. هـ ۱۹۵۸ ع کښې چه د پښتو ټولنې په بلنه د پېښور او بلوچستان پښتانه لیکوال او پوهان کابل ته د خپلواکۍ د جشن په ورځو کښې راغلی و د سنبلی په پنځمه د اګست په ۲۷ مه د پښتو لیک په باب مجلسونه او ادبی بحثونه شروع شوه، وروسته له څو غونډو او ډیرو څیړنو د لیک د ځینو اختلافی موادو په باب دا راز فیصله صادره شوه.

مختلف صورتونه:	فيصله شوی صورت:
ځمکه- مځکه- زمکه	ځمکه
زمری- مزری- ځمری	زمری
کښته- ښکته- خکته	کښته
پښه- ښپه- خپه	پښه
کښل- ښکل (د لیکلو او ویستلو په معنی)	کښل
کښلی-ښکلی(دښایست په معنی)	ښکلی
ماسخوتن – ماخوستن	ماسخوتن

مختلف صورتونه:	فیصله شوی صورت:
ورځ–روځ	ورځ
موږی–میږوی	موږی
لوبښت-ولبښت	لوبښت
ورک–روک	ورک
خسر–سخر	خسر
خوسا–سخا	خوسا
سکروټه–سروټکه، سکوروټه	سکروټه
ورور–رور	ورور
وروڼه–روڼه	وروڼه
وروروڵی–روروڵی	وروروڵی
وروسته–روسته–روستو	وروسته
وروستی–روستی	وروستی
سیوری–سوری	سیوری
اخلم، اخلي، اخم، اخی، الم، الی	اخلم–اخلی
ښښل، ښښنه، بخښل، پخښنه	ښښل، ښښنه
ماسپښین، مازپښین، ماپښین	ماسپښین
کوم، کم	کوم
اغږل، اخښل، اخل	اغږل
نمږی، مږی، نوږی	نمږی
زوی، زامن، ځوی، ځامن	زوی، زامن
زېږېدل، ځېږېدل	زېږېدل
زغستل–ځغستل	زغستل
سوځل، سېځل، سوزل، سیزل	سوځل، سیځل

مختلف صورتونه:	فیصله شوی صورت:
خوځیدل–خوزېدل	خوځېدل
غورځنګ، غوررزنګ	غورځنګ
زغمل، ځغمل	زغمل
ژرند ، زرنده، جرنده	ژرنده
ژبه، زبه، جبه	ژبه
ژړا ، زړا ، جړا	ژړا
ژوند ، زوند ، جوند	ژوند
ژمی، زمی، جمی	ژمی
ژوبل، زوبل، جوبل	ژوبل
خېژی، خېږی، خېجی، خبزی	خېژی
ژی، زی، جی	ژۍ
ژور-زور-جور	ژور
نژدې-نزدې-نږدې	نژدې
لمر-نمر-نور-مر-مېر	لمر-نمر
نمسی-لمسی-نوسی	نمسی-لمسی
لمونځ–نمونځ–مونځ	لمونځ–نمونځ
نمانځنه–لمانځنه–مانځنه	نمانځنه–لمانځنه
پسرلی، سپرلی	پسرلی–سپرلی
ږغ–غږ	ږغ–غږ
کنځل–بنکنځل	کنځل–بنکنځل
مینځل–وینځل	مینځل–وینځل
مینځه–وینځه	مینځه–وینځه
لامده–لانده	لامده–لانده

مختلف صورتونه:	فیصله شوی صورت:
جینۍ –نجلۍ- جلۍ –جیلۍ	جینۍ –نجلۍ
لمبر- نمبر	لمبر
نولس، نونس	نولس
وېده –بیده- اوده	ویده
ویاله –بیاله- واله	ویاله
اوبدل –اودل –اوبل	اوبدل –اودل
وزه –بزه –بیزه	وزه
نښتل –منښتل	نښتل
بزرګان – ملګان – بزرګانان – ملګانان	بزرګان –ملګان
کارغه –قارغه –کارګه	کارغه
ښ –نر	ښ
کجیر، قجیر	کجیر
ټوک، پړک، چکړي، ټوقه، پړق، چقړی	ټوکه، پړک، جګړي
زړه، ته –زه –زړۀ –تۀ –زۀ	زړه –ته –زه
لوی –دوی –هغوی –لو –دوئ –هغوئ	لوی –دوی –هغوی
لوېدیز – وویل – لوئیدیز – اووئېل	لوېدیز، وویل
یو، اینده، ائینده	یو، اینده
ي	دا توری (مجهوله یا) باید بېځایه او د معروفی یا په ځای استعمال نشی

پښتو املاء په پښتو کتابونو کښې:

د پښتو ژبې زاړه کتابونه تر اوسه ډېر لږ په لاس راغلی دی او په دغه باب کښې یو سم لټون هم نه دی شوی. مونږ د ځینو قلمی آثارو نومونه اورېدلی دی او لیدلی مو نه دی یا موئی د نظم او نثر کومه نمونه چیرته له نظره تیره شوې ده، په همدغاه وجه د پښتو لیک تحول او تطور په پوره ډول نشو ښودلی او یوازی د موجودو آثارو له مخی د پښتو لیک مختلف شکلونه او صورتونه څه نه څه ښیو.

تر دغه وخته چه د پښتو ادب لومړی نمونه په لاس راغلې ده هغه د امیر کروړ نظم دی چه د ۱۳۹ هـ په شاوخوا کښې ئی ویلی دی.

دا شعر د انشاء په برخه کښې د پښتو د لرغونی ادب څنګه والی څه نه څه راښیی مګر د املاء په برخه کښې ترینه صحیح او پوره استفاده نشو کولی ځکه چه د خپل وخت په کوم زاړه قلمی کتاب کښې ئی نه مومو چه زوړ رسم خط راوښیی بلکه د محمد هوتک په کتاب (پټه خزانه) کښې ئی ګورو چه د شاه حسین هوتک په امر په ۱۱۴۱ هـ کښې لیکل شوې ده او د محمد هوتک پښتو املاء ښیی.

کوم کتاب چه د پښتو لیک لومړی نمونه راښیي، هغه د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء څو پاڼې دی چه د پښتو لیک تاریخچه اوس مونږ له همدغه ځایه شروع کوو.

د سليمان ماکو تذکرة الاوليا:

دا کتاب له ۶۱۲ هـ څخه وروسته ليکل شوی دی چه نور کتاب ورک دی او (۸) مخه ئې له کومی قلمی نسخې نه د پښتانه شعراء په لومړی ټوک کښې زنګوګرافی شوی دی.

دا نښو ويلی چه دغه څو مخه د مؤلف پخپل قلم دی که وروسته تر ده بل چا له کومی قلمی نسخی نه را نقل کړی دی. په هر حال د دغو څو پاڼو املاء چه د اوومی هجری پېړی د املاء نمونه ده پدې ډول ده:

۱- پښتو توری ئی داسی ليکلی دی: (ټ- څ- ځ- ډ- ړ- ږ- ښ- ڼ) يعنی د دغو تورو شکل اوصورت له دې اوسنی ليک نه همدغومره فرق لری چه د (ځ) له توری لاندې ئې يو ټکی اېښی دی:

۲- کوم توری چه اوس د حرکاتو د اظهار دپاره په اوسنۍ املاء کښې ليکل کېږی د تذکرة الاولياء په ليک کښې نشته يعنی هلته (هـ- و- ی) د (زور- زېر- پېښ) د ښکاره کولو دپاره نه دی ليکل شوی او په همدغه وجه ځينی کلمات له اوسنۍ املاء نه فرق لری چه مثالونه ئی دا دی:

د تذکرة الاولياء املاء:	اوسنۍ املاء:
م	مې
د	دې
پات	پاتې
ک	که
ل	له
پ	په
مزک	مزکه (ځمکه)
لر	لری

مړ	موړ – مونړ
مین	مینه
تننهاک	تنهاکی

۳- سره لدې چه د تذکرة الاولیاء په املاء کښې حروف د حرکاتو د اظهار دپاره نه دی لیکل شوی، مګر (چه) ئی ځو ځایه (چې) لیکلې ده.

۴- دا کلمات (شی- شوی- شو- شوم- شول) په (ش) لیکل شوی دی او ډېر لږ په یو دوه ځایو کښې (سو – سوه) په (س) وینو او بس. د (شو) او (سو) په آخر کښې هم (و) لیکلی دی.

۵- ځینی نور کلمات لکه: (ویاله- لوی- توی) په همدغه ډول لیکلی دی چه د مؤلف د استوګنې د ځای اوسنۍ محلی لهجه دغسی نه ده، ځکه چه هلته اوس (بیاله لو- تو) وایی مګر یو ځای پکښې (لو) هم لیکل شوی دی.

۶- د ماضی مطلق صیغې داسی لیکی: (نومیده –ولاړه- اوسیده- ګرځیده وکړ) یعنی (نومېدی- ولاړی- وکی- اوسېدی- ګرځېدی) نه لیکی.

۷- کښې داسی لیکی (کښ).

۸- د پښتونخوا کلمه (پښتنخا) لیکی او (هیواد) (ایواد) لیکی.

مګر (اوسېږم) (هوسېږم) لیکلی شوی او (ځرګند) هم (سرګند) لیکلی شویدی.

د میا روښان د خیر البیان املاء:

وروسته د سلیمان ماکو له تذکرة الاولیاء څخه د میا روښان خیر البیان د پښتو زوړ او پخوانی کتاب دی، دا کتاب مونږ نه دی لیدلی مګر نوم ئې هر چا اوریدلی دی.

اخوند درویزه پخپل کتاب (مخزن الاسلام) کښې دا کتاب ډېر یادوی او د خبرو تردیدئی کوی.

ناروېژی مستشرق (مارګين ستېرن) پخپله يوه مقاله کښې د هند د زړو آثارو په مجله کښې خپره شوه د خيرالبيان له کتاب څو نمونې را اخستی دی[1] او په دې مقاله کښې د املاء په برخه هم رڼا اچول شوې ده، دغه مستشرق د خيرالبيان يوه نسخه په (۱۲۷) مخو کښې له (سرډينسن راس) مستشرق سره په (۱۹۳۲ع) کښې په لندن کښې ليدلی ده چه د ۱۰۶۱هـ د روژې په ۲۰ د چارشنبې په ورځ ئې د فقير بهار طوسی په قلم خاتمه موندلې ده.

هر کله چه ميا روښان په ۹۲۳ هـ ۱۵۱۲ع کښې زيږيدلی او په ۹۹۴ هـ کښې مړ شوی دی نو د ده ليک د لسمی (۱۰) پيړۍ د املاء نمونه ګڼلی شو.

مارګين ستېرن د دغه کتاب د املاء په باب خپله نظريه داسی څرګندوی.

۱- په خيرالبيان کښې د نورو پخوانو پښتو کتابونو په شان چه تر ده وروسته ليکل شوی دی (و- هـ- ی) د حرکاتو د اظهار د پاره نه دی ليکلی مثلاً: (حرفونه حرفونو) داسی ليکل شويدی (حرفون) همدارنګه (نشته – اسپی – باسی). په دی ډول دی:

(نشت- اسپ- باس) مګر (اوبه، لېوه) په آخر کښی (هـ) لری.

۲- ځينی مستقلی کلمې په ليکلو کښې يو له بله نښتی دی لکه: په شپيډيرګرزی (پکښمی) چه اوس داسی ليکل کيږی (په شپی ډير ګرزی، پکښی می).

۳- د پښتو خاص حرفونه ئې داسی ليکلی دی:

(ټ- څ- ډ- ړ- ښ- ږ- ڼ) او د (ځ) په عوض هم له (څ) نه کار اخستل شويدی.

۴- بايزيد اورمړ که څه هم د وزيرستان دی، مګر د ده د ليکلو ژبه له نورو کلاسيکی کتابو سره چه ظاهراً د هغو اساس د يوسفزو په لهجه اينبودل شوی

1- بايزيد روښان (خادم)

دی مطابقت لری مثلاً: (لار- ګبینه- نمر- ستا- ثلور) د وزیرستان په لهجه (لیار- ګیمنی، میر –ایتو- ثلویر) نه لیکی.

د اخوند درویزه د مخزن الاسلام املاء:

اخوند درویزه چه د میا روښان معاصر دی او د هغه له افغکارو او عقایدو سره سخته دښمنی لری په پښتو کښې د مخزن الاسلام په نامه یو مشهور کتاب لری چه املاء ئې په دی ډول ده:

۱- د پښتو خاص توری ئې داسی لیکلی دی:

(ټ، ډ، ړ، ښ، ځ) مګر (ڼ) په دغه ډول لرِ او (نړ) ډیر لیکلی دی د (ځ) په ځای هم (څ) لیکی.

۲- دا توری (و- ه- ی) د حرکاتو د اظهار دپاره نه راوړی او دا کلمات: (تاسی- هسی- ولی- څنی- غوندی- می- دی- یی) داسی لیکی: (تاس- هس- ول- څن- غند- م- د- ی) همدارنګه (نشته- به- په- ته- لکه- پښتو- مو- عالمانو) داسی لیکی: (نشت، ب، پ، ت، لک، پښت، م، عالمان).

۳- د افعالو په آخر کښې زیاتره (ن) زیاتوی لکه: (کوین- لرین- وړین) او داسی نور.

۴- ډیر ځله (کښ) لیکی او کله کله (کښی) هم لیکی.

۵- اکثره (چه) لیکی او لرِ لرِ (چی) هم لیکی.

۶- وینځه –وینځل په (و) لیکی یعنی مینځه- مینځل نه لیکی.

۷- د (وقت) کلمه په مفغن صورت یعنی (وخت) نه لیکی.

۸- دا کلمات: (نمونځ- نمر- نمسی- نوړی) په (ن) لیکی.

۹- د (هیر) کلمه (وهیر) لیکی.

۱۰- ځینی توری په لیک کښې له ځینو کلماتو سره نښلوی او داسی ئې لیکی: (لهغو- پریمړده- لهرحاله- لکرداره).

۱۱- د دی کلماتو په ځای (وکړئ- واخلئ- وخورئ) دا کلمات زیات استعمالوی (وکانړی- وخانړی- وخوانړی).

۱۲- دغه کلمې: (غبرګ- برخه- هومره- زمری ړومبی (ړونبی) وروستی پرته) داسی لیکی: (بغرګ- بخره- هنمبری مزری- ړنبلی- وروستلی- پروته) شوکله (شه) لیکی او کله (شو) او د امر په ځای کښی (ش) لیکی.

د ملا مست د سلوک الغزات املاء:

ملا مست د سلوک الغزات په نامه په پښتو یو کتاب په ۱۰۴۰ هجری کښې لیکلی دی چه یوه قلمی نسخه ئې د مطبوعاتو په کتابخانه کښې شته. د دې کتاب املاء په دی ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیکی: (ټ- ځ- ډ- ړ- ښ- ږ- نړ) دی هم د (ځ) په عوض (ځ) لیکی او له دغه توری نه د دوه تورو (ځ- ځ) کار اخلی.

۲- (و- ه- ی) دا توری د حرکاتو د اظهار د پاره کله کله یو نیم ځای لیکی او اکثراً دغه راز الفاظ: (سره- پورې- پوښتنه- زمکه- ګنه- توره- کړه- وژنه- لره- هورې- صورتونه- بخره- تختونه- لکه- نمونځونه- وړاندې) داسی لیکی: (سر- پور- پورښتن- زمک- ګنړ- تور- کړ- وژن- لر- هور- صورتون- بخر- تختون- لک- نمونځون- وړاند).

۳- د ربط توری له خپلو روستیو مربوط کلماتو سره متصل لیکی لکه: (پظاهر- لنبه- کهرخو- هسی نچه- تهغه- پور- پوړاند- پغوږو- لکور).

۴- کښې په دغه ډول کښی لیکی:

۵- دا کلمات: (نمر- موږ- همنبر- زمک- وقت- زلمی- مزری- بیارت- غند- زوی- ژوندون- شی- بخر- مرغونه- ووزی- نمونځ- خموږ- ورځ) همدغسی لیکی.

۶- چه- په همدغه ډول لیکی.

د میرزا انصاری د قلمی دیوان املاء:

میرزا انصاری چه د پښتو په پخوانو شاعرانو کښې لوړ مقام لری او دولت لوانی ورته په ډېر لوی حق قایل دی، املاء ئې په دې ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیکی: (ټ، ځ، ډ، ړ، ښ، نړ)

یعنی د (ځ) په ځای هم (څ) لیکی او د (ڼ) دپاره ئی (نړ) شکل غوره کړیدی.

۲- کښې – په دغه ډول لیکی او (چه) کلمه دغسی او کله (چی) لیکی.

۳- (و- هـ- ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکی او کله ئی نه لیکی چه مثالونه ئې دا دی: (پښتن- زمکه- باند- کاند- روڅی- بخره- لکوم (له کوم) لموره (له موره) نلیده- مین (مینه)- ویره له مخ).

له دغو مثالو څخه دا هم معلومیږی چه (له – نه) اکثراً له وروستیو کلماتو سره نښلوی.

۴- دا کلمات: (سوڅی- زلمی- وینځی- نمر- روڼا- وهیر- ورڅ- وقت- ګرزی- ښبتن- وستری) په همدغه ډول لیکی.

د دولت د قلمی دیوان املاء:

د میا روښان په پیروانو او مریدانو کښې د پښتو مشهور شاعر دولت لوانې د شعر یو دیوان لری چه یوه قلمی نسخه ئې په کابل کښې د مطبوعاتو د ریاست په کتابخانه کښې شته او د املاء خصوصیات ئې دا دی:

۱- د پښتو په خاصو تورو کښې (ټ- ځ- ښ- ړ) په همدی ډول لیکی او له اوسنۍ املاء نه څه فرق نلری مګر دا دوه توری (ځ- ږ) داسی لیکی: (د- ذ)

یعنی د لومړی توری په ځای (د) لیکی او یو ټکی ترینه لاندی ږدی او د دوهم توری په عوض (ذ) استعمالوی. د پښتو یو بل مخصوص تور (ڼ) کله همدغسی په بسیط ډول لیکی او کله (نړ) لیکی.

سربېره پر دې د (ژ) توری هم کله داسی لیکی (ږ) او کله داسی (ژ) یعنی د (ر) په توری یو ټکی پاس او یو لاندی ږدی.

۲- دا توری (و – ی) د حرکاتو د اظهار دپاره نه استعمالوی او اکثراً دا راز کلمات: (واخله، وګڼه، مینه، خلقو، باندی، راشی، خبری) په دې ډول لیکی: (واخل، وګڼ، مین، خلق، باندی، راشی، خبر).

۳- اکثراً (چی) لیکی.

۴- کښې په همدغه ډول لیکی لکه چه اوس ئې مونږ لیکو.

۵- هېر هم (وهیر) لیکی.

۶- د ښښتن په ځای (ښښتن) لیکی.

۷- لمر نه لیکی (نمر) لیکی.

۸- وقت په (ق) لیکی.

د آخوند قاسم د فواید الشریعة املاء:

آخوند قاسم د فواید الشریعة مؤلف د پښتو له هغو نثر لیکونکو څخه دی چه په یوولسمه هجری پیړۍ کښې ئی ژوند کاوه او دینی مسایل ئې پښتو کړیدی. د ده د کتاب یوه قلمی نسخه چه د لیکلو تاریخ او کاتب ئې نه دی معلوم د پښتو ټولنې په کتابخانه کښې شته چه کاغذ ئې ډیر زوړ معلومیږی او د ډیری زړې نسخې ګمان پرې کاوه شی.

د دغې نسخې املاء په دې ډول ده:

۱- پښتو خاص توری داسی لیکی: (ټ- څ- ډ- ړ- ږ- ښ- نړ).

۲- دا توری (و- ه- ی) د حرکاتو د اظهار دپاره ډیر لږ او کله کله لیکی په دغه وجه دا راز کلمات. (ښکته، پورته، لکه، له، لویه، ده، کاندی، وړاندی، مې، هسی، مومنانو، خوله، امامانو) داسی لیکی: (ښکت، پورت، لک، له، لوی، د، کاند، وړاند، م، هس، غند، مومنان، خله، امامان).

۳- هغه معنی دا توری چه اوس له خپلو وروستیو کلماتو څخه جلا لیکل کېږی متصل لیکل شوی دی لکه: (لهغه، لد، لښه، نوی، پطب، پما).

۴- کښ، چه، همدغه شان لیکی.

۵- د (وقت) کلمه په (ق) لیکی او د (نمونځ) کلمه یې په (ن) لیکلې ده.

۶- دا کلمات: (بربنډ، هومره، زما، زمونږ، زمکه، برخه، مینحی، ږومبی، بېرته) داسی لیکی: (برمنډ، همبره، ځما، ځمونږ، زمکه، برخه، وینځی، وړنبلی، بیارت).

۷- د ماضی فعل په آخر کښې عموماً (ن) زیاتوی لکه: (کوین- وړین- ښیئن)

۸- اخانړی، کانړی ډېر لیکی او د (واخلئ) په ځای (وانړی) هم لیکی.

۹- شو –وشو داسی لیکی: (شه–وشه)

د خوشحال خان املاء:

خوشحال خان خټک په ۱۰۷۲ هـ (یوولسمه پیړۍ) کښې یو پښتو کتاب ولیکه چه دستار نامه ئی نوم دی او په نثر لیکل شوی دی د دې کتاب یوه قلمی نسخه په ۱۱۱۹ هـ کښې عبدالحلیم نومی کاتب د افضل خان په امر ولیکه او دغه نسخه په پېښور کښې عبدالشکور خان په زړه او پخوانۍ املاء چاپ کړه. د دې کتاب له مطالعې څخه معلومېږی چه خوشحال خان په پښتو لیک کښې ډېر تحول پېښ کړی، او ملائې له نورو پخوانیو لیکوالونو نه ځینی فرقونه لری چه هغه دا دی:

۱- دا توری (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار د پاره لیکی لکه:

(هسی- تاسی- غوره- اوسپنه- ګوندی- موژ- عالمانو- عابدانو)

او ځینی کلمات ئې بې له دغو تورو هم لیکلی دی.

۲- د پښتو د مخصوص توری (ښ) په ځای (ش) لیکی لکه: غوشه، پشتون.

۳- د (ږ) په عوض (ژ) لیکی لکه: غوژ- کوژ- لژ.

۴- څ- د دې توری دپاره ئې دا شکل غوره کړی (ح) یعنی له (ح) لاندی دوه ټکی او له ټکو لاندې همزه ږدی.

۵- ځ- دا توری داسی لیکی (ح) یعنی د (ح) لاندی ټکی لیکی او له ټکی لاندې ئې همزه لیکی.

۶- ړ- دا شکل هم ده داسې اړولی دی (ر) یعنی د (ر) په سر همزه لیکی.

۷- ڼ- د (ن) په سر همزه لیکی او د (ڼ) کار ترې اخلی غرض دا چه د دغو دوو تورو د حلقې کار له همزه څخه اخلی.

۸- ټ- په (ط) لیکی لکه (مط) چه مونږ ئې (مټ) لیکو.

۹- نمونځ- نمسی- نمر- نمړی- نمدیدل په (ن) لیکی.

۱۰- کشې په دی ډول لیکی (کشی).

۱۱- زما- ستا- داسی لیکی (دما- دتا)

۱۲- دا کلمات زمری- زمکه- برخه- هومره- څومره- هیر- پیر) داسی لیکی: مزری- مزکه- بخره- هونبره- څونبره- هیر- پیر ړ).

۱۳- ځینې افعال په دې ډول لیکی: (څه چه غواړو- که په اتفاق واستی- که جدا شواستی هسی به مات شیو- ویاستل).

۱۴- د (دی) جمع (دیو) لیکی چه اوس مونږ (دوی) لیکو.

۱۵- دا کلمه (ټنګسه) داسی لیکی (تنګځه) چه ښایی د تنګ ځای مخفف وی.

۱۶- شو- وشو داسی لیکی (شه – وشه) او د جمع په صورت کښې شول لیکی.

۱۷- وقت دا کلمه په (خ) او کله په (ق) لیکی.

۱۸- ځینی معنی دار توری چه اوس ئې مونږ له نورو کلماتو نه جلا لیکو ده متصل لیکلی ده لکه (پکورپعلم- بنوی.)
۱۹- د (کړی- کاندی) په ځای (کا) ډېر لیکی.
۲۰- دا کلمات (زلمی) (زغلول) (ګرزی) په (ز) لیکی.

د عبدالقادر خان خټک املاء:
عبدالقادر خان د خوشحال خان خټک زوی د اشعارو یو ښه دیوان لری چه یوه قلمی نسخه ئې په کابل کتبې د مطبوعاتو په کتاب خانه کتبې شته د دغه دیوان املاء لکه د خوشحال خان د دستارنامې املاء ده.
یعنی عبدالقادر خان هم د خپل پلار مخصوصه املاء غوره کړیده – او دیوان ئی په همدغه املاء لیکلی دی.

د عبدالرحمن بابا قلمی دیوان:
د عبدالرحمن بابا د دیوان یوه قلمی مصوره نسخه د مطبوعاتو په کتاب خانه کتبې شته چه په آخره کتبې ئې داسی لیکلی دی (تمام شد کتاب عبدالرحمن حسب الفرمایش عالیجاه رفیع جایګاه شیر محمد خان ولد میاخان بر درانی افغان پور در خط کشمیر جنت نظیر بد سخط ملا ولی).
د دغی نسخی املاء هماغه املاء ده چه له خوشحال خان نه د مخه وه یعنی د پښتو مخصوص توری ئی داسی لیکلی دی: (ټ- څ- ډ- ړ- ښ- ږ- نړ) او (څ) د (ځ) په ځای استعمالوی یعنی (ځای) څای لیکی.
همدارنګه (و- هـ- ی) کله د حرکاتو د اظهار د پاره لیکی او کله ئې نه لیکی چه مثالونه ئی دا دی.
(حرفون- غوند- خاور- له کوم- زمکه- جونه کاند- لاند- وړاند- نه د (نه ده) مې- ګنړ) (کښنی) هم کله همداغه شان او کله (کښ) لیکی شو وشو داسی لیکی (شه- وشه) (چه) هر کله په همدغه ډول لیکی او دا کلمات (نمونځ)

(نمانځه- نمسی- نمر) په (ن) لیکی: (پما- لما- پژړا- نغواړم) اکثراً متصل لیکلی.

د محمد هوتک د پټې خزانې املاء:

پټه خزانه چه د محمد هوتک د شاه حسین په امر لیکلی او په ۱۱۴۲ هـ کښې ئې خاتمه موندلې ده، د قلمي نسخې املاء ئې په دې ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسې لیکی: (ټ- څ- ځ- ډ- ړ- ږ- ښ- ڼ) یعنی د (ځ) توری په دغه شکل لیکلی او د نورو په شان له (څ) نه د دوه تورو کار نه اخلی همدارنګه (ڼ) هم په بسیط ډول لیک یاو په مرکب شکل ئې نه لیکی.

۲- (و- هـ- ی) د حرکاتو د اظهار دپاره لیکی لکه: (به- په- له- نمانځنه- وقتونه- مځکی- هوری- له نورو- خبرو- وموند- موږه) مګر کله (کتابون) او (سنګارون) دغه راز هم لیکی.

۳- دا کلمات (لمسی- لمر) په (ل) لیکی مګر (نمانځنه) په (ن) لیکی.

۴- کښې په درې ډوله لیکی (کی- کښ- کښی).

۵- ماضي افعال په دوه ډوله لیکی چه مثالونه ئې دا دی:

(ولید- وموند- اوسیدی- بهیدی- ګنل- کیدی).

۶- کله (شو- شی- شوی) لیکی او کله (سو- سول- سوی- وسو) استعمالوی. کله د (سو) په ځای (سه) لیکی.

۷- ورځ، ورځ په دواړو صورتو لیکی.

۸- چه، هر چیرته په همدغه یو ډول لیکی.

۹- کله د (ټول) په ځای (ټوله) لیکی او کله پخپله (ټول) استعمالوی.

۱۰- کله (له- په) له وروستیو کلماتو سره په لیک کښې نښلوی او داسې ئې لیکی. (لکتاب- پملتان- پخوړو).

۱۱- زوی، زلمی، په (ز) لیکی او (ځما) ئې په (ځ) لیکلی ده.

د احمد شاه بابا د دیوان املاء:

د احمد شاه بابا د دیوان یوه قلمی نسخه د محمد حامد درانی په قلم لیکلی ده چه د ۱۱۲۳ هـ کال د روژې په آخره ورځ ئې لیک ختم شوی دی دا نسخه د تاشکند د اکاډمۍ د شرق پیژندنې د ځانگی په کتابخانه کښې ده چه د املاء ځینی خصوصیات ئې دا دی:

۱- دا راز کلمات: (ځان- ورځ- ځما) په (څ) لیکی یعنی همدغه یو توری د دوه تورو په ځای استعمالوی.

۲- (ڼ) داسی لیکی (نړ).

۳- د پښتو دا دوه خاص توری ئی (ږ- ښ) اکثراً داسی لیکلی دی (ژ- ش) یعنی دا کلمات (موژ- پوشتن) په همدغه ډول لیکل شویدی مگر ځینی کلمات ئی لکه (روژه- نشی) داسی لیکلی دی: (روږه نښی).

۴- په ځینو کلماتو کښې ئې (هـ- ی- و) د حرکاتو د اظهار دپاره ندی لیکلی لکه: (تاس- لک- هس).

۵- دا کلمات په دې ډول لیکلی دی (پوطن- لشراب- کښ).

۶- دا کلمات د ده له خپلې محلی لهجی مخالف لیکلی دی لکه: (ورځ- بخره- وشی- وشو او داسی نور).

د احمد شاه بابا د دیوان هغه قلمی نسخه چه د مطبوعاتو د ریاست په کتابخانه کښې ده املاء ئې په دی ډول ده:

۱- کله کله (ځ) داسی لیکی (د) یعنی د (د) توری ته دوه ټکی ورکوی چه یو پاس او بل لاندې ږدې مگر اکثره (څ) د (ځ) په ځای استعمالوی.

۲- الفاظ او کلمات ئی عموماً د پېښور او ننگرهار په لهجه لیکلی دی لکه: (نمر- ورځ- شته- راشه- بخره- ویره- اوښې- چرې- باسی).

۳- د ربط توری اکثر له وروستیو کلماتو سره نښلوی لکه: (پلاس- پکوځه- لحیات- پمینه- بخه).

۴- (و، هـ، ی) کله د حرکاتو په ځای لیکی او کله ئې نه لیکی لکه په دی کلماتو کښې: (غند- ګلون- پټ- خزانه- زړون- نشته- مونږ- ویره- تورسترګی).

۵- (چه) کله همدغسی او کله (چی) لیکی. همدارنګه (شه- وشه- شو، وشو) په دواړو ډولو لیکلی دی.

۶- کښ همدغسی لیکلی دی.

د راورټی د ګلشن روه املاء:

راورټی پخپل کتاب ګلشن روه کښې چه په ۱۸۶۰ ع کښې چاپ شویدی د پښتو له زړه کتابونو څخه د نظم او نثر نمونې رانقل کړیدی چه یوه نمونه له بلې څخه په املاء کښې ځینی فرقونه لری هغه دیباچه چه ده لیکلی ده هغه هم د ده له منتخباتو څخه په املاء کښې څه لږ او ډېر تفاوت لری مثلاً دی په خپله دیباچه کښې (کښ) په همدغه ډول لیکی او په هغو پاڼو کښې چه ده له تاریخ مرصع څخه را نقل کړیدی (کښې) په دغه ډول ډېر لیده شی.

همدارنګه د ده په دیباچه کښې (ڼ) په دغه شکل وینو او په منتخباتو کښې ئې کله (نړ) او کله (ڼ) وینو.

کوم شی چه د راورټی په ګلشن روه کښی د املاء په باب نوی په نظر راځی هغه دا دی چه دی په هغی (ی) باندی همزه لیکی چه تلفظ ئی ثقیل دی لکه په دې عبارت کښې (پښتانه اکثر له خوش نویسئ بیګانه دی). همدارنګه (تر مزد ورئ) دغه شان لیکی چه په (ی) باندی دپاسه همزه ږدی.

بله دا چه غایب ضمیر په دې ډول لیکی «ئی» لکه په دې عبارت کښی: «سبب ئی دا دی...» راورټی هم (ځ) د (ځ) په ځای استعمالوی او دا توری (و-ه-

ی) ډېر ځله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکی لکه: (ژبه- پښتو - کتابونه- په- دی- زمانه- می...)

د پښتونخوا د شعرهارو بهار:

ډارمستېټر فرانسوی د پښتونخوا د شعرهارو بهار په نامه یو کتاب ۱۸۸۸ ع ۱۳۰۳ هـ کښې چاپ کړیدی چه د پښتو غزلی- چهار بیتی... متلونه- قصې- لندۍ- چیستانونه پکښې شته او د املاء په لحاظ ئی ځینی برخې له ځینو نورو برخو نه اختلاف لری یعنی کله (مې) داسی لیکی او کله داسی (م) مګر (کښ) هر چیرته همدغسی لیکی او (نړ) هم په همدغه شکل لیکلی دی.
(شه) هر چېرته همدغه شان لیکی او (شو) نه لیکی. هر چېرته د (ځ) په ځای (څ) راوړی. او (و-هـ-ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره استعمالوی او کله نه.
اوس چه مونږ تانیثی (ی) او ثقیله (ی) داسی لیکو: (ۍ- ئ) په هارو بهار کښې دغه دواړه ډوله یا ګانې داسی لیکلی دی (ئ) چه مثالونه ئی دا دی: (سپوږمئ، نوړئ، ټاټئ، وهئ، راځئ، کړئ) په دغه کتاب کښی (زلمی، ګرزم، زوی) په همدغه ډول لیکلی دی، او (مونږ) هم په څلورو تورو لیده شی.

لمړی کتاب د پښتو:

په ۱۳۳۳ هـ ق کښې سراج الملة والدین امیر حبیب الله خان شهید د پښتو ژبی تدریس د (حبیبیه مدرسې) په تعلیمی نصاب کښې داخل کړ چه معلم ئی د پښتو زوړ خدمتګار مولوی صالح محمد قندهاری و دغه ښاغلی په پښتو کښې یو کتاب ولیکه چه نوم ئی (لمړی کتاب د پښتو) دی. دا کتاب یو ځل د کابل په سنګی مطبعه کښې او بل ځل د لاهور په دین محمدی مطبعه کښې په ۱۳۳۲ کښې چاپ شو.
د دې کتاب په املاء کښې دا ټکی د یادولو دی:

۱- د پښتو مخصوص توری (ځ) داسی لیکی: (څ) یعنی (ح) لیکی او د (ج، خ) دواړه ټکی ورکوی.

۲- (ڼ) په همدغه بسیط ډول لیکی او دا شکل (نړ) غلط ګڼی.

۳- په کومو ځایو کښې چه اوس مونږ (وکړه، کړه) لیکو دی (وکی، وکه، که) لیکی.

۴- دا کلمات: (سو، وسو، سوی، سته، راسه، ولاړسه) لیکی.

۵- معروفه او مجهوله (ی) چه د کلمی په آخر کښې راشی معروفه (ی) ګردیَ لیکي او مجهوله یا اوږده لیکی که د کلمی په منځ کښی وی نو څه فرق ئی نه کوی.

۶- زما، زموږ په (ز) لیکی او (زوی) هم په پښتو (ځ) نه لیکی.

۷- د ظرفیت توری هر چېرته (کی) لیکی او یو ځای ئی ورسره په کرښو کښی (کښ) لیکلی دی.

۸- په پښتو کښې څلورم حرکت د (فتحه مماله) په نامه یادوی چه اوس ورته زورکی وایو.

۹- د مفرد غایب ضمیر داسی لیکی (یه) چه اوس ئی مونږ داسی لیکو (ئی).

۱۰- هغه کلمات چه اوس په مفغن ډول لیکو ده په هماغه غربی شکل لیکلی دی لکه: (قمیص، صبا، قوم، قومی، وقت، وقتی، ناوقته).

۱۱- ځینی کلمات چه اوس پکښې د ځینو حرکاتو د اظهار دپاره (و، ه، ی) لیکو ده دغه توری پکښې نه دی لیکلی که څه هم یوې کلمې له بلی سره التباس پیدا کړی دی لکه پدې جمله کښې: (دا ګډ هلک په اوبو ګډسو) مګر د دې لامله چه دغه کتاب په سنګی مطبعه کښې چاپ شویدی نو د دغه دوو کلمو فرق په حرکاتو شوی دی. همدارنګه په دغه کتاب کښې دا کلمات (ټینګ، ړوند، لومړی، ناجوړه) داسی لیکلی دی (تینګ، ړند، لمړی، ناجړه).

۱۲- کله چه (د شی) جمع (شیه) لیکی نو داسی ئی لیکی (دوه شی یه) همدارنگه یو ځای وړمه ورځ داسی لیکی: (وړمروخ).

پښتو مرکه:

د پښتو ژبی د پاللو او روزلو دپاره د پښتو یو ادبی انجمن په کابل کښې جوړ شو چه د پښتو مرکه ئې نوم و په دی انجمن کښې د پښتو ژبی مشهور پوهان شامل و او په ۱۳۰۲ هـ ش کښې ئی د سنبلی په ۲۳ یو کتاب چاپ کړ چه د پښتو صرف و نحو لومړۍ برخه ده او د پښتو پښویه ئی نوم دی. په دغه کتاب کښې د املاء په لحای دا ټکی د یادونی وړ دی:

۱- د پښتو خاص توری داسی لیکی: (ټ، څ، ځ، ډ، ړ، ږ، ښ، ڼ) یعنی د (ځ) په ځای (څ) نه لیکی مگر ځ داسی لیکی: چه د (ح) توری ته د (ج) او د (خ) دواړه ټکی ورکوی او (ڼ) هم په همدغه ډول لیکی.

۲- چه- داسی لیکی: (چې).

۳- کښ- اکثراً همدغه شان لیکی او کله (کی) لیکی.

۴- د حرکاتو د اظهار دپاره (و، ه، ی) ډیر نه لیکی او اکثراً دا راز کلمات: (موږ خومره، لاندی، باندی، کوڼ، پوښتنه) داسی لیکی: (مز، خمره، لاند، باند، کڼ، پښتنه).

۵- دا کلمات: (شوو- شو) ډیر ځله په (س) (وسو) او (سه) لیکی.

۶- دا راز کلمات: (نمر- نمونځ) په (ل) یعنی (لمر- لمونځ) لیکی:

۷- د حرکاتو په بحث کښې څلورم حرکت د مجهولی فتحی په نامه یادوی چه اوس ورته زورکی وایو.

۸- په لیک کښې هر راز (ی) په همدغه یوه شکل لیکی یعنی مجهوله، معروفه، ثقیله (ی) په لیکلو کښې څه فرق نلری که څه هم معروفه او مجهوله (ی) په نامه یادوی.

۹- د غایب ضمیر یعنی (یې) داسی لیکی: (یه).

د منشی احمد جان املاء:

منشی احمد جان د پښتو ژبی یو مشهور لیکونکی او د تالیف و تصنیف خاوند دی چه له ډیرو ښو نثر لیکونکو څخه ګڼل کېږی. د ده کتابونه د پښتو انشاؤ په لحاظ د پښتو متونو حیثیت لری او د ډېر خوږ سبک خاوند دی د ده دوه کتابونه (تاریخ افغانستان د قصه خوانی ګپ، په ۱۹۳۰ ع کښې چاپ شویدی چه املاء یی په دې ډول ده:

۱- د (ځ) توری د (څ) په ځای استعمالوی او همدغه یو شکل ئې د دواړو تورو دپاره د پخوانو لیکوالو په شان قبول کړی دی.

۲- (شه وشه) هر کله همدغسی لیکی: یعنی په آخر کښې ئی (و) نه لیکی.

۳- هغه (ی) چه د مخه ترینه زورکی وی په اسماؤ کښې وی که په افعالیو کښې یعنی په اوسنۍ اصطلاح تانیثی وی که ثقیله داسی ئی لیکی (ئ) لکه: (ماتوئ) ښځئ، سپلئ، نقاشئ).

۴-ڼ دا توری داسی لیکی: (نړ).

۵- هغه (ه) چه د مخه ترینه زورکی وی پاس په سرئی همزهع لیکی لکه: (زۀ- ښۀ).

۶- د غایب ضمیر داسی لیکی: (ئ).

۷- د جمع دپاره (شول، کړل، وتښتېدل، وختل) لیکی یعنی په آخر کښی ئې (ل) لیکی.

۸- د وقت کلمه کله په (ق) او کله په (خ) لیکی.

۹- کښ هر چېرته همدغسی لیکی.

۱۰- د پښتو (ځ) ئی په ځینو کلماتو کښی نه ده لیکلې او په عوض کښې ئې (ز) لیکلی ده. لکه: (ګرزیدل، زوی) او داسی نور.

۱۱- په ځینو کلماتو کښې د ځینو حرکاتو اظهار د تورو په وسیله نه کوی یعنی (کاند ، لاند ، باند ، م، د) همدغسی لیکی.

د پښتو ادبی انجمن:

په ۱۳۱۱ هـ ش کښې پښتو ادبی انجمن جوړ شو چه یوه پښتو مجله ئې را ویستله او د (پښتو خبری) په نامه ئې یو کتاب په ۱۳۱۵ هـ ش کښې چاپ کړ چه املا ئې په دې ډول ده:

۱- د تانیث (ی) او ثقیله (ی) داسی لیکی (ی ء) یعنی په سرئې همزه لیکی لکه: (چوکئ، کرکئ، لرئ، کوئ).

۲- (مجهوله ې) که د کلمی په آخر کښې وی او که ... یې لیکی او که په منځ کښې و نو ټکی ئې لاندی باندی ږدی چه له معروفی (ی) څخه ئی فرق وشی لکه:

مینه – مېنه.

۳- دا کلمات: (سو - سی - سته- سوی- وسو) د دغه توری په ځای نه لیکی.

۴- ځ دا توری همدغسی لیکی او (څ) د دغه توری په ځای نه لیکی.

۵- ڼ دا توری داسی لیکی (نړ).

۶- د ظرفیت توري (کښې) داسې لیکی (کې).

۷- ځینی کلمات چه اوس اکثراً په (ز) لیکل کېږی په دغه کتاب کښې په (ځ) لیکل شوی دی لکه: ځملی- یو اځی- مځکه.

۸- د غایب ضمیر (یی) داسی لیکل شوی دی (یه).

۹- ځینی کلمات لکه: (ایږدم، کښېنوست، چښم، یاست، واست) همدغسی لیکلی دی.

۱۰- د ماضی مطلق ضیغې اکثراً داسی لیکلی دی: (ولیدئ- ودرېدئ- ولاړئ).

۱۱- دا کلمات: (موږ- ورځ) په ټول کتاب کښې په همدغه یوه ډول لیکلی دی.

۱۲- سو- وسو همدغسی لیکلی دی یعنی په آخر کښی (و) لری[1].

1- وروسته تر دې چه په ۱۳۱٦ کښې پښتو انجمن او فارسی انجمن یو ځای شوه او بیا څه موده پس دغه انجمن د پښتو ټولنی په نامه یاد شو پښتو ټولنی د لیک د یووالی په غرض د املاء په باب ځینی مجلسونه جوړ کړه او د اختلافی مسایلو په باب ئې څه فیصلې صادرې کړې چه د مخه په مفصل ډول راغلی دی او په اوسنۍ املاء کښې ډېر دخل او تاثیر لری.

انشاء(لیکوالی)

د انشاء لغوی معنا ایجاد دی یعنی دیوه نوی شی پیدا کولو ته انشاء وایی. په ادبی اصطلاح یو نوی فکر او نوی خیال په الفاظو کښې څرګندول انشاء ده.

انشاء دوه ډوله ده: نثر، نظم.

نظم اکثراً شعر وی او نثر کله کله شعر شی.

شعر: هغه وینا ده چه الفاظ ئې ښکلی وی او ویونکی پکښې فکر، پوهه، ذوق، د زړه هیجان او د روح اغیزه سره ګډ کړي.

دا راز کلام نظم وی او که نثر وی شعر دی.

نه شعر: هغه ساده بیان دی چه احساسات او باطنی هیجان ورسره ګډ نه وی او یوازی د مطلب څرګندونه پکښې وی.

د انشاء فن او د لیکوالی هنر دا دی چه سړی خپل مطلب په صحیح ډول اداء کړی او څه ئې چه په زړه او ذهن کښې وی په ښو الفاظو ئې د ژبی له قانون سره سم په موثر ډول د فصاحت او بلاغت په اصولو برابر څرګند کړی.

د ښو کلماتو انتخابول او د الفاظو ښه تالیف د انشاء مهمه برخه ده.

یو شاعر او ادیب سربیره په دې چه باید د کلماتو په ښښلولو او استعمالولو ښه پوه وی باید دا قدرت هم ولری چه نوی افکار او نوی معانی پیدا کړی او ښکلا پکښې واچوی.

د بشري روح تياره ګوټو نه روڼول، د پيدا ښت په نښو نښانو کښې ځير کېدل، د ټولنې پټ رازونه او رمزونه څرګندول، له عادي پېښو نه نوي او په زړه پوري نتايج اخيستل، نوي او بکر مضامين پيدا کول د شعر او ادب د خاوندانو کار دی.

دا کار يو لوړ ادبي استعداد او شاعرانه قريحه غواړي چه سليم ذوق او دقيق احساس يې مظهر دی.

څوک چه دغه راز استعداد لري هغه له خپلو کتنو ، اورېدنو او تجربو څخه د پوهې او معرفت ډېره ښه پانګه راغونډوي او له خپلو حواسو او مشاعرو نه ډېر ښه کار اخلي. دغه د طبيعت ښکلا چه يو شاعر او اديب يې په شنو ناوونو ، ګڼو ځنګلونو ، ښکلو درو ، سمسورو باغونو ، مستو سيندونو ، لوړو غرونو ، د آسمان په لمنو د مرغانو په نغمو ، په ښو سترګو او ښکلو مخونو کښې ويني د غرو شپانه او ساده خلق ئې هم ويني مګر دا ليدل او هغه ليدل ډېر فرق لري.

د بلبلو په نظر ګلو ته ګوره   ليلا نه ده چا ليدلې بې مجنونه

دا روښانه لمر او سپينه سپوږمۍ يا راښه ستوری هر چا ليدلی دی مګر هر يوه ته ئې د خدای په لوری رهبری نه ده کړې او هر چا (لا احب لافلين) نه دی ويلی.

د کوه طور په لمنو کښې ډېر خلق ګرزېدلی دی مګر د حق او حقيقت رڼا هر چا نه ده ليدای.

که څوک غواړي چه د خلقت او فطرت په رمزونو او اسرارو پوه شي او په يوه شنه پاڼه کښې د معرفت دفتر وګوری خپل عقل، شعور او احساس دی په کار واچوی او د زړه سترګې دې وغړوی.

په يوه لاره ډېر خلق تېرېږی مګر يو نيم پکښې چيرته يوه ښکلې مرغلره پيدا کړی چه د چا له امبله پرېوتې او په خاورو کښې پرته ده.

ډېر لاروی په یوه لاره روان وی څوک یوه خوا ګوری څوک بله خوا ، د چا یوه شی ته پام شی د چا بل شی ته، یو پکښې د دېواله له کنډوه کوم ښکلی مخ ووینی، بل د بام په سر توره کتهوه. د یوه نظر د خان او ملک په بنګله وی، بل د خوارانو او غریبانو جونګړو او کنډوالو ته ګوری.

ځینی ډېر لرې ډېر واړه شیان لیدای شی، ځینی نور له پښو لاندی ځمکه نه وینی او هوا ته ګوری.

په یوه باغ کښې څوک خس او خاشاک ټولوی او څوک د ګلو دستې جوړوی.

د چا دیدار په کاروی او د چا دینار، کارغه په یوه خوا ځی بلبل په بله خوا ، یو ځان نه وینی او بل جهان وینی.

څنګه چه د انسانانو په ظاهری نظر کښې ډیر تفاوت موجود دی دغه راز د ټولو خلقو د زړونو سترګی هم یو راز څارنه کوی.

همدغه د فکر او نظر اختلاف دی چه د لیکوالو او شاعرانو د لیک او وینا په طرز ئی اغیزه کړېده او د هر یوه په انشاء او ادبی سبک کښې ئې خصوصیت پیدا کړیدی:

<u>د انشاء شروع</u>: درې ډوله ده:

۱- بې مقدمې په اصل مطلب پیل کول:

دا لاره ډېرو اروپائی لیکوالو غوره کړې ده چه اوس ډېر رواج لری او د دې لارې تلونکی ورځ په ورځ زیاتېږی.

که مطلب ډېر لنډ وی یا پخپله اصل مطلب جذاب وی نو مقدمې لیکلو ته څه ضرورت نشته.

۲- له مطلب او موضوع نه د مخه یوه مقدمه لیکل.

دا یوه زړه او پخوانی ذریقه ده او ډیر لیکوال په دغه لاره تللی دی.

د مقدمې ليکلو رواج ډېر دومره ډېرو، چه شخصي او رسمي مکتوبونه او فرمانونه هم ترېنه خلاص نه و او منظوم حکايتونه به هم په يوه مقدمه شروع کيدل لېکوالو او شاعرانو به په مقدمه کښې ډېر زور لګاوه او په دې وسيله به ئې د لوستونکو توجه خپل مضمون ته راګرزوله.

په مقدمه کښې به د ليکلو اسباب او علل بيانېدل او کله به له اصل مضمون نه مقدمه اوږده شوه اوس که څوک مقدمه هم ليکي هغسې نه وي او له پخوا وخت نه ډېر فرق لري.

مقدمه بايد ښکلې وي او له موضوع سره ښه ارتباط او نژدې مناسبت ولري چه د لوستونکو توجه مضمون ته راجلب کړي.

۳- دريمه طريقه دا ده چه مقدمه نه ليکي مګر مضمون او موضوع هم له سره نه شروع کوي بلکه د يوه داستان مينځ يا اخر د شروع دپاره انتخابوي او وروسته له نتيجې ته د داستان متن ليکي.

يعنی اول ئې جذابه برخه را اخلي او بيا نوره قصه تماموي.

دا طريقه ډېر مهارت غواړي که څوک په دغه چل ښه پوه وي او په ښه ډول ئې سرته ورسوي ډېره جالبه طريقه ده مګر په ماهردانه ډول نه وي او بې تناسبه وي نو نتيجه ئې ښه نه ده.

ليکوالو ته په کار دي:

چه تر ليکلو د مخه خپل هدف ښه وټاکي او په دې پوه شي چه څه ليکم؟ د څه دپاره ئې ليکم او د چا دپاره ئې ليکم؟

ډېر ځله داسې پېښېږي چه د يوه ليکونکي په ذهن او فکر کښې ګډې وډې خبرې ګرزي يا يو مغشوش او مبهم غوندې مطلب ورسره وي چه د يوې تورې شپې په شان له لرې يوه سياهي معلومېږي او تشخيص ئې ګران وي نو د ده لومړی کار دا دی چه خپل هدف ښه وټاکي او په هغه څه ځان ښه پوه کړي چه نور پرې پوهوي.

وروسته تر دې چه د موضوع حد او حدود معلوم شوه نو بیا په کار دی چه په داسی طریقه ئی بیان کړی چه د نورو د پوهولو ډېر لحاظ پکښی ساتل شوی وی او د اداء طرز ئې غلط او بېخونده نه وی یعنی انشاء ئې ښه وی. د انشاء د ښه والی دپاره د پوهې او ادب خاوندانو ځینی مقررات ټاکلی دی چه باید په لیک او وینا کښې ئې مراعات وشی.

ښه انشاء: هغه ده چه دا صفتونه پکښی وی:

وضاحت: دښې انشاء یو مهم صفت وضاحت دی په لیک او وینا کښې باید هیڅ قسم ابهام التباس او خفانه وی موجوده او دا کار هله کېږی چه د کلماتو دلالت پخپله معنی باندی واضح او روښانه وی.

په جمله کښې باید ډېر آدات روابط او عوامل رانشی او نه پکښی د ضمیرونو تشتت او ډېر تعدد ولیدل شی.

د جملو سبک باید جلی وی او عبارات داسی اتصال او ارتباط ولری چه هیڅ راز تعقید او التباس پکښی نه وی.

معترضه جملې باید ډېری نشی او په خبره کښې بچی نمسی او کړوسی پیدانشی.

صراحت: صراحت دا دی چه په انشاء کښې د تالیف او ترکیب ضعف نه وی او الفاظ له مقصودی معناګانو سره تناسب ولری.

د صراحت او وضاحت فرق دا دی چه هر صریح او واضح وی مګر هر واضح صریح نه وی.

د عوامو کلام واضح وی مګر صریح نه وی ځکه چه د ترکیب او تالیف ضعف پکښې وی.

صراحت هغه وخت په کلام کښې پیدا کېږی چه الفاظ فصیح وی او د بیان طرز داسی وی چه معانی یو په بل بار نه وی، هره معنا ځانته حیثیت ولری، د

فصل او وصل مراعات په ښه شان شوی وی او د عطف و استیناف ځایونه معلوم وی.

ضبط: له ضبط څخه مقصد دا دی چه په کلام کښې زیاتې او بې ضرورته برخې او د حذف و اضمار په واسطه د کلام تمکین او متانت په ښه شان ساتل شوی وی.

طبیعت: یعنی په کلام کښې له تکلف او تصنع څخه کار نه اخستل.

څنګه چه په وینا کښې فصاحت ښه دی او تفصح (په تکلف سره فصاحت ښودنه) ښه نه ده ادبی صنعت هم باید په طبیعی ډول وی او په دغه باب کښې له تکلف او تصنع څخه کار وانخستل شی.

غرض دا چه په انشاء کښې په صنعت، ښکلا او رنګ آمیزی په داسی ډول وی چه هر چا ته به طبیعی معلومېږی نه دا چه صنعت او ښکلا به پکښې بیخی نه وی او ادبی رنګ به نه لری.

د ادب ګرانوالی هم په همدغسی دقیقو مراعاتونو کښې دی چه سړی باید د هر شی اندازه وساتی او د هنر بار پکی، په نظر کښې ونیسی.

ادبی ذوق ډېر نازک مزاج لری او ترضیه ئې ډېر ګران کار دی.

د هنر خاوندان د عوامو په شان نه دی چه په محض سرو او شنو رنګونو وغولېږی او په مصنوعی ګلونو د حقیقی ګلانو ګمان وکړی.

سهولت: سهولت آسانی ته وائی په انشاء کښې د سهولت مراعات او په آسانه لاره تلل په کار دی.

څنګه چه بې لاری تګ ښه نه دی دغه شان آسانه لاره پرېښودل او په ګرانه لاره تلل هم ښه کار نه دی.

د انشاء خاوند باید کوشش وکړی چه د ژبی آسانه او بې تکلیفه لاره پیدا کړی او په پیچومو او لوړو ژورو سرنشی.

ځینو بلغاؤ ویلی دی پام کوئ چه پخپلو خطابو او ویناؤ کښې له ډېرو عمیقو الفاظو او مشکلو تعبیراتو نه کار وانخلئ.

د لفظ او معنا حسن په آسانۍ کښې ولټوئ او د لاس غوټه په خوله مه خلاصوئ.

انسجام: په لغت کښې د اوبو جریان ته وائی د بلغاؤ په نزد هغه کلام منسجم دی چه لفظی او معنوی تعقید و نه پکښې نه وی او د اوبو په شان روانی ولری.

تاسی فرض کړئ چه په یوه لښتی کښې اوبه ډېری ورو او ډپ روانی دی چه لکه یو ډنډ معلومېږی او په بل لښتی کښې د اوبو جریان ګړندی دی او روانی یې زیاته ده په همدغه وجه دا اوبه او هغه اوبه د پاکۍ او صفایۍ په لحاظ د هر چا په نظر کښې ډېر فرق لری.

د یوه او بل انشاء هم د روانۍ او انسجام په لحاظ مختلف مدارج لری او هماغه انشاء زړونو ته ژر لاره پیدا کوی او د عام مقبولیت درجې ته په بیړه رسیږی چه روانی ئې زیاته وی.

لکه چه د رحمان بابا د شعر په نسبت چا ویلی دی:

ستا اشعار دی رسیدلی تر هر ځایه هر پښتون ته

د اوبو په شانی وینم ستا د شعر روانی

اتساق: د معانیو ټینګ اتصال او ارتباط ته اتساق وائی که د کلام تناسب ښه و ساتل شی او جلمې یو له بله یې ربط نه وی نو په انشاء کښې دغه صفت پیدا کېږی او د انشاء حسن زیاتوی.

جزالت: ښه معانی په مناسبو الفاظو اداء کول جزالت دی. د معنا او مقصد د اداء کولو دپاره مختلفی لاری موجودی دی، ځینی تعبیرات سپک او رکیک وی ځینی ښه او مهذب وی سړی کولی شی چه یو مطلب په رکیک او ناوړه تعبیر هم پوره اداء کړی چه هیڅ خفاء او اشتباه پکښې نه وی مګر د ادب او اقلم

له ژبې سره دغه راز تعبیرات ته ښایي ادیب او لیکوال باید ښه عبارت پیدا کړی او د معنا شرافت وساتی.

ساده ګی: کوم صفتونه چه د ښې انشاء دپاره په کار دی هغه دا لازموی چه باید لیکوال د ساده سبک پیروی وکړی او شعر و ادب دی د خلقو فکر او فهم ته نژدې کړی.

په اوسنی عصر کښې چه طبقاتی امتیازات له مینځه تللی یا د تلو په حال کښې دی د خواصو هغه آسمانی مقام زمکی ته راټیټ شوی او عوامو ته اوس (کا الانعام) څوک نشی ویلی.

شعر او ادب هم باید اوس د دیموکراسۍ او سوسیالستۍ اقتضا آتوته وګوری او د خو تنو له حسن نظر نه عمومی التفات او عام مقبولیت وګټی.

که مونږ په عمومی ډول د شعر او ادب تاریخی سیر او اوسنی موقف په نظر کښې ونیسو دا به ومنو چه تر ډېره حده د شعر و ادب مخه د جاء و جلال له پارګاه نه د خلقو درګاه ته را ګرزېدلې ده او خپله قبله ئې بدله کړېده.

څنګه چه په اوسنی ادب کښې خلق او وطن د غزلی سروی باید د ادب ژبه هم د خلقو له فکر او فهم سره برابره وی او لیکوال داسی کلمات او تعبیرات انتخاب کړی چه د عوامو ذهن ته نزدې وی.

اوس هغه وخت نه دی چه په نظم او نثر کښې به له لفظی او معنوی صنایعو نه ډېر کال اخستل کېده او په استعارو او اشارو به خبری کیدې په نثر کښې به هم سجع قافیه یا وزن موجود و، جملې به ډېری اوږدې او کړکېچنی وې یو مطلب به څو ځله په څو ډوله په غریبو الفاظو اداء کېده مکررات او مترادفات به ډېر زیات او د پېریانو ژبه به وه چه خاص یو څو تنه پرې پوهېدای شوه او بس.

اوس د خلقو د پوهولو دپاره په آسانه او ساده سبک څه لیکل په کار دی چه ګټه یې عامه وی او ډېر خلق تر ېنه استفاده وکړی.

اوس د وقت قیمت چا ته دا اجازه نه ورکوی چه د کوم ادبی اثر په مطالعه د اغلاق او اشکال په وجه ډېر وخت ضایع کړی.

د دې زمانې ځینې لیکوال او پوهان هم ساده انشاء ښه ګنی او مشکل سبک ته په ښه نظر نه ګوری.

ځینې وائی هغه انشاء چه ډېری قلقلې پکښې وی او ډېر جلبل لری یعنی لکه رعد او برق ځلېدل او غربدل ئې زیات وی د لیکونکی عجز او تصنع ښئ، دا راز هنر ښودنه د واعظانو کار دی په شعر او ادب کښې سادګی لوی صفت دی نه کاکه توب او طمطراق، څومره چه د چا فکری او معنوی پانګه زیاته وی هغومره ئې سبک ساده او روښانه وی.

مغلق او پیچیده لیکل غالباً د لیکونکی له علمی او معنوی فقر څخه پیدا کېږی هغه څوک چه د عبارت په ډول وسینګار پسی ډېر ګرځی او له لفاظۍ نه ډېر کار اخلی خپل معنوی فقر د الفاظو په برق او زلق پټوی.

رحمان بابا هم خپله انشاء ساده بولی او همدغه ساده انشاء د هر چا په نزد ډېره مقبوله ده.

<u>ګرامری لحاظ:</u> په انشاء کښې باید ګرامری غلطی نه وی او کلمات د ژبې له قوانینو سره سم په صحیح ډول استعمال شی.

په دې برخه کښې ځکه ډېر دقت په کار دی چه د پښتو د مشهورو لیکوالو په لیک او انشاء کښې هم د ژبې د ګرامری قوانینو په لحاظ ځینې اختلافات موجود دی چه فیصله ئې په کار ده.

ځینې کلمات لکه (موضوع، موسیقی، راډیو...) د یوه په لیک کښې په مذکر ډول راغلی دی او د بل په لیک کښې مؤنث ګڼل شویدی.

همدارنګه کله چه مبتدا او خبر د تذکیر او تانیث له لحاظ موافق نه وی نو هلته د جملې په آخر کښې څوک (دی) لیکی او څوک (ده) راوړی لکه په دی

جمله کښېږ: دا نړۍ د ځينو دپاره دوزخ دی (ده) يعنی يو مبتدا ته اعتبار ورکوی او بل خبر ته.

په دغسی ځايونو کښې د يوه ليکونکی په اثارو کښې هم دواړه مختلف او مخالف صورتونه موندلی شو په ځينو داسې جملو کښې: ښځه ووژل شوه (ووژل شوه)، خبره ومنل شوه (ومنله شوه) د ليکوالو ليکونه يو راز نه دی.

د اړوونکو تورو په لحاظ هم ځينی اختلافی جملې شته چه د ژبې د قوانينو په لحاظ فيصله غواړی مثلاً يو ليکې: (د پښتانه په کاله کښې) او بل ليکی (د پښتون په کور کښې) د يوه په ليک کښې وينو (وريجی ئی پخ کړی دي، ډوډۍ ئې پخ کړې ده) بل ليکی (وريجی ئې پخې کړې دی، ډوډۍ ئې پخه کړې ده) په صرفی فحاظ هم د ځېنو اختلافاتو فيصله کول په کار دی چه بايد يو صحيح صورت انتخاب شې لکه: (ونيوه – ونيسه، واوښت، واوربد - ببولی دی- بوتللی دی...)

<u>د لغاتو استعمال</u>: خومره چه کېدای شی بايد د پښتو خپل لغات استعمال شی او بې ضرورته پردی لغات رانوړل شی.

غرض دا نه ده چه ليک دې په خالصه پښتو وی ځکه چه دا کار په دايمی او عمومی ډول ممکن نه دی او که ممکن وی نو مفيد نه دی.

د پښتو له هغو مړو او متروکو لغاتو نه چه پښتانه ئی په معنا نه پوهېږی د هغو پردو لغاتو استعمال ښه دی چه په پښتو ژبه کښې له ډيرو وخته داخل دی او په عامه محاوره کښې هر چېرته او هر کله استعمالېږی بلکه عوام ئې په پرديتوب نه پوهېږی او خپل ئې ګڼی. مګر داسی پردی لغتونه چه عوامو ته ئې معنا نه ده معلومه او په پښتو کښې ورته الفاظ هم موجود دی ليکل ئې نه دی په کار ځکه چه يو خو د دغسی لغاتو ليکل ژبه له عام فهمۍ څخه لرې باسی او بل دا چه ډېر ځله ئې ليکوال په استعمال کښې تېروزی او بې ځايه ئې استعمالوی.

هغه پردی لغتونه چه په پښتو کښې استعمالیږی که د جمع په صورت ئې راوړو باید د پښتو ژبې په قانون ئې جمع کړو لکه: عالم- عالمان، کتاب- کتابونه، درس- درسونه، درخته- درختې، زلف- زلفې، زورور- زورور، غلطی- غلطۍ... که دغه راز لغتونه د پښتو په قانون جمع نکړو او عربی لغتونه د عربی ژبی په قانون جمع کړو د ډېرو غلطیو د پیښېدو احتمال شته او کېدای شی چه په معنا کښې ډېر تغیر راشی لکه چه په یوه کتاب کښې لیکل شویدی: (د پټې خزانې د نثر جملې وړې وړی دی او عواطف هم پکښې لږ استعمال شویدی) په دې عبارت کښې د لیکونکی غرض عطفونه دی چه عربی جمع ئې (عطف، عطفه) راځی او عواطف د عاطفی جمع ده.

فعلونه: ځینی فعلونه شته چه هم په بسیط صورت استعمالیږی او هم په مرکب ډول مګر له دوهم ډول نه د لمړی ډول افعالو استعمال غوره دی یعنی له ښکاره کولو نه څرګندول، له پیدا کولو نه (د موندلو په معنی) موندل، له تېښتی کولو نه تښتېدل غوره دی چه باید افعال تربنه مشتق شی.

همدارنګه په داسی مصدرونو کښې لکه کښېناستل، کښیناستېدل لمړی صورت د افعالو د اشتقاق دپاره بهتر دی د افعالو ډېر تکرار هم د نورو کلمو د تکرار په شان انشاء بېخونده کوی.

استدلال او منطق: په انشاء کښې باید د منطق او استدلال په لحاظ قوت موجود وی- او په همدغه قوت د انشاء متانت او معقولیت وساتل شی مګر په ادبی او شاعرانه مضامینو کښې استدلال او منطق هم باید شاعرانه وی. لیکوال باید د انشاء او مضمون حال ته وګوری او له محل او مقام سره مناسب دلیل پیدا کړی، که څوک شاعرانه او ادبی مضامین په املائی منطق او محض علمی استدلال تحلیلوی (د ادب ماڼۍ به ټولی کړی میراتی).

آهنګ: په انشاء کښې د آهنګ مراعات هم ضرور دې ځېنی توری او ځینی کلمات شته چه د سماع په لحاظ یې خونده نشته او د کلام لفظی او صوتی

خوند له منځه وړی د یوه ښه لیکونکی هنر دا دی چه د کلماتو په انتخاب او تالیف کښې د روانۍ او ښه آهنګ لحاظ وساتی.

د لفظ او معنا – تول: له لیکوال سره باید یوه حساسه او دقیقه تله موجوده وی چه د لفظ او معنا تول په ښه ښان وکړی چه خبره ئې په کنډه برابره وی یعنی لفظ او معنا باید مساوی وی او په کلام ښې د مساوات لحاظ ساتل شوی وی مثلاً یوه لیکلی دی (خلکو پخوانی ملا له ملائی ځخه وویست) دلته د ملائی کلمه دومره ښه نه ده لکه چه د امامت کلمه مناسبه ده ملایی که څه هم د ځینو په محاوره کښې د امامت معنا لری مګر ملا په اصل کښې د (امی) په مقابل کښې استعمالیږی خلق کولی شی چه یو ملا له امامت ځخه لرې کړی مګر له ملائی ځخه ئې (په هغه اصلی معنی) نشی ویستلی.

په یوه جمله کښې زایده کلمه چه په لرې کولوئی معنا ته زیان نه رسیږی د انشاء ارزښت کموی یوه لیکوال په یو ځای کښې لیکلی دی (رسم ګذشت شروع شو او مونږ ئې د تیریدلو ننداره کوله) دلته د تیریدو کلمه هماغسی ده لکه چه ځوک د لیلةالقدر شپه ووائی.

نه پوهیږم چیرته می په کوم کتاب کښې ولیدل (مونږ د دې حقیقت له پیژندلو سره نا آشناوو) په دغسی ځایونو کښې باید همدومره وویل شی (مونږ له دې حقیقت سره نا آشناوو) یا مونږ دغه حقیقت نه پیژانده – دا حقیقت مونږ ته معلوم نه و.

د مضمون راښکون: د مضمون ترتیب او د بیان طرز باید داسی وی چه لوستونکی په ځان پسی راکاږی او د لوستلو شوق و رغبت زیات کاندی که لیکوال د انشاء په هنر ښه پوه وی هغه لومړی د انشاء شروع په ډیر خوند وړ ډول کوی او بیا دغه شروع په داسی ډول آخر ته رسوی چه د جملو او کلماتو د جذب قوت نه قطع کیږی یعنی سړی چه یوه جمله لولی یا ئې اوری نو بلې جملې ته ئې تنده او تلوسه زیاتیږی او غواړی چه ژر نتیجې ته ورسیږی.

د ليکوال عقيده: څوک چه څه ليکی هغه بايد د ده د زړه او ضمير آواز وی او ټينګه عقيده پرې ولری.

يو ليکونکی هغه وخت نور خلق د خپلو افکارو او احساساتو له تاثير لاندې راوستلی شی چه دی پخپله د عقيدې او ايمان خاوند وی او په ليک کښې ئې صميميت او صداقت موجود وی.

هغه څه چه له يوه ساړه زړه نه راووزی او ليکوال پخپله پرې معتقد نه وی د يوه بې روحه جسد مثال لری چه که هر څومره ښکلی وی د چا عشق او علاقه ورسره نه پيدا کېږی.

د انشاء ژوند او حيات په همدغه شی پوری تړلی دی او ژوندی اثر هماغه دی چه د ايمان او عقيدې مظر وی.

نظم او ترتيب: په انشاء کښې ګډوډی او بی ترتيبی لوی عيب دی.

ليکونکی بايد يوه موضع په داسی ډول آخر ته ورسوی چه د مضمون سلسله بې نظمه او بې ترتيبه نشی.

د تاليف معنی همدغه ده چه د موضوعاتو او مطالبو تر منځ مناسبت او رابطه موجوده وی هغه افکار چه ګډوډ ليکل شوی وی او يو له بله رابطه ونه لری د تاليف ارزښت نلری او د انشاء صحيح مفهوم نشی پيدا کولی.

هغه نظم چه ناظمان ئې د لفظ په اعتبار په يوه منظوم کلام کښې ساتی د انشاء خاوندئې بايد په نثر کښې د معنا او مضمون په لحاظ وساتی او د مطالبو ترمنځ داسی ارتباط قايم کړی چه يوه خبره له بلی سره اړخ ولګوی او يو مطلب له بل سره نا آشنا او بی علاقې نه وی.

ابتکار: په انشاء کښې له ابتکار نه کار اخيستل ډېر ستر اهميت لری او د ادب په دنيا کښې ډېره لويه کاميابی همدغه ده چه سړی نوی فکر او نوی مضمون پيدا کړی يا ئې د اداء طرز نوی وی يو شاعر او لېکوال چه د ابتکار

قوه لری هغه خپل فکر او نظر په داسی رنګ او طرز کښې ښیی چه خلقو ته نوی معلومیږی او نوی ایجاد ئې ګڼی چه ځینی کسان ورته تخلیقی ادب وائی.

د همدغه قوت په وسیله سړی له خپلو کتنو، اوریدنو ځخه تری فکرونه پیدا کوی او له عادی پېښو نه فوق العاده نتایج اخلی.

که دغه قوت په چا کښې نه وی هغه نوی معانی نشی خلق کولی او د یوه نقال او مقلد حیثیت لری.

ابتکار د انشاء معنوی برخه ده او په معنی پوری تعلق نیسی یعنی یو نوی لفظ او نوی ترکیب یا نوې استعاره او نوی تشبیه د نوی فکر او نوی مضمون ځای نشی نیولی همدغه وجه ده چه نوی فکر او نوی مضمون ته بکر ویلی شو او بکره موضوع هم ادبی اصطلاح ده.

څنګه چه یوې کوچنۍ او صغیری نجلۍ ته باکره نه وائی او دا صفت له پېغلی سره ښائی یعنی بلوغ پکښې شرط دی همدارنګه ناقص کلام چه مضمون ورته نشو ویلی د ابتکار په صفت نه ستایل کېږی.

<u>تخیل</u>: دا قوه د ابتکاراتو منه ده، څومره چه د یوه شاعر، یا لیکوال تخیل قوی وی هغومره ئې د ابتکار قوه زیاته وی.

د همدغه قوت په مرسته سړی هغه څه پخپل تصور کښې راوستلی او مجسم کولی شی چه په سترګو ئی نه وی لیدلی او په غوږو ئې نه وی اوربدلی کله چه د تخیل له قوت سره عقل هم ملګری شی نو داسی ادبی آثا ترېنه پیدا شی چې زمانه ئې نشی محوه کولی.

د شعر او ادب دنیا یوه خیالی دنیا ده او په خیال ودانه ده.

شاعر او ادیب په همدغه قوه الوزی او همدغه الوتنه د انسان د نظر سطحه لوړوی او له بل عالم سره ئې آشنا کوی.

شاعرانه تخیلات هغه خواږه او خوندور خوبونه دی چه یو شاعر او لیکوال ئې په ویښه وینی او نور ئې په خوب کښې هم نشی لیدای.

ذوق: د ادب په اصطلاح هغه قوه ده چه د لطف او ښکلا درک کوی او د هنر خاوندان ورته ډېر اړ دی. څنګه چه د انسان په خوله کښې یوه قوه او استعداد موجود دی چه د څکلو په وسیله خوندور او بیخونده شیان پېژنی دغه راز یوه بله قوه هم په ځینو انسانانو کښې شته چه د کلام خوندونه او ښیګڼی پری معلومېږی.

د فن او صنعت خاوندان د دغه قوت په مرسته پخپلو هنری آثارو کښې ښایست او ښکلېتوب پیدا کوی او ډېر ښه هنر هماغه دی چه له سلېم ذوق نه پکښې کار اخستل شوی وی.

رسامی، نقاشی، معماری، موسیقی او شعر و ادب د انسان د ښه ذوق په مرسته ترقی کوی او په جهان کښې ښایست او ښکلیتوب زیاتوی.

په شعر او ادب کښې ځینی داسی ښیګڼی او عیبونه شته چه هغه یوازې د ښه ذوق په مرسته معلومېږی او بې له سلیم ذوقه بل معیار نلری.

همدغه سبب دی چه ادبی پوهه یوازی په زده کړه او تعلیم نه حاصلېږی او ذوقی برخه ئې د ذوق لاربنودنه غواړی.

حافظه: هغه څه چه انسان ئی احساس او ادراک وکړی نو بیائې حافظه له ځان سره ساتی او د ضرورت په وخت کښې ئې بېرته انسان ته یادوی ځکه دغی قوې ته حافظه یا ذاکره وایی.

دا قوه له یوه لیکوال سره په انشاء کښې ډېره مرسته کوی یعنی د انشاء مواد همدغه قوه تهیه کوی که دا قوه نه وی نو څوک له خپلو کتنو اروېدنو څخه معنوی استفاده نشی کولی او د پوهی پانګه ضایع کېږی.

حافظه دقت ته ډېر ضرورت لری، څومره چه د یوه لیکوال حافظه د یوې موضوع جزئیات په ډېر دقت ثبت کړی هغومره ئې په لیک او انشاء کښې د هغې موضوع مکمل او دقیق تصویر موجود وی.

څنګه چه د یوه رسام پوره مهارت دا دی چه یوه منظره پخپل رسم کښې هماغسې وښئی چه ډیر واړه شیان او جزئیات په نظر کښې نیول شوی وی او د باریک بینۍ برخه زیاته وی د یوه لیکوال هنر هم په دې کښې دی چه خپلې لیدنې کتنې یې په پوره ډول او په ډیر دقت پخپل لیک کښې ثبت کړې وی او په حافظه کښې ئی دقت موجود وی هغه کالی چه یوه ښه خیاط ګنډلی او هغه چه یوه بد خیاط ګنډلی دی همدغه فرق لری چه یوه په سکڼاو او ګنډلو کښې دقت کړی او بل نه دی کړی که دغسی نه وی نو هر کمیس غاړه لستونی او لمن لری.

حس: هر څوک چه څه واوری، څه ووینی او په څه پوه شی نو ښه باید اثر پری وکړی او په حال کښې ئی تغیر راشی، خپه کیدل، خوشحالیدل، تعجب کول د همدغه اثر نتیجه ده او دغه تاثیر قبلولو ته احساس وائې.

څومره چه د یوه لیکوال او شاعر حسن قوی وي او حساسیت ئې زیات وي نو په لیک او وینا کښې ئې تاثیر موجود وې او په لوستونکو یا اوریدونکو ډیر اثر کوی. په بل عبارت څومره چه یو لیکوال ډیر غمجن شی هغومره نور هم غمجن کولی شې، په هره اندازه چه دې خوښ یا متعجب شی په هغه اندازه په نورو کښې خوښې او تعجب پیدا کوی. په همدغه وجه حساسیت او قوی احساس د شاعر او لیکوال دپاره ډیر په کار دې، دی باید په لږ شی خپه او په لږ شی خوشحاله شی او د تعجب برخه ئی له نورو نه زیاته وی.

ذکاء: چه ذهن هم ورته وائی د انسان هغه استعداد دی چه د عامو او معانیو ادراک کوی.

د یوه لیکوال دغه برخه هم باید نیمګړې نه وې او په دغه وسیله ئې باید له علومو او معارف څخه ښه برخه موندلی وی.

دغه راز معنوی قوتونه او استعدادونه که په یوه لیکوال کښې موجود وی او ښه کار ترینه واخلي د هغه لیک او انشاء په انساني افکارو او احساساتو ډیر اثر کوی او د یوه ملت په زړه او دماغ حاکمیت پیدا کوي.

دا راز کسان هماغه خلق دی چه پس له مړیني هم د دوی تسلط او معنوی نفوذ په انساني جوامعو باندې باقې وی او په پیړیو پیړیوئی اثر نه محوه کېږې.

د لیکوال شخصیت او اخلاقی شجاعت: د هر چا په لیک او انشاء کښې د هغه شخصیت او اخلاقی شجاعت ډېر اثر لری.

کوم لیکونکی چه ځانته په درانه نظر ګوری او ځان ورته سپک او وړوکی نه ښکاری خپل مسئولیت د یوه لیکوال په حیث ښه پېژني او د جامعې په مقابل کښې ورته خپله وظیفه ډیره درنه معلومېږی.

همدغه احساس هغه ته جرئت ورکوی چه د ناپوهانو له انتقاد او ملامتیه نه ونه وېرېږې او د جامعی عیبونه او دردونه په صراحت بیان کړی.

د ډیرو لویو لیکوالو زیات شهرت د همدغه صفت مرهون دی او د لیکوال هماغه لوړ شخصیت دی چه د ده په انشاء کښې خپل عظمت او جلال ښیی او خلق ورته په احترام سر تیتوی.

د ادبی آثارو مطالعه: د لویو او سترو لیکوالو د آثارو مطالعه د انشاء د زده کوونکو د پاره ډېر ګټوره ده ځکه چه ښه انشاء او د ادب ټولې ښیګڼې څوک چا ته په درس او تعلیم نشی ښودلی، دا پوهه تر ډېره حده د ادبی آثارو په مطالعه حاصلېږی.

سړی باید د نظم او نثر ادبی متون په دقت ولولی او د همدغی مطالعی په وسیله د ادب په باریکیو، رمزونو او ذوقی کیفیاتو پوه شی چه هغه د ادبی اصولو او قوانینو په زده کړه نه حاصلیږی مګر دا زده کړه باید داسی نه وی چه لیکونکی به له یوه او بل نه څه را اخلی او خپله انشاء به ئی ګڼی.

د انشاء معنا دا ده چه نقل او غلا به نه وی ایجاد به وی.

د ادبی آثارو مطالعه باید لکه غذا او طعام په انسان کښې قوت پیدا کړی او داسی تحلیل شی لکه چه له غذائی موادو نه معنوی قوتونه پیدا شی او ماهیت ئی بدل شی ځنګه چه له خبری نه خبره پیدا کېږی باید د یوه او بل له افکارو نه نور نوی او تازه فکرونه پیدا شی او په ذهن او دماغ کښې د انشاء د پاره نوی مواد وزېږوی.

د فکر آزادی: څومره چه یو لیکوال یا شاعر آزاد فکر کولی شی او له ذهنی اسارت نه خلاص وی هماغومره ئی انشاء هم له تقلید او ابتذال څخه لرې وی.

په همدغه وجه لیکوال او شاعر ته ښائی چه د اجتماع او محیط، عرف او عادت په مقابل کښې د نورو په شان په پټو سترګو سرقت نکړی بلکه د خرافاتو او موهوناتو په مقابل کښې د بغاوت جنبله ولری.

هغه څوک چه ډېر مقید او محتاط روزل شوی او وېریدونکی وی فکر او خیال ئی له کورنی مرغه لوړ پروازنشی کولی او په آثارو کښې ئی د عالی فکر او آزاد خیال ښې نښانې نشو لیدلی.

چېرته چه اندیښنې او تصورات لکه بندیان او قدیان په ذهن او دماغ کښې ایسار وی او د جرئت و جسارت لاس و پښې تړلی وی لیکوالی هم هلته غلامانه حیثیت لری او په ادب کښې حریت او شهامت نشی پیدا کېدای. د لیکوالۍ د ترقۍ او انکشاف دپاره د دیموکراسۍ مساعد محیط په کار دی چه د فکر او عقل سترګی نه وی تړلی او د ژبې، قلم او عقیدې آزادی موجوده وې.

سبک

د سبک حقیقی معنا سره یا سپین زر ویلی کول او په قالب کښې اچول دی.
مجازاً د بیان او اظهار خاص طرز ته سبک وائی.
هر لکیوال د خپل فکر او خیال د څرګندولو دپاره یوه خاص طرز لری چه هغه د ده سبک باله شی.
د ځینو لیکوالو او شاعرانو سبک ته دومره ښکاره وی چه ادب پیژندونکی ئې د الفاظو له انتخابولو، د کلماتو له ترکیب او د تعبیر له طرز څخه پېژندلی شی مثلاً رحمان بابا، حمید او خوشحال خان خټک بیل بیل سبکونه لری چه د فکر او معنی له حیثه او د الفاظو او تعبیراتو له خوائی رنګ او ډول له ورا معلوم دی.
همدغه شان د کاظم خان شیدا اشعار که څه هم د حمید له اشعارو سره په نازک خیالۍ او ځینو نورو ادبی خصوصیاتو کښې ډیر مشابهت لری مګر بیا هم د شیدا او حمید شعرونه د ادبی ذوق خاوندان یو له بله پیژنی.
څنګه چه د دوه تنو څیری که څه هم یو له بله ډېری نږدې وی او ډېر خلق پری تېروزی بیا هم ځینی فرقونه لری چه یو له بله بیلوی د دوه سبکونو ډېر نږدیوالی هم له یو څه مغایرت نه خلاص نه وی او ځیر کتونکی ئی فرق کولی شی.

هماغه شان چه د دوو تنو په آواز کښې فرق شته او يو مقصد يو سړی په يوه راز او بل ئې په بل راز څرګندوي د ليکوالو او شاعرانو په انشاء کښې هم ډېر لفظی او معنوی فرقونه شته چه د سبک او اسلوب بيلتون ښئی.

مثلاً: د پښتو ژبی دوه لوی او مشهور شاعران (خوشحال خان او رحمان بابا) دواړه خپل استقامت او صبر و ثبات بيانوی يا مونږ ته د مقاومت او زغم درس راکوی نو يو راته وائی:

د عالم ډيری خبری د جهان توری لښکری
زړه می نه ښوروی له ځايه غر خو هسی وی کنه

هغه بل يعنی رحمان بابا همدغه مقصد په دی ډول بيانوی.

لکه ونه مستقيم پخپل مکان يم   که خزان راباندی راشی که بهار

د خوشحال خان باتور شخصيت او رزمی احساس همدغه تقاضا لرله چه د ډېرو لښکرو او ډېرو خبرو په مقابل کښې خپل زړه لکه غر ځای په ځای ولاړ وښئی او خپل زړورتوب په دغه ډول څرګند کړی مګر رحمان بابا د خپل صوفيانه او عارفانه ژوند او احساس په غوښتنه بل راز فکر کوی او داسی تعبير پيدا کوی چه د ده له ذوق او نظر سره موافق دی.

دی لکه يو حکيم د دنيا دورنګی، خزان او بهار، غم او خوشحالی په نظر کښې نيسی او انسان ته دا درس ورکوی چه سړی بايد د زمانی د حوادثو او انقلابونو په مقابل کښې لکه ونه مستقيم ودرېږی چه نه ئی د دنيا بهار له چتې وباسی او نه ئې خزان ملا ماته کړی.

دغه د سبک او لهجی اختلاف چه د دې دوو ستره شاعرانو په وينا کښې شته په دی دوه بيتو کښې ئې ډير فرق راووست او په يوه مطلب کښې ئې دوه مضمونونه پيدا کړه.

کله دا سي پېښېږی چه دوه شاعران یو مضمون افاده کوی چه ځینی الفاظ ئې هم مشترک وی او دا ګمان پیدا کېږی چه یوه به له بل نه اخستی وی مګر د همدغسی مضامینو د بیان طریقه بیا هم یو څه فرق لری چه د یوه سبک له بل نه بیلوی او د ادبی لهجې په لحاظ د یوه افاده له بل نه غوره ښیی لکه د رحمان بابا او حمید دا بیتونه:

چه له خنګه مې دلبر په لاس کښې جام دی نن اورنګ د زومانې زما غلام دی

(رحمان بابا)

هر چه تا غوندې دلبر یې به ځنګ کښېني د پنهو په ځای هغه ته اورنګ کښېني

(حمید)

مقتولان ستا د غمزو دی لاله نه دی چه په سره کفن له خاورو را بیرون دی

(رحمان)

سره لاله له هغې زمکی زرغونېږی هرچه ستا د مقتول وینی وی پرې رغښتی

(حمید)

پدې بیتونو کښې د مضمون په لحاظ څه ډېر فرق نشته او ځینی کلمات چه په یوه بیت کښې راغلی دی په بل بیت کښې هم عیناً استعمال شوی دی مګر بیا هم د رحمان بابا او د حمید خبری د سپک او لهجی په لحاظ ښکاره توپیر لری او شعر پېژندونکی پوهیږی چه شعری قوت ئې یو راز نه دی.

دا خو د شاعرانو په سپک کښې هغه توپیر دی چه د عبارت او لهجی په لحاظ د یوه شاعر وینا له بل نه بېلوی او د اداء په طرز پورې تعلق لری مګر د سبک او اسلوب په بیلتون کښې سربېره په الفاظو او تعبیر په طرز د لیکونکو

او شعراؤ د فکر او نظر اختلاف هم ډېره برخه لری چه د لیکوالو او شاعرانو په مقایسه او مقابله کښې دغه خوا هم ډیره مهم او درنه ده.

رحمان او خوشحال د فکر له حیثه:

دواړه لوی او مشهور شاعران دی مګر د دواړو فکر او نظر یو راز نه دی او په ادبی سبکونو کښې ئې د فکر له حیثه ډېر فرق موجود دی.

د خوشحال خان شاعری د روح او معنی په لحاظ پښتنی شاعری ده او پښتونولی پکښې ډېره زیاته ده که څوک د ده اشعار په یوه بله ژبه هم ترجمه کړی نو پښتنی رنګ او پښتونتوب تربنه نه ځی ځکه چه د ده افکار او احساسات پښتنی دی او د افغانیت نمایندګی کوی. که څوک غواړی چه د افغان ملت یوه ښه مکمله پښتنی نمونه وګوری نو پخپله خوشحال خان خټک د افغانیت ډیر ښه مثال دی او د ده اشعار د پښتو او پښتونولۍ کامل تصویر ګڼلی شو مګر رحمان بابا دغسې نه دی د هغه افکار او احساسات تر ډېره حده له مطلق انسانیت او انسانی سلوک سره تعلق لری او د بشری اخلاقو درس راکوی خوشحال خان پخپلو اشعارو کښې مونږ ته یو داسې سړی راښئی چه د ده په نظر کښې د سړیتوب او نارینتوب ډېر ښه مثال دی او دی ورته په مردۍ او رجلیت قایل دی چه یو څو بیتونه ئې دا دی:

مرد به نشي په ګفتار	څو پیدا نکړی کردار
چه دی وکنځی مرد نه یې	که له تا، نه وی په دار
چه څه دی خو انتقام دی	د مردانو کارو بار
عفو هور ته ځای لرینه	چه نه عیب وی او نه عار
چه عبت ورخخه نه وی	هغه مرد نه دی په کار
هم مهره لری هم زهر	ښه مردان وی لکه مار
چه هم تندر هم باران وی	تر هغو مردانو ځار

مرد به غم د خپل هنر کا — نه د زر او د دینار
مرد به غم کا د خپل شرم — د عزت د اعتبار
نامرد فخر په نسب کا — مرد نه مور لری نه پلار

څنګه چه په پښتو او پښتونولۍ کښې پت او عزت ساتل دومره اهمیت لری چه پښتانه ترېنه سر او مال دواړه قربانوی نو خوشحال خان هم په دغو بیتو کښې د پښتنی ذهنیت ډېر ښه ترجمانی کوی او وائي انسان باید د انتقام اخستلو قوت او قدرت ولری چه څوک ورته په سپکه سترګه ونه ګوری او هر چا سترګه تری وسوزی مګر یوازې دا کافی نه ګڼی چه خق ترینه وډارشي بلکه د مینې او محبت لرل هم ضرور ګڼی او ښه کردار ته په ډېر اهمیت ګوری، په یوازې نسب فخر کول نامردی ګڼی او وائي مرد باید د خپل عمل او کردار اولاد وی او پخپلو کارنامو وپیژندل شي.

د خوشحال خان د ژوند او د ده د عصر او محیط تقاضا دا وه چه پښتنو ته د ملی عزت ساتلو او د وطن له غلیمانو نه د انتقام اخستلو درس ورکړی ځکه ئې ویل:

څو وانخلی له غلیمه انتقام — مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه ارام
که په توره ئې ځواب ورکړی مردی ده — که وجود دې څوک ازار کاندی په چوب

عبدالرحمن بابا چه یو صوفې او اخلاقی شاعرو او له مینې، محبت سره ئې ډېر کار درلود هغه پښتنو ته نور څه ویل او د غضب او انتقام جذبه ئې په دی ډول سړوله:

شهیدان نه دی هغه خونفروشان — چه خونی ته خونبها نکړی معاف دی

رحمان بابا که څه هم پښتون و مګر د خوشحال خان په شان د پښتنی احساساتو او جذباتو له تاثیر لاندې نه و راغلې او په همدغه وجه ئې په اشارو

کښې د پښتنی ذهنیت اغیزه ډېره لږ وینو یائې په بل رنګ او بل طرز کښې وینو.

دی هم مردی او مردانګی ستائی مګر هغه نارینتوب چه خوشحال خان ئې تفسیر او تعبیر کوی او هغه چه رحمان بابا ورته مردی وائې یو له بله ډیر فرق لری. دی وائی:

مړنـــی ویلـــی بویـــه و هغـــه تـــه — چـه بی وجهـی ازار نـه کـا هـیڅ سـړی
حـرام خـور د مخنثـو پـه حسـاب دی — کـه پـه تـوره یـا پـه تیـغ وی مړنـی
د مکـی سـفر آسـان دی مـرد هغـه دی — چـه لـه ځانـه سـفر کانـدی سـفر دا دی
هیڅ ترښه می نشی په تش ډاډ د کورو کلی — مرد بویه چه واخلی د غم پیتی له غمګینه

دغه عارف او صوفی شاعر نارینتوب دیته وائی چه سړی د نورو د خیر او ګټی دپاره له خپل ځانه تیر شی او د یوه غمجنی د غم پیتی پخپلو اوږو واخلی، څوک ئی بی وجهی له لاسه ازار نشی، د چا مال په زور او ستم لاندی نکړی.

دی لکه خوشحال خان چا ته نه وائی که څوک دی په لرګی وهی ته بې په توره وهه بلکه د عفو او ګذشت درس ورکوی او غواړی چه د خلقو په زړونو کښې د رحم او عاطفی احساس وروزی او په عالم کښې همدردی او مهربانی پیدا کړی.

ده د نرم زړه خاوندان ښه ګڼل ځکه ئی ویل:

ډېر عزیز دی موم د لان تر سکندلانو — ته یو څاڅکی شه د اوښکو ګوهر مشـه

خوشحال خان په ننګ او غیرت، په توره او افغانیت فخر کاوه او ویل یې:

د افغـان پـه ننـګ مـی وتړلـه تـوره — ننګیالی د زمانی خوشحال خټک یم

مګر رحمان بابا ویل:

زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه نه خلیل نه داؤدزی یم نه مومند

لنډه دا چه خوشحال خان یو ملی شاعر دی چه ملی روح تقویه کوی او قوم جوړوی مګر رحمان بابا د مینی او محبت شاعر دی او په کلام کښې ئې عرفانی تصوفی او اخلاقی خوا ډېره درنه ده.

د ده تعلق له عشق سره ډېر زیات دی او د عشق په حقیقت ډېر ښه پوه شوی دی.

د عشق او محبت سندرې د خوشحال خان په دیوان کښې هم ډېری دی مګر په عاشقانه سندرو کښې ئی هم د شجاعت او شهامت اغیزه موجوده ده او د ننګ و غیرت روح پکښې ډېر حلول کړی ځکه ئی غزلو هم حماسی بڼه پیدا کړېده یعنی زړورتوب او زورورتوب په عشق کښې هم له خوشحال خان سره ملګری دی او کله چه له ښکلو معشوقو سره خبری کوی بیا هم اکثراً د یوه قهرمان او توریالی شان او حیثیت پکښې ځان ښئی وګورئ! د ده د غزلو ځینی بیتونه:

که زه نه وای تا به ځان لره بلبل څوک په پالنګ به دی دا هسی درختل څوک
که نیولی زرکه باز پریږدی له چنګه زه به هم له لاسه پرېږدم شوخ شنګه
د غمزی په تیغ ئی خوږ ښه ئی خوشحاله مړنی په روغ صورت نه ځی له جنګه
توره چه تېرېږی خو ګذاره لره کنه زلفی چه ولول شی خو خپل یار لره کنه

د خوشحال خان په عشقی غزلو کښې تواضع او عجز و نیاز هم شته مګر په هغه اندازه چه رحمان بابا د عشق او محبت په مقام کښې د شاعرانه او عاشقانه ادابو رعایت کوی دی ئی نکوی.

خوشحال وائی:

زه خوشحال کمزوری نه یم چه به ډار کړم په ښکاره ناری وهم چه خوله ئی راکړه

مګر رحمان بابا د دلبرانو په مقابل کښې بیدلی او بی زړه توب خوښوی او وائی:

دغـه ځـای د بیـدلانو دی رحمانـه　　　د دلبـرو پـه کوڅـه د لارو رمشـه

د خوشحال خان خټک سبک(1):

د خوشحال خان لومړی خصوصیت دا دی چه پخپلو اشعارو کښې ئی د ملیت او وطن دوستۍ احساس په ډېر قوت ګډ کړی او پښتنو ته ئی د خوئ او خپلواکۍ پیغام وړاندی کړی دی حماسی برخه ئی په شعر کښې ډېره درنه او له قوته ډکه ده.

د مضامینو د تنوع او د شعر د اقسامو او انواعو په لحاظ څوک له ده سره برابری نشی کولی.

د فکر آزادی، بی قیدی او جرئت و جسارت ئی ډېر زیات دی ځکه ئی په اشعارو کښې بېباکه او بې پروا زړورتوب وینو.

د ده اعترافات او رندانه وینا په دغسی وضاحت او صراحت د نورو په اشعارو کښې نه وینو دی له اقوامو او اشخاصو نه نه دی وېرېدلی او د عرف و عادت، د رسم و رواج په قید کښې ډېر نه دی راغلی.

د ده اشعار د ده له ژوند او ورځینو پېښو سره ډېر ارتباط لری او د خپل وخت ډېر حالات ئی د شعر په ژبه بیان کړی دی ځکه ئی له اشعارو نه د عصر او محیط رنګ او ډول ښه معلومېږی او د ده معنوی څېره د ده په اشعارو کښې لیدلی شو.

د ده په دیوان کښې تصوفی، اخلاقی او عشقی اشعار هم شته مګر د ده د شاعرۍ اساسی جزء او مهمه برخه ئی نشو ګڼلی، دا ویلی شو چه دی د راز راز

1- دلته د ده د نثر سبک نه څېړو یوازی شعر یې په نظر کښې دی.

معلوماتو او مطالعاتو خاوند و او له دغو خواؤ نه ناخبره نه و مګر په شاعرۍ کښې ئې هدف د ملیت د جذبې ویښول و او اسای توجه ئې همدغې خوا ته وه خوشحال خان په شعر و شاعرۍ کښې د الفاظو ډېر پروا نه ده ساتلې هر لفظ چه په هر ځای کښې په کارېده خپل و او که پردې غریب و او که فصیح ده ترېنه کار اخستې او کله ئې د یوه لغت هډوکې هم مات کړې او په وچ زور یې په یوه ځای کښې لګولې دې په همدغه وجه د ده د دیوان د لغاتو حل کول او په ټولو اشعارو یې پوهیدل ګران کار دی.

ترڅو چه سړی له ځینو هندي ژبو او د پښتو له مختلفو لهجو او محاورو نه خبر نه وی د ده په اشعارو پوره نشي پوهیدلې.

دغومره ډېر اشعار ویل ضرور له الفاظو سره یوڅه بې قیدي او بې پروایي غواړي او د اشعارو په دغسې لویو دیوانونو کښې ارو مرو له پردیو او نا آشنا لغتونو نه کار اخستل کیږي خوشحال خان ته د پښتونولۍ نبض او رګونه ډېر ښه معلوم و او د ننګ و غیرت په پارولو ډېر ښه پوهیده ځکه یې اشعار د پښتنو په ذوق او فکر ډېر برابر دي او پښتونولي پکښې ډېره زیاته ده.

د همدغه مقصد دپاره ده پښتنو ته ډېرې طعنې هم ورکړې دي او په سپوروستو غو ویلو کښې یې هم کمې نه دي کړې ده ځینې ډېر ترخه حقایق هم بیان کړیدي چه پښتانه خپلو نیمګړتیاؤ ته ملتفت شي او ځان وپېژني.

د ده په اشعار کښې زړه ماتوونکې رقیق احساسات نشته او په ویونکو کښې لوړ همت، ټینګ عزم د آزادۍ مینه او د وطن عشق پیدا کوي.

د رحمان بابا سبک:

رحمان بابا د ساده انشاء خاوند دی او په سبک کښې یې د فصاحت او بلاغت ډېر مراعات شویدی له اشعارو نه ئې هر څوک خوند او فایده اخلي او عام و خاص پکښې برخه لري.

د معنایو مخ ئی هر چا ته ښکاره دی او بل مخ ئی خواص وینی او مخصوص خوند پکښې مومی د عبارت روانی او عام فهمی ئی په کلام کښې ډېره اغیزه کړېده ځکه ئی عام مقبولیت پیدا کړی.

اشعار ئی عارفانه دی او اخلاقی ارزښت لری چه رحمان بابا ئی هر چا ته صاحب حال او سالک معرفی کړی په همدغه وجه خلق ده ته ډېر ښه عقیده لری او د غی عقیدې د ده د وینا تاثیر ډېر زیات کړیدی.

د اشعارو یو مهم خصوصیت ئی دا دی چه ډېر بیتونه یی لکه متلونه داسی دی چه د استدلال کار تری اخستل کیږی دا ځکه چه د ده اشعار د ژوندانه له هر اړخ سره تماس او تعلق لری او خلقو ته په حیاتی چارو کښې ډېره ښه لارښودنه کوی په همدغه سبب خلق د ده په دیوان کښې فالونه ګوری او هغه څه پکښې مومی چه د یوه او بل له حال سره سر خوری او د هر چا د زړه خبری په کښې شته.

د ده اشعار د زمان او مکان په محدوده او تنګه دایره کښې بندنه و ځکه ئی په هر ځای او په هر وخت کښې هر خوک خوښوی او له هر مجلس سره اړخ لګوی سازنده ئی د بزم په مجلس کښې وائی او خطیب ئی د منبر په سر لولی د غم او ماتم خاوندانو ته پکښې ډېره ښه تسلی شته او مینانو ته د معشوقو له خوا ډېره ښه پیغامونه.

له دنیا نه د چا زړه بیخی نه توروی او د دنیا مینه هم په زړونو کښې دومره نه پریږدی چه زړونه تور کړی.

د عشق او مینی په باب رحمان بابا د حسن او ښکلا له مقامه تیر شوی او معنی ته رسیدلی دی دی کومه ښکلی او ښایسته محبوبه نلری بلکه په حسن او ښکلا مین دی، هر چیرته چه وی او په هر څه کښې چه وی دا مینه له ده سره دومره پخه شوه چه په خپله عشق د ده معشوقه شوه او له سینګار او ښکلیتوب نه زیات په مینه مین شو.

دی په دې حقیقت ډېر ښه پوه شو چه ښکلا له عشق او مینی پیدا کېږی او د عشق پرتوچه په هر څه ولوېږی نو هغه ښکلی او ښاغلی شی.

رحمان بابا عشق پیر، وپیشوا گڼی او د جمله ؤ مخلوقاتو پلارئی بولی.

د ده په اشعارو کښې قومی او محلی رنګ دومره تسلط نه دی موندلی چه د یوه قوم یا د یوه هېواد د شاعر وګڼل شی دی په هغو شاعرانو کښې راځی چه که د ژبی نا آشنائی نه وی نو بین المللی شاعر که ورته ونه وایو یو بین الاسلامی شاعر خو ورته ویلی شو ځکه چه د ده تعلق تر ډېره حده له انسان او انسانیت سره دی او نه محیطی خصوصیاتو ګردئې له ځانه څنډلی دی.

زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه نه خلیل او داؤدزی یم نه مهمند

ده ده په الفاظو او جملاتو کښې روانی، وضاحت او خوږوالی موجود دی او کلام یې له تعقیدونو او ابهام څخه خلاص دی.

له تشبیهاتو او استعارو نه ئی ډېر کار نه دی اخستی او د معنا ښایست ئی د عبارت له سینګار نه ډېر زیات دی.

د ده د اشعارو ښکلا داسی ده لکه چه یو ډېر ماهر خیاط له یوه سنګین، ساده مګر ډېر قیمتی ټوکی نه داسی لباس جوړ کړی چه د اغوستونکی له قد او اندام سره ډېر زیات مناسب وی او په نیولو، پریکولو او ګنډلو کښې ئې ډېر دقت شوی وی.

د حمید سبک:

عبدالحمید مومند په شعر او شاعرۍ کښې له نازکخیالۍ او له تشبیه او استعارې نه ډېر کار اخستی دی د شعر دېرې نازکې د ده په کلام کښې شته او په دغه صنعت کښې یو ممتاز مهارت لری د فن او هنر په لحاظ چه څومره لفظی او معنوی ښېګڼی د شعر دپاره په کار دی دی پری ډېر ښه پوه شوی او

خپل هنر ئی ډېر ښه ښودلی دی موشګافی د ده کار دی اسمان ته د شعر زینی ایښودل د اسمان ستوری د شعر په لړ کښې پیل د ده هنر دی.

د ده په سندرو کښې د عشق سوې او ګداز ډېر اغیزه کړی ده او له ښکلا سره ئی تعلق ډېر زیات دی.

په کلام کښې ئی ځینی لفظی او معنوی تعقیدونه شته او حینی لغات پکښې داسی استعمال شوی دی چه معنی ئې ښه واضحه نه ده یا په ګرامری لحاظ نقص او عیب لری همدارنګه په ځینو قافیو کښې ئی هم ځینی عیبونه موجود دی چه د فن په لحاظ ورته ادبی نقص ویلی شو مګر په اشعارو کښې ئی ادبی خوندونه هم دومره زیات دی چه د غه راز عیبونه پکښې پټ او ورک دی. حمید په مضمون افرینۍ کښې لوی لاس لری او د هر شی له لیدو کتو نه یوه ښه معنی پیدا کوی. په شعر کښې ئی پند و نصیحت او اخلاقی لارښودنی شته چه د ژوندانه په لارو چارو کښې تربنه ښه استفاده کیږی په عشق کښې لکه رحمان بابا ډیر پورته او لوړ نه دی ختلی چه د حسن او ښکلا له سرحده هم تیر شوی وی مګر د عشق هنګامه ئی ډیره توده ساتلی ده او د سوزناری ئی ډیری سوزنده دی.

یا د ښکلو د پاولیو شرنګهار دی　　　　یا د عشق د لیونیو د ځنځیر

که د حمید شعر له یوه لباس سره مشابه کړو نو ویلی شو چه دغه جامه ډېرې غټې او میده بخۍ لری او ګل دوزی پکښې ډیره زیاته ده په دی ټوکی باندی هر راز بوټی او ګلونه شته او د صنعت مهارت پکښې له ورا معلوم دی دا جامه که د ټوکی او رخت په لحاظ ډیر قیمت ونلری نو دغه انځور او نقش و نګار ئی هم قیمت لوړولی شی.

غرض دا چه په دغو اشعارو کښې د صنعت برخه زیاته ده او داسی مثال لری لکه چه یو شعر او یوه قطعه یو ډېر ماهر خطاط ولیکی او د خطاطۍ فن

پکښې دومره ارزښت پیدا کړی چه خلق د شعر مضمون ته دومره نه ګوری لکه چه د خط ښایست او ښکلا ته ګوری.

پښتو څنګه ولیکو؟

ځینی وائی پښتو باید سوچه کړو، پردی لغات ترېنه وباسو او یو ټکی فارسی یا عربی پکښې پرې نږدو.

دا نظریه په ډېر افراط بناء ده او دا کار کېدونکی نه دی په دنیا کښې داسی ژبه نشته چه پردی لغات پکښې نه وی او نیلی ریښې ئی له نورو ژبو سره تړلی نه وی جهان اوس یوه کور غوندی دی او د ملتونو فرهنګی او اجتماعی تعلقات ورځ په ورځ زیاتېږی اوس د هر چا غږ د بل غوږ ته رسیږی او نا آشنا آواز نه له یو بله آشنا کېږی.

هره ژبه له بلی نه څه اخلی او څه ورکوی.

د ولسونو د ګډ ژوند سیاست په ژبو باندې هم تاثیر لری او پردی لغتونه خپلېږی هغه وخت چه هیوادونه یو له بله ډېر لری ؤ او اولسونه به یو د بل په ژبه نه نه پوهیدل بیا هم په ژبو کښې دخیل کلمات وجود ؤ او د لغاتو په نړۍ کښې معرب، مفرس مفغن الفاظ پیدا شوی و نو اوس دا څنګه کیدای شی چه په پښتو ژبه کښې دې پردی لغات نه وی هغه نوې معنا ګانې او نوی مفهومونه چه په جهان کښې اوس را پیدا کېږی، طبعاً په پښتو کښې نوم نه لری او دا نشی کېدای چه ټولو ته د نوو اختراعاتو په شمول په پښتو ژبه کښې نوی نومونه پیدا کړو که څوک په دی فکر کښې وی چه مونږ دې له نورو ژبو نه څه نه اخلو او

یوازې پښتو لغتونه دي استعمالوو، د دی معنی دا ده چه خپله ژبه دې محدوده وساتو او خپل فرهنګ دې په ډېر ابتدائی حال پرېږدو.

دا فکر باید له مغزو نه وباسو او هیڅکله دا ونه غواړو چه په پښتو کښې دې دخیل او مفغن کلمات نه وی مګر د دې معنا دا نه ده چه مونږ به د پښتو موجود او مستعمل لغات غورځوو او په عوض کښې به ئې پردی غلات بی ضرورته محض د تفنن دپاره راوړو ځکه چه دا کار هم ژبی ته زیان رسوی بلکه ژبه په مرور د زمان محوه کوی په پښتو کښې د اشتقاق له اصولو سره سم د نوونو مواو اصطلاحاتو وضعه هم په کار ده مونږ باید ژبه به د جمود په حال پری نږدو او وخت په وخت د زمانی له ضرورت او احتیاج سره سم نوی تعبیرات او نوی نومونه پیدا کړو او کوښښ وکړو چه د ژبی لغوی استعداد او د افادی قوت زیات شی. او دا کار هلته کېږی چه مونږ د پردیو لغاتو او اصطلاحاتو په قبلولو کښې له غور او سنجش نه کار واخلو او هر څه په پټو سترګو بی ضرورته قبول نکړو پښتو ژبه په پیړیو پیړیو له لیک او لوست نه لری پاته شوی او نوری ژبی د پښتو په هیواد کښې د دفتر او دیوان ژبی وی په همدغه وجه نن د قلم ژبه د پښتو له ډېرو لغاتو سره نا آشنا ده ډېر ژوندی لغات چه د عوامو په محاوره کښې ډېر زیات استعمالېږی د لیکلو په خوله نه راځی او په ځای ئی پردی لغات لیکل کیږی مونږ اوس د تش په ځای خالی لیکو، زړور ته دلیر او زمری ته شېر وایو د دروند په ځای سنګین او د مینی په ځای محبت لیکو، ترکاڼ ته نجار او پښ ته آهنګر وایو پردی راته بیګانه شو او د پښتو لمر او سپوږمۍ رانه په فارسی ابر کښې پنهان شوه ځکه ئی ځای آفتاب او مهتاب یا شمس و قمر ونیو او توری په حرف بدل شو.

په پښتو ادب کښې ځینی داسی اشعار هم شته چه عربی او فارسی لغاتو پکښې د پښتو ژبی رنګ او بڼه داسی اړولی ده چه عام پښتانه ئې هېڅ په معنی نشی پوهیدلی لکه دا بیت چه ګورئ:

مـــخ دې شـــجر حســـن ثمـــر دی　　　　یدین رجلین پی لګوم ثمر به خورمه

د عربی او فارسی ژبی علمی او ادبی سلطه په پښتو ژبی دومره قایمه شوه چه د دغو ژبو لغات ادبی او مهذب وګڼل شوه او پښتو لغتونه بی تهذیبه په نظر راغله.

په همدغه وجه د معشوقو شونډو ته لب وویل شوه او بیا ترینه په لام او بی تعبیر وشوه د ښکلو څڼو او کوخیو ته مو زلفی وویلی او بانه مو مژګان وبلل چشمان رخسار او دندان د غزل ژبه شوه او پښتانه شاعران په چاه زنخدان کښې ولوېدل. اوس په کار دی چه له دغه تاثیره ځان خلاص کړو او د پښتو ژوندی او مهجور لغتونه په پښتو ادب کښې راننباسو مګر دا هم باید په نظر کښې ولرو چه د یوی ژبی کور په دی دومره نه ورانیږی چه پردی لغات پکښې ډیر راننووزی بلکه د ژبی له ترکیب او تالیف سره لوبی کول او د نورو ژبو په سبک او اسلوب جملی جوړول ژبه خرابوی او اساس ئی ورانوی یعنی د ژبی ګرامر او محاوری مراعات ډیر په کار دی او په دغه برخه کښې د لیکوالو بی پروائی د ژبی د مسخ کیدو سبب ګرزی.

په یوه پښتو کتاب کښې د یوه مشهور لیکوال دا جمله (دغه صورت د مستقبل د وارداتو د امتزاج نه یو ځلانده ماضی ته تخلیق ورکوی).

په دې لحاظ دومره بده نه ده چه عربی لغات پکښې ډیر دی بلکه په دی وجه ډېره بده ده چه د جوړولو طرز ئی ښه نه دی او په ترکیب کښې ئې ډیر ورانی موجود دی په پښتو کښې ځینی لیکوال شته چه د پښتو خالصه لغات ډېر زیات استعمالوی مګر جملی ئی بل راز وی او ګرامی نقص پکښې وی پښتانه لیکوال باید د ژبی اصول او قوانین په نظر کښې ونیسی او د نورو ژبو د تقلید په وجه پښتو محاوره هیره نکړی.

په پښتو ژبه کښې ځينې لغوي او ګرامري تغيرونه

ژبه هم لکه نور موجودات د تغير او تحول د قانون تابع ده.

د نن ورځې مترقی ژبې هم د خپل پيدا ايښت په ابتدا کښې ډېرې نيمګړې وې چه محدود لغات او اصوات ئې لرل، د ترکيب او تاليف په لحاظ هم ډېر ساده ګی پکښې وه او لغات به د مفرداتو په شان استعماليده په لومړې مرحله کښې د محسوسو شيانو نومونه پيدا شوه بيا ورو ور د نورو مفاهيمو او معنوی امورو دپاره استعمال شوه او ځينو الفاظو له اسمی معنا نه فعلی معنا ته انتقال وکړ لکه چه له (غوږ نه) (نغوږل) جوړ شو او له (کسی) نه (کسل) همدارنګه ځينی اصوات په افعالو بدل شوه يعنی له (ډز) نه (ډزول) او له (ټک) نه (ټکول) پيدا شوه.

د ژبې له تدريجی تکامل او ترقۍ نه په ژبه کښې ګرامری قوانين کشف شوه او مکمله صرف و نحوه را پيدا شوه.

يعنی د مذکر او مؤنث فرقونه او د مختلفو عواملو تغيرونه په ژبه کښې زيات شوه او د افعالو په نوعيت کښې ډېر زياتوالی راغی مګر وروسته تر دغی مرحلی چه ژبې له ډير استعمال لاندی راغلی او ليک و لوست ډير زيات شو ، نو ځينو ژبو خپل ډير ګرامری خصوصيات او مميزات له لاسه ورکړه او لغاتو هم بسيط شکلونه پيدا کړه. د افعالو مرکب ډولونه په بسيطو بدل شوه

مګر دغه تغیر او تحول په ټولو ژبو کښې په یو راز نه دی عملی شوی او ټولی ژبی اوړه په اوړه وړاندی نه دی تللی.

د پښتو ژبی د تغیر او تحول مراحل مونږ اوس نشو ښودلی ځکه چه د دی ژبی د ډیرو پخوا زمانو لیکلی زاړه اثار له مونږ سره نشته او دا نشو کولی چه په دغه باب کښې مدلل څه ولیکو او دا معلومه کړو چه پښتو په کومه مرحله کښې واقع ده مګر په لنډ او مختصر ډول دومره ویلی شو چه پښتو ژبی د لغاتو او ګرامر په برخه کښې له څه مودی پخوا نه تر اوسه پوری ځینی تغیرات قبول کړی دی چه دلته ئی د یوه بحث د آغاز په ډول ښیو.

الف- د لغاتو برخه:

ځینی لغات پخوا مستعمل و چه اوس متروک دی یائی په تلفظ کښې تغیر راغلی او ځینی نور پخوا یو شان استعمالیده او اوس بل شان یعنی په معنی کښې ئی تغیر راغلی دی چه یو څه مثالونه ئی دا دی:

اغوستن: دا کلمه میا روښان او اخوند درویزه د جامو او کالیو په معنی داسی استعمال کړیده (اغوستن نه اغوندی) چه اوس یوازی مصدری معنی لری او په دغه معنی ئی څوک نه استعمالوی.

هلک: اوس یوازی مذکر طفل ته د زیږیدو له وخت د ځلمیتوب تر وخته ویل کیږی چه په فارسی ورته (بچه) وائی مګر په زړو کتابونو کښې هر واړه او کوچنی څیز ته هلک ویل شوی دی لکه (هلک خبره- هلک حج- داس سر دی هلک وی. هلک جنګونه).

ښاغلی: په زړو کتابونو کښې ښه خط ته هم ښاغلی خط ویلی شوی مګر اوس یوازی ښه سړی ته ښاغلی وایی او بس.

اغوندوی: اوس اغوندی استعمالیږی لکه: (جامی اغوندی) او که څوک بل چا ته د جامی ور اغوندی نو په دغسی مورد کښې (ور) زیاتوی یعنی

اغوستل، وراغوستل استعمالیږی، مګر پخوانو (اغوندوی) د (وراغوندی) په معنی استعمال کړیدی.

خپلسر: دا کلمه په پخوانیو کتابونو کښې ډیره راغلی ده چه اوس متروکه ده.

جوکل: د تللو (وزن کولو) په معنی په فوائد الشریعت کښې داسی استعمال شویدی: تله حق ده یارانو په صراط وجوړیږی... عملونه به دواړو، وجوکل شی. د بندګانو پری نیکی بدی جوکیږی.

ځبله – وبله: دا لغتونه هم په اوسنی لیک کښې نشته او پخوانی لیک کښې ډیر استعمال لری.

پاتی کړی: سلیمان ماکو او خوشحال خان ختک د (پریښی) په معنی پاتی کړی لیکلی چه اوس مونږ یوازی (پاتی شوی) په لازمی ډول استعمالوو او متعدی صورت ئی متروک دی.

ګانده: د فرد او راتلونکی ورځ په معنی په زړو کتابونو کښې راغلی دی چه اوی نه استعمالیږی.

بیارته: اوس پکښې تخفیف راغلی او (بیرته) استعمالیږی.

پیرړ: پخوا (پیرړ، پریړ) لیکل کیده او اوس (پیړ) لیکو.

وروستلی – ړونبلی: دا دوه کلمی هم اوس په مخفف ډول (وروستی، ړونبی) لیکل کیږی او له پخوا نه پکښې تخفیف راغلی دی.

ویلړین: دا کلمه اخوند درویزه ډیره زیاته استعمال کړیده چه اوس ئی څوک په معنی ښه نه پوهیمی لکه په دی جملو کښې: ادب ئی ویلړین، ناروائی ویلړین، دا شهیده ویلړین، وبال ئی ویلړین.

دا کلمه په مخزن الاسلام کښې په (۱۲) جملو کښې ولیدل شوه او د مختلفو مقامونو له استعمال نه داسې معلومه شوه چه د بوللو او ګڼلو په معنی به وی چه ځینی پوره جملی ئی دا دی:

۱- په هېڅ زمانه کښې اولیاء تر انبیاؤ نه افضل و نه به وین څلور څلویښت بخر هر انبیاء تر اولیاؤ په بره مرتبه ئی ویلږین.
۲- امام اعظم زر ځله ښه خدای په خوب لیدلی ځکه دی په امامانو کښې په بره مرتبه ئی ویلږین.
۳- یوه یارووې علی ته چه ما خدای په خوب لیدلی مرتضی وې دغه هسی پر بازار هر څوک وینی ولی دا زده کړه چه مطلق لیده ئی نشته په دنیا کښې چه مطلق تجلی لکه ئی ذات دی په قیامت ئی ویلږین.
۴- یو بیڅونه بی چګونه بل بی عیبه بې نقصانه وسکه دا دوارړه سلبی او تنزیهی ویلږین ولی نور لکه محی، ممیت، معز، مذل، خدای دی صفات فعلیه ئی ویلږین. اخوند قاسم په فواید الشریعته کښې هم دا کلمه داسی استعمال کړی ده: اسلام جوړ په پنځه څیزه پنج بنائی ویلږین.
په دغه جمله کښې هم د بوللو او ګڼلو معنی ښه ارړخ لګوی.
یو بل لغت چه عبدالحمید پخپلو اشعارو کښې استعمال کړی له همدغی مادی څخه مشتق معلو مېږی چه هغه د (ویلاړ) کلمه ده لکه په دې بیت کښې:

شپون غو به ځکه سنګدله ویلاړه شی چه روګار کاندی له کاڼو د بیدیا

دا بیت په یوه بله نسخه کښې داسی هم راغلی دی:
<u>وهیر:</u> دا کلمه په پخوانیو کتابو کښې داسی استعمال شویده (وهېر کړ، وهیر شه) چه اوس (هیر) لیکو مګر د وهیر (و) هغسی نه دی لکه چه په ځینو محارو کښې د جملی یا کلمی په سر کښې راځی لکه: (وماته- وتاته) ځکه چه وهیر په داسی جملو کښې هم استعمال شوی: (د وهیر غاړیو) (نه وهیروی)
<u>سکه:</u> دا لغت په زړو انشاء کښې ډیر راغلی یعنی خوشحال خان اخوند درویزه او نور داسی استعمال کړی دی (سکه احتیاط ورځنی وکانۀ، سکه

پرهیز دي هر څوک وکا) چه په اوسنی لیکنه کښې نه استعمالیږی مګر د لغمان او تګاب په محاوره کښې وایی (ته به سکه وایی - ماسکه ویلی).

وراکړه: دا لغت د لری کړه په معنی په زړو کتابونو کښې راغلی دی لکه (د غیر فکر له زړه وراکړه) (د نبی له منډه ورادی) چه اوس په دغه ډول مستعمل نه دی که څه هم دا وایو (له ورا معلوم دی).

ویی: اخوند درویزه د (قول) په معنی راوړی دی لکه:

(دا ویی د پاک نبی دی) چه اوس نه دی مستعمل.

دغه راز ډېر لغتونه پخوانیو شاعرانو پخپلو اشعارو کښې راوړی دی چه اوس مستعمل نه دی لکه:

زوم: د حمید په دی بیتو کښې:

د خوبانو هلک غم به ئی زورزوم کړی — که رستم د زمانی وی پخپل زور کښې
دا چه ته ازمیې زور نن په کمزوری — دغه زور به شی سبا درخخه زوم

وست: هغه وست د محبت په صحرا موندشی — چه مونده نشی په ښهر د لاهور کښې

(حمید)

پیښم: زه په وصل کښې هجران هسی پیښمه — لکه څوک چه خالی لاس وی په بازار ګډ

(رحمان)

سهیدل: نه له تا سره سهیږم نه بی تا — مبتلا دي کړم په څه بلا بتا

اتند: څه به غم د مال و ملک د دین و دل کړم — چه لا ستا له غمه روغ ګرزم انند دی

(رحمان)

اربل: بورا په بوی د ګلونو پائی — تل ګندګی ته جعل اربل دی

(خوشحال)

بلېښ: که هر څو مې لکه و ورکې د پرهیز په اوښې بلېښ
تپند زړه را څخه ترکو عاقبت ځان ته را کېښ
(حمید)

ځله: چه تناکې د محنت لرې په لاس کښې
هغه نه ګوري په ځله د ګوهر مخ

(حمید)

نغومې: هر سړې چه د اخلاص په لارې درومې
که هر څو په غرونو درومې نه به نغومې

(خوشحال)

لړومې: ښه چه زه په عاشقیه کښې شهید شوم
په دالار کښې څه لړ نه دې لړومې

(خوشحال)

وتنه: په دنیا وتنه دانه ده هوښیاره
چه دې هېڅ په دنیا مال نه وي تنه
آسپه: د دنیا مالونه واړه سره اسپه
د دنیا په مال د زړه نه وي ترړنه

(خوشحال)

ورمونه: هوښیار به مینه په ورمونو زیاته کا
ورمونه وایم که څوک مخ ماته کا
غوبر: سیلاب په خو ښاخکو غوبر پیدا کا
بنیاد ئې نشته غر پر په داکا

(خوشحال)

په همدغه سبب چه په ژبه کښې لغات محاورات او اصطلاحات وخت په وخت تغیر کوی د ځینو بیتونو پوهیدل مشکل دشوی دی او د رحمان بابا په ساده انشاء او عام فهمه ژبه کښې هم داسې بیتونه شته چه په معنائې هر څوک ښه نشې پوهېدلې چه یو څو مثالونه ئې دا دي:

د چکنا جکنۍ ببلتون په نيمه شپه وی
ستا زما په حال غماز شته د سبا مخ

د هارون چرخ پای نيلی دی د سپهر
ځو به دو کا چه ئی دو په سر د بام وی

هسی آب ئی دی د دوه سترګو په تيغ کښې
چه بی سره په سر نه لری حباب

هيڅ مزه په دی جهان کښې پاتی نشوه
د يخ سيوری په اوبو پورې کول دی

په ويلاړ و يلاړ به ځان وريسی ورک کړی
چرې نه وی چه د ترکو په ويلاړ شی

ډېر له سره می تودګی بازارګی تېر دی
څوک دی نه کا په ما قنج او بازارونه

ب- ګرامری تغير:

سړی: اوس سړی يوازی په مذکر ډول استعمالېږی مګر پخوانيو مخصوص خوشحال خان خټک (سړې) د مؤنث دپاره استعمال کړېده چه اوس دغه تانيثی صورت متروک دی.

مرغوبه: د مرغه جمع په زړو آثارو کښې مرغونه راغلی دی چه اوس مرغان ليکو همدارنګه (غل) په (غلونه) جمع شويدی.

پروته: اوس د (پروت) مؤنث (پرته) ليکو او پخوانيو (پروته) ليکلی دی چه له ګرامری قانون سره مطابقت لری.

وم: اوس مونږ (مو) ليکو او پخوانيو کتابونو کښې په مقلوب شکل (وم) ليکلی دی لکه په دی جمله کښې (اذان به وم تر غوږ شو) په ځينو آثارو کښې (مه) ليکل شوی لکه (دا مه ډېر بد وکړه).

د يو: خوشحال خان خټک د (دوی) په ځای (ديو) ليکلی دی.

زويه: اوس د (زوی) جمع (زامن) راځی او په زړو کتابونو کښې (زويه) د جمع په ډول مستعمل دی.

به: دا توری هم په استعمال کښې له پخوا نه فرق لری مثلاً خوشحال خان او ځينو نورو داسې استعمال کړی (بيا مې به) چه اوس مونږ (بيا به مې) ليکو همدارنګه اخوند درويزه ليکی: (حال مې به څه کېږی).

په فوايد الشريعة کښې هم (به) داسې استعمال شوی: (به کافر شی- به کوين)

شواستئ – واستئ: اوس (شوئ- وئ) ليکو مګر خوشحال خان (شواستئ- واستئ) ليکلی دی يعنی لکه چه په فارسی کښې اوس (ګفتی) ليکی او پخوا (ګفتستی) ليکل شوی په پښتو کښې هم د ځينو کلماتو په استعمال کښې دغه راز تخفيف راغلی دئ.

و: دا توری په ځينو پخوانو کتابونو کښې د (ته) په ځای داسې استعمال شوی دی: (وما راکړه) يعنی ما ته راکړه.

د تا – د ما: خوشحال خان او ځينو نورو د (ستا – زما) په ځای (د تا – د ما) ليکلی دی لکه چه اوس هم په حينو ځايو کښې همدغه شان ويل کېږی. ځينو له (ستا) سره د اضافت (د) هم ملګری کړی او (دستا) ئی ليکلی دی.

کا – وکا: پخوا دا دوه کلمی ډېرې زياتی استعمالېدی مګر اوس (کړی، کوی، وکړی، وکوی) استعمالېږی.

وکاڼئ – مه کاڼئ: پخوا په ځينو افعالو کښې د امر و نهی صيغی په دغه ډول ليکل کېدې لکه: (وکاڼئ- واخاڼئ- ورواڼئ- واخواڼئ چه) اوس مونږ (وکړئ- واخلئ- وروړئ- وخورئ) ليکو.

لرين – کوين: پخوا د فعل حال په اخر کښې اکثراً (ن) ليکل کېده لکه: (وړين- ساتين- شړين- ګټين) او داسې نور.

لاړو- لاړ دی: په ځينو زړو کتابونو کښې دا دوه کلمی په همدغه شکل ليکلی دی. اوس هم په ځينو ځايو کښې لکه د غلجو حصارک همدغه شان استعماليږی مګر په اوسنيو ليکلو آثارو کښې عموماً (لاړ) يا (ولاړ) د ماضی مطلق دپاره داځی او د ماضی قريب او ماضی بعيد دپاره (تللی و – تللی دی) ليکل کېږی.

ومړ: دغه فعل پخوا ډېر زيات مستعمل و چه اوس ئی په ځای (مړ شو) استعمالېږی.

جوړېدلی: په پخوانيو کتابونو کښې (جوړېدلی – وجوړېده) ډېر راغلی دی چه اوس ئی څوک نه ليکی.

شه – وشه: اوس مونږ (شو – وشو) ليکو او په پخوانيو آثارو کښې (شه، وشه) ډېر ليده شی.

رسی: پخوا دغه فعل په مجرد شکل (رسی – ورسی) ډېر استعماليده چه اوس (رسېږی- ورسېږی) اکثريت لری.

ژوی: دا کلمه په فعلی معنا پخوا مستعمله وه او اوس نه ده.

کولی نشی: په دغسی مثالونو کښې اوسنی ليکوال کله اصل فعل له (نشی) څخه وروسته راوړی او کله د مخه يعنی (نشی کولی) او (کولی نشی) دواړه صورتونه د دې وخت په ليک کښې شته مګر پخوانيو آثارو کښې ډېر ځله وينو چه اصل فعل د مخه راغلی دی لکه (خوړلی نشی- نيولی نشی) او داسی نور.

په اوسنی ليک کښې هم (شی) په مثبت ډول هر کله له اصل فعل نه وروسته راځی يعنی (شی کولی) څوک نه ليکی.

ګرامري اختلاف

په پښتو ليک او انشاء کښې ځينې ګرامري اختلافونه شته چه دغو روړ دي:

مبتداء او خبر:

د مبتداء کلمه د لفظ په اعتبار مؤنثه ده او خبر مذکر دی مګر مبتداء لکه عصری مېرمن د مخه وی او خبر وروسته راځی.

کله د مبتداء او خبر مصداق هم د تذکير او تانيث په لحاظ مختلف وی يعنی هغه لفظ چه مبتداء ورته وايو مؤنث وی او هغه لفظ چه خبر يې بولو مذکر وی لکه: (مړانه ښه صفت دی)

کله بالعکس مبتداء مذکر وی او خبر مؤنث وی.

لکه: (جهالت لويه بدبختی ده).

په دغسې مواردو کښې ديوه او بل انشاء په ګرامری لحاظ فرق لری يعنی يو مبتداء ته اعتبار ورکوی او بل خبر ته، څوک د جملې په آخر کښې (دی) ليکی او څوک (ده). دا اختلاف د اوسنيو ليکوالو په آثارو کښې هم شته او د پخوانيو په آثارو کښې هم. خوشحال خان خټک په دغسې ځايو کښې مبداء ته اعتبار ورکوی لکه چه وائی:

د چندن د ونې لړ لرګی تحفه دی
نه د بلې بدې ونې درسته سته

مخ دې آيينه دی باندی نه دی ترسېری
آه د خوار عاشق دی دارئې وکړه د ډېری

ای چه راته وايې عاشقی شرم وپېغور ده　　وا ړه می قبول دی که مې شرم که پېغور شته
پــه آواز ســره ســړی بندیخانــه دی　　د څاروی عــلاج پــه ترکېــږی پــه پــړی

په دی بیتو کښې خوشحال خان د تحفی له تانیث څخه د لرګی تذکیر معتبر وګاڼه. آیینی ته ئې ونه کتل مخ ته ئې وکتل، د شرم او پېغور پروائی ونکړه. عاشقی ئی په نظر کښې ونیوله، د بندیخانی له تاثیر لاندې رانغی د سړی مراعات ئی وکړ.

عبدالرحمن بابا په دغسی مثالونو کښې له خوشحال نه مخالف دی یعنی دی لکه اهل خبر، خبر ته ګوری او د کلام خاتمه په نظر کښې نیسی لکه په دی بیتو کښې:

په تسبیح دې تانده ژبه وچ لرګی شه　　پوچ ګوئی لره بلبل غوندې ګویان یې
زندګی که څوک پوهېږی حضور دم دی　　آینــده ورفتــه کلــه د چــا یــاد وی
روښنائې می د چشمانو ستا دیدن دی　　په دا کور کښې بل څراغ او مثال نشته
که روګار دی په جهان کښې عاشقی ده　　د دی نور عالم روګار څه روګار نه دی

عبدالحمید مومند کله د رحمان بابا په شان د خبر حال ته ګوری او د مبتداء رعایت نه کوی لکه په دی بیتو کښې:

د جملــه بــدیو ســر تــن آســانی ده　　خرڅاوه شی لټ غویی په قصابانو
عــاقلانو لــره عــار هنــر نمــائی ده　　آئینــه تــوره تــی کــړی د جــوهر مــخ
د نابودې دنیا بود برق و برېښنا ده　　نشــی زبرمــه د برېښــنا پــه رنــا هــیڅ
مینه ملک د آرامی نه دی فتور دی　　خطا شوی پکښې وارد هر مغرور دی

په ځینو نورو بیتو کښې عبدالحمید د خوشحال خان په شان مبتداء ته کتلی دی او خبر ته ئی اعتناء نه ده کړی چه مثالونه ئې دا دی:

لـه بوتـانو د بوسـې تمـه تـاعون ده — مـومی څـوک د شـوم لـه دره نوالـه
ما هم زده چه سر د وصل بهانه دی — تـه قبـول کـړه دا قليـل کثيـر لـه مـا
د جهان ښادی پرې غم ده خواږه زهر — چه د عشق له طاعونی رنځه رنځور دی

د اوسنيو ليکوالو په آثارو کښې چه دغه راز مثالونه ګورو د خبر رعايت پکښې ډيره ليده شي او يو نيم مثال پکښې داسی هم وينو چه مبتداء ته پکښې اعتبار ورکړ شوی لکه په دی لاندې جملو کښې.

<u>بېنوا ليکی:</u>

د پښتون ژوند سر تر پايه بدبختی ده.

د پښتون د ټولو بدبختيو سبب ناپوهی ده.

مېړانه د پښتنوالی تينګ اساس دی.

د نر او ښځی رضا شرط ده.

<u>رښتين ليکی:</u>

سکندره د سکندر لودی يادګار دی.

د ښار ننداره د سترګو درپ کار دی.

سمندر يوه لويه هستی ده.

د هوټل باړه پنځوس کلاداري ده.

<u>خادم ليکی:</u>

دا کتاب زما د فکری او قلمی زيار نتيجه ده.

کلکه اراده يو مهم خوی دی.

دا نړی د ځينو دپاره دوزخ ده.

له دغسې پلټنو او لټونو څخه دا نتيجه په لاس راځی چه په دغسې مواردو کښې خبر ته کتل په کار دی نه مبتداء ته ځکه چه اکثريت په همدې خوا دی او د (دی) يا (ده) په ليکلو کښې د نړدې جزء حال معتبر دی.

مرکب مجهول افعال:

ځیني فعلي جمعلي هم شته چه زمونږ او سنی لیکوال پکښې عملاً اختلاف لری لکه: (دا ښځه بدبخته ګڼل کېږی – بدبخته ګڼله کېږی)

په دغسې مثالونو کښې ښاغلی بېنوا اکثراً داسې لیکی:

دا بدپختی د ټولو بد بختیو سره بلله کېږی.

پښتنی خاوره بلله کېږی.

ښاغلی رښتین لیکی:

ژبه د قوم د لوړتیا او له خښته ګڼل کېږی.

دوا په پارسل کښې استوله کېږی.

داسې ښځه بدبخته ګڼل کېږی.

د اختر ورځ ګڼله شو بده.

ښاغلی خادم وائی په دغسې جملو کښې باید ګڼل کېږی ولیکو.

دا راز افعال: «ووهل شو، وواهه شو، ووهلی شو».

د لیکوالو په آثارو کښې په مختلفو صورتو لیدل کېږی او په لیک کښې ګرامری اختلاف ښئی.

د دغسې ګرامری اختلافاتو مثالونه نور هم شته چه فیصله ئی د پښتو ژبې د پوهانو کار دی.

ادبی انتقاد

دلته ادب د ادب مخه نیولی ده ځکه یو په بل ادبی انتقاد نشی کولی.

همدغه سبب دی چه په پښتو لیک کښې ادبی غلطۍ لکه د پارلمان غړی مصونیت لری او اعتراض پری نشی کېدای.

دلته خبرې بې توله دی او ادبی تله په کار نه ده لوېدلی چه غلط او صحیح معلوم شی.

چیرته چه د خبرو تول نه وی د خبرو قدر او قیمت هم نه وی.

د ادب تپله باید ډېره حساسه وی او ډېره لږ غلطی هم خلقو ته وښئی که مونږ ادب او ادبی لیکنو ته لوړ قیمت ږدو او ارزانه ئی نه ګڼو باید په هغه تله ئی وتلو چه در او ګوهر پرې تلل کېږی.

څوک چه جواهر تلی په دی پوهېږی چه د ږدن دانی قدرتفاوت هم ډېر دی ځکه په تول کښې ډېر دقت کوی او خپلی تلی ته په بارک نظر ګوری.

هغه چه تېبرتلی په تول کښې ئی د مثقالونو تفاوت څه اهمیت نلری زمونږ په لیکنو کښې هم وړې- وړې غلطۍ د چا نظر نه جلبوی او له دقیقو انتقادونو سره آشنائی نه ده پیدا شوی.

که مونږ کله په کوم ادبی اثر انتقاد کوو نو باید ښکاره لغوی یا ګرامری غلطۍ وښیو چه هر څوک پری پوه شې او وئی منی.

كومه غلطى چه يوازې د سليم ذوق خاوند پرې پوهېدلى شى او ډېره باريک بينى غواړى په اوسنيو انتقادونو كښې ډيره برخه نلرى ځكه چه دغه راز قضاوتونه لا تر اوسه مينځ ته نه دى راغلى.

كه مونږ په دقيق او عميق نظر د دې وخت ادبى آثارو ته وګورو د ډېرو مقتدرو ليكوالو په ليكنو كښې د ادب او انشاء په لحاظ ډېر غلط تكى موندلى شو مګر ښودلى ئې نشو په همدغه وجه هغوى ته بايد مقتدر ليكونكى ووايو او د چا مبارک نوم په خوله وانخلو.

ځينى مشهور ليكوال ليكى: (يو نوى څيز زما په نظر راغى چه ما باندې هغې ډېر اثر كړيدى)، (څه چه هغې دوو ځلمو ويلى و) يعنى د (هغه) او د (هغو) په ځاى ئى (هغې) ليكلى و.

ځينى ليكوال ډېر زيار كاږى چه د فارسى او عربى لغاتو په ځاى پښتو لغتونه پيدا كړى او د خپلې ژبې لغوى پانګه زياته كړې د همدې لامله پخپل ليک كښې داسې كلمات: (لنډيز، بنديز، لاس وينځوني، مړيستون) ډېر راوړى مګر ډېر ځله بيا د پښتو د مشهورو لغاتو په ځاى بې ضرورته فارسې او عربې لغتونه هم ډېر استعمالوى لكه: (خالي، قسماقسم، ګير، بلندى او نور).

يوه ښاغلى په داسې جمله كښې چه بايد ووائې: (زه د شركت له نماينده ښاغلى احمد سره ولاړم) داسې ليكلې و: (زه د ښاغلى احمد د شركت له نماينده سره ولاړم) نور كتابونه خو پرېږده زمونږ په اصولنامه كښې هم ځينى داسې عبارتونه شته چه مقصودى معنا ښه نه اداء كوى بلكه ظاهرى افاده ئې بل راز ده لكه دا جمله: (هغه مامورين چه د ملى شورى په غړيو كښې شامليږى... د وكالت دوره ئې د ترفيع په قدم كښې حسابيږى په شرط د دى چه د دوې ترفيع له دوو رتبو نه تيرى ونكړې) د دې قانونى مادې اصلى مقصد دا دى چه د وكالت دوره د ماموريت په قدم كښې حسابيږې مګر كه دغه قدم هر څومره زيات وى له دوو رتبو نه زياته ترفيع پرې نشى كولې، خو له دغه عبارت

نه ظاهراً دا معلومېږی چه د وکالت دوره هغه وخت د ترفیع په قدم کښې حسابېږی چه د دوو رتبو د ترفیع له مودی نه تجاوز ونکړی یعنی که ترفیع ئې د قدم د مودې په اعتبار له دوو رتبو نه تجاوز کاوه نو بیا د وکالت دوره په قدم کښې نه حسابېږی ځکه چه که شرط له مینځه لاړ شی مشروط هم له مینځه ځی.

په یوه کتاب کښې مې ولیدل: (په دنیا کښې به داسې څوک وی چه خپل ځان د ترقۍ په اوچته بام ختلی لیدل نه غواړی) دا عبارت که د ګرامر په لحاظ صحیح وی او مطلب هم ښه اداء شوی وی بیا هم د پښتو ژبې د سبک او اسلوب په لحاظ نا آشنا او د اعتراض وړ دی.

دا راز جملې: (دلته همیشه جنګ او جګړې اوسی- که دا سړی ښه اوسی) د لغوی تدقیق په لحاظ ښی نه دی ځکه چه اوسی د اوسېدلو او استوګنې معنا لری او د (بودن) دپاره (وی) راوړل کېږی.

په یوه ځای کښې چا لیکلی دی: (د سوچه رېرو کاتبان ناست و) چه غرض ئې سوچه رېرې کاتبان دی.

دا جمله: (د نه سره ورته ژبو ویونکی مهاجرین) چه په یوه مهمه ادبی مجله کښې لیکلې ده د پښتو سبک او اسلوب په لحاظ کړکېچنه معلومېږی.

دا مطلب باید داسې څرګند شوی وای: (هغه مهاجرین چه ژبې ئې سره ورته نه دی)

همدارنګه دا عبارت: (ادب د ټولنې کلیت ته استجابه کوی) داسې پښتو ده چه پښتون پرې ښه نه پوهېږی.

زمونږ ځینی لیکوال (پوهول راپوهول) ډېر استعمالوی او دی ته نه ګوری چه پوهول را پوهول لکه تګ راتګ یا وړل راوړل نه استعمالېږی که مقصد افهام او تفهیم وی نو باید پوهول او پوهېدل ولیکی.

یوه لیکلی و: (عصر په دې نبض کښې ټینګار لری) دا جمله که څه هم د الفاظو په لحاظ څه اشکال نلری او ډېره اوږده کړکېچنه هم نه ده مګر ښه جمله نه ده.

یوه بل لیکلی دی: (یو څو بازار ګوټی شته مګر هغه لکه ګڼ کلی غوندې دی)

په دې عبارت کښې (لکه – غوندې) یوځای کول بې ضرورته معلومېږی بله دا چه د مخه یو څو بازار ګوټی یاد شوی دی نو باید په مقابل کښې ئې ګڼ کلی د جمع په صورت یاد شوی وای یعنی عبارت داسې وای: (یو څو بازار ګوټی شته چه هغه ګڼو کلیو غوندې دی).

دا راز نیمګړې او معیوبې جملی یا غلط ترکیبونه په پښتو نثر او نظم کښې شته که اکثر لیکونکی ورته ملتفت نه دی او د ټولو راغونډول او نقص ته ئې ګوته وښودل شوه ګوندې دغه تذکر د ځینو دپاره ګټور وی او لږ غوندی دقت را پیدا کړی.

شعر او ادب

د انسان په وجود کښې دوه شیه ډېر عزیز معلومېږی چه یوه ته زړه او بل ته دماغ وائی له دماغ نه علم او فلسفه پیدا شوه، له زړه نه شعر او ادب.

اروپایان زړه د عواطفو او نفسی احوالو ځای ګڼی، مسلمانان د ایمان او عقیدې په ځای ته زړه وائی.

صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت، د زړه کار دی.

عشق او مینه په زړه کښې وی.

شعر له زړه نه الهام اخلی او له زړه سره کار لری.

ډا ورین وایی: «هغه لوی کمال چه د تحول او تکامل په لاره کښې یوازی د انسان په برخه رسیدلی او نور ژوی ترېنه محروم دی د انسان قلبی عواطف دی چه په رحم، مروت، کرم، شجاعت، نوعه پرستئ ترېنه تعبیر کیږی که انسان غواړی چه له حیوانیت نه لری وی، باید دغه عواطف ښه وروزی»

د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د رهور او تجلیاتو کوه طور ویلی شو.

څنګه چه د لمر وړانګې او پلوشی لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پرېوزی او وروستئ وداع هم د غرو له څوکو سره کوی دغسی د عواطفو او احساساتو پرتو هم د شاعر په زړه له نورو نه زیات لوېږی او ځینی زړونه لکه د غرو خمځی او غارونه دغه رڼا یا بیخی نه وینی یا ئی ډیره لږه وینی همدغه عواطف او

احساسات چه د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شی شعر تری جوړ شی او په زړونو اثر کوی.

هو ! د شعر موضوع ښکلی خیالات، عالی احساسات، د زړه تأثرات د غم او خوشحالی انګازی، د روحی او جسمی ښکلا اغیزې او عشق و محبت دی که دغه شیان په یوه ښکلی تعبیر او ښو الفاظو کښې بیان شی چه د فصاحت او بلاغت مراعات پکښې په ښه شان شوی وی شعر ترېنه جوړ شی او ډېره ښه شعر هماغه دی چه په دغه معیار برابر وی څومره چه د یوه شاعر فکر او خیال آزاد وی او د محدودیت له قیودو راوتلی وی هغومره ئی شعر لوړ او عالی دی.

که یو شاعر د نورو په شان هر چا ته او هر شی ته سر تیټوی او په فکر کښې ئی د بغاوت جذبه نه وی موجوده له هغه نه د ښه شعر هیله نشی کېدی.

شاعر باید د فکر انقلاب علمبردار او بت شکن وی.

شاعر ته نه ښایی چه د زاړه منطق درس د عقل له زاړه بوډا نه واخلی او په زړه لاره په زاړه فکر پسی لاړ شی.

د شاعر خیال باید ډیر لوړ پرواز وکړی او له ډېر هسک ځایه دغه جهان ته وګوری.

د شاعر نظر پاید نورو غوندی نه وی او هر څه په بل شان ووینی د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کښې دی او تقلید یا ابتذال د شاعر مرګ دی د شعر او ادب دنیا په دلداریٔ او د لبریٔ ولاړ ده شاعر باید په هر څه او په هر وخت کښې زړه ته رجوع وکړی او ډېر حساس زړه ولری.

هغه څوک چه په زړونو کښې هیجان، تأثر او حساسیت نشی پیدا کولی او زړونه نه خوځوی شاعر ورته نشو ویلی.

که دا خبره رښتیا وی چه انسان په هر وخت او په هر حال کښې د زړه په خوښیٔ پسی روان دی او زړه په دماغ باندې حکومت لری یعنی د عقل ادراک د قلبی تمایلاتو له تاثیر لاندې وی نو ویلی شو چه د یوه ملت عقلی او ذهنی سیر

او حرکت هم د شعر او ادب تابع دی او شاعران په نفسیاتو او روحیاتو کښې هم تغیر او تحول راوستلی شی.

همدغه شعر دی چه په زړو کښې زلزلې او طوفانونه پیدا کوی او کله پکښې داسی صبر او سکون ږدی چه غرونه ئې ثبات او استقامت ته حیران وی، که دا رښتیا وی چه د چرګانو په نارو ویده خلق له خوبه پاځېږی، نو دا باید ومنو چه د شاعرانو په نغمو د یوه ملت مړه احساسات او جذبات راویښېږی او په دې اسرافیلی شپیلۍ کښې بل راز تأثیرات موجود دی.

کوم فیلسوف چه هر څه بد ګڼی او زندګی توره په نظر ورغلی ده هغه هم شعر ته په ښه نظر ګوری او شعر د انسان د پاره یوه پناه ګاه بولی.

شو پنهاورروایی ټولی بدبختۍ د انسان له نفس څخه نشئت کوی او له ژوند سره ډېر مصیبتونه او غمونه ملګری دی که څوک یوه داسی چاره لټوی چه له بدبختیو نه لرې غوندې په امن کښې شی باید په صنعت او هنر کښې مستغرق شی او د ښکلا په مظاهرو کښې ځان ورک کړی په دغه حال کښې سړی په ظاهره له خلقو سره وی مګر په معنی کښې یوازی وی او دنیا ورته لکه یو سراب معلومېږی چه د ده لمنه نشی لمدولی.

په همدغسی بېخودۍ کښې انسان د دنیا له شر او شوره آسوده کېږی او د بی نیازۍ مقام ته نزدی کېږی چه غیر له حقایقو بل شی ته متوجه نه وی، دغه صنعت او هنر چه د شوپنهاور په نظر کښې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناه ګاه وائی شعر دی.

که چیرته په دغه غم لړلی جهان کښې د سعادت او نېکبختۍ پلوشې کله کوم کور رڼا کړی وی هغه به د شعر کور (بیت) وی.

د شاعر خیالی دنیا تر ډېره حده له غمونو او مصیبتونو نه پټه ده او هلته داسی بی درد سره بېخودی شته چه له سړی نه هر څه هېروی.

تاسی شعر او ادب ته په عادی او معمولی نظر مه ګورئ د شعر تومنه او قدسیت په نظر کښې ونیسئ.

هغه څه چه په زړونو کښې پیدا کېږی او په زړونو اثر کوی هغه عادی او معمولی خیز نه وی.

دا د غم او خوشحالۍ ترانه د انسان په ژوندانه کښې ډېر زیاته اغیزه لری او انسان ترېنه هېڅکله نشی بی نیازه کېدی.

د یوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کېږی د یوه ولس د ذوق او شعور د فکر او خیال د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی.

هر څومره چه د یوه ملت شعر او ادب عالی وی هغومره ئی اخلاق، نظر او روحیات لوړ وی او له لوړو ملکاتو او انسانی فضایلو سره ئی ارتباط او تعلق زیات وی.

شعر او ادب د شعور علایق له دین او مذهب سره ټینګوی او په هوښیارۍ کښی بینائی او همدردی پیدا کوی.

کله چه زړونه کلکېږی یا تورېږی نو شعر پکښی رقت او صفائی پیدا کولی شی.

هغه څه چه انسان د مادیت له غلامۍ او بت پرستۍ نه ساتی شعر دی.

عارفانه ذوق، انسانی عاطفه، حکیمانه شعور د شعر په نغمو وده کوی او د حسن و نظر علایق همدغه شی ساتی.

کوم ملت چه شاعر نلری زړه نلری، سترګی نلری، عواطف نلری، او د ذوق و تمنا له خونده محروم دی.

شاعران دا کولی شی چه د انسان فرعونی غرور په تواضع بدل کړی و د دوهۍ ملنګ ته د شاهجهان خوی او مړی سترګې ورکړی.

غم او سرور د شاعر هدیه ده چه له زړونو څخه ئی اخلی او زړونو ته ئی ورکوی، نو کوم قدر او قیمت چه د انسان په بدن کښې زړه لری په یوه جامعه کښې ئی شعر او شاعر لری.

(غوره نثرونه)

د ادب راز

چا چه د شعر او شاعر په باب فکر کړیدی او دواړه ئی ډېر ښه پېژندلی دی هغه وائی ډېر ښه شاعر هماغه دی چه ډېر خودپرست وی او بې له ځانه په بل هیڅ شی کښې فکر نه کوی.

دغه راز شاعر خپل ځان پخپل شعل کښې ښیی او مونږ ګمان کوو چه زمونږ تصویر ئې ایستلی دی.

شاعر ځکه په مونږ ګران دی چه زمونږ د زړه خبرې کوی او زمونږ خاطرات دا یادوی.

شعر د زړه غږ دی او د زړه غږ د منطق له غږ نه ډېر قوی دی شاعر پوهېږی چه عقل او منطق، دلیل او برهان په مونږ باندی حاکم نه دی بلکه غرایز او احساسات زمونږ رهبری کوی د همدې لامله هغه له احساس او غریزی سره خپل تعلقات تینګ ساتی او له زړه سره کار لری.

هغه څوک چه زړونو ته ښه ښه پیغامونه راوړی او زړونه خوشحالوی شاعر دی، هغه پیغام چه د معشوقې له خوا عاشق ته راځی شعر دی شاعر له مونږ سره د عشق او مینې په کار کښې کومک کوی او له دېنه ښه کومک بل نشته.

شاعر پوهېږی چه له نا امیدۍ نه څنګه لذت اخیستل کېږی او غم څنګه خوږوالی پیدا کوی.

شاعران لکه ماشومان ډیر ښه ښه خوبونه وینی او په همدغو خوبونو د زړونو تسلی کوی.

که دغه خواږه رؤیا او ښکلی تخیلات نه وی، د ژوندانه تحمل ډیر ګران دی څه شی چه مونږ ته ژوند خوږ او ښه ښکاره کوی، د هغه شی تصور دی چه په ژوند کښی بیخی نشته.

تاسی له شعر او شاعر نه علمی حقایق مه غواړئ، د شعر هدف حقیقت نه دی جمال دی، ښکلا او جمال لکه علم په تینګ اساس نه دی ولاړ د علم په دنیا کښې په څه پوهېدل خوند لری او په شعر او ادب کښې ابهام، او ایهام مزه دار وی.

دلته سر او راز، پرده او حجاب کمال دی، هلته تشریح، تفصیل، تحلیل او تجزیې ته ضرورت دی.

هغه جذبه چه د انسان په روح ډیر اثر لری د سر جذبه ده. هیڅ ښکلیتوب بی پردې او بې حجابه نه دی.

هر څه چه مونږ خوښوو، ارو مروئې په مخ باندې د سر پرده پرته ده انسان له هغو اشعارو سره شدیده علاقه لری، چه حینې برخې ئی ابهام لری او مختلف تعبیرونه پکښې کیدلی شی.

په شعر کښې یوازی د غریزی رهبری کافی ده.

شاعر باید د خپل فن په قوانینو کښې ډیر تاو او راتاو نشی چه لطف او زیبائی یا خپل معصومیت له لاسه ورنکړی.

د لوړ او عالی شعر د پېژندلو معیار بل شی نه دی، له ژوند سره ارتباط دی هرڅومره چه یو ادبی اثر له ژوندانه سره ښه ارتباط ولری، هماغومره ورسره علاقمندی زیاته وی.

په شعر او ادب کښې ساده انشاء له نورو سبکونو ته زیات پا یښت لری، مګر ساده انشاء دا نه ده چه بیخی بې پیرایې وی او مختلف اجزاء او عناصر

پکښې نه وي. هغه انشاء چه مختلف اجزاء او عناصر پکښې دا سې ویلې شوي او ګډ شوي وي چه تشخيص او تجزيه ئې نشي کېدا ی، ساده انشاء ورته ويلی شو څنګه چه د لمر رڼا ظاهراً سپينه او يو رنګ معلومېږی، مګر په حقيقت کښې له او وو رنګونو څخه جوړه ده، ساده انشاء هم له دغسی ترکيبه پيدا کېږی. غرض دا چه په شعر او وينا کښی ساده ګی ښه او ساده ګی له ښه امتزاج، له عالی نظم او د اجزاؤ له ښه تناسب څخه پيدا کېږی. هغه انشاء چه ډېرې قلقلی پکښې وې او ډېر جلبل لرې يعنی لکه رعد او برق وی د ليکونکی عجز او تصنع ښئې.

دغه راز هنر ښودنه له واعظانو سره ښائې، په شعر او ادب کښې ساده ګې لوی صفت دی، نه کاکه توب او طمطراق.

شعر له علم او فلسفې نه دين او مذهب ته ډېر نزدی دې او الهامی څيز دی.

په شعر کښې عواطف او خدائې فکرونه ډېر اغېزه لری.

په شعر او ادب کښې يوازې بشر ولتوئ او بس.

اناتول فرانس چه په ادب کښې ډېر ژور فکر لری شعر او شاعر ادب او اديب ته په دغه نظر ګوری او دغسې ئې معرفي کوی.

(غوره نثرونه)

د پښتو پخوانی نثرونه

لکه چه د املاء په برخه کښې مو وويل د پښتو زاړه کتابونه ډېر لږ موندل شوی دی ځکه د زړې انشاء او پخوانيو نثرونو په باب پوره څېړنه نشی کېدای مګر د دې دپاره چه د پښتو د پخوانی او اوسنی نثر رنګ او ډول څه نه څه وښودل شی د پخوانې نثر څو نمونې را اخلو:

د تذکرة الاولياء د نثر نمونه:

«وايم حمد و سپاس د لوی خاوند او درود پر محمد مصطفی صلی الله عليه و آله و سلم چه دی بادار د کونينو او رحمت د ثقلينو لوی لوی رحمتونه دې وی د هغه استازی پر آل او يارانو چه دواړه جهانه په دی دی روښانه اما بعد زه غريب خاوری سليمان ځوی د بارک خان ماکو صابزی چه په وياله د ارغسان هوسېږم او په د مزکو پائېږ په سنه دوه لس شپږ سوه د هجری تللی وم او د پښتنخا په راغو او کليو ګرځېدم او مراقد د اولياو او واصلينو می وپلټل او پر هر لوری مې کاملان وموندل او د دوی په خدمت خاکپای وم او هر کله په خدمت ولاړ، چه له دی سفره په کور کښېنستم او تناکی مې وچاودې د پښو بيا پاڅېدلم او له ځښتنه مې مرستون شوم چه احوال د هغو کاملانو کاږم او دوی چه هغه ويناوې پاته کړيدی» دا نثر د نوعيت په لحاظ ساده دې چه تصنع او تکلف پکښې نشته مګر د ترکيب او تاليف په لحاظ ئی جملې د عربې او فارسی ژبی له تاثير لاندې دی. مثلاً دا جملې: «تناکی مې وچاودی د پښو – چه

دی بادار د کونینو – دوارہ جهانه په دوی دی روښان – د دوی په خدمت خاک پای وم» په پښتو طرز نهدی جوړی شوی همدارنګه ځینی نوری جملی هم وروسته راغلی دی لکه: «ډکه سوه مځکه د پښتنخا د دوی په کهول – سرہ بن نه درلود زامن» چه مضاف پکښی له مضاف الیه څخه دمخه دی او فعل هم له فاعل او مفعول نه وړاندې راغلی دی حال دا چه په پښتو کښې مضاف الیه وړاندې او مضاف وروسته وي او پخپله فعل هم له خپلو متعلقاتو څخه وروسته رائحی.

د ده په نثر کښې صفت هم له موصوف نه وروسته راوړل شوی دی چه دغه راز توصیفی ترکیبونه لکه: (خدای مهربان – مرقد مبارک) په پښتو کښې نشته او له فارسی یا عربی نه اخستل شوی دی.

د سلیمان ماکو د کتاب په دغو څو پاڼو کښې د پښتو دا لغتونه چه د اوه می پیړۍ په لیک کښې راغلی دی د اعتنا وړ دی.

پښتنخا، ژوی، وګړی، میشته، هسک، (د آسمان په معنی) ایواد، نړۍ، ګروهه...

د خیر البیان د نثر نمونه:

آدمیان زما په هستۍ کښی دی زما هستی ده په ادمیانو لکه کبونه په اوبو او اوبه په کبونو کښی لکه کبونه په اوبو ژوندی دی په ماژوندی دی ادمیان «و جعلنا من الماء کل شئ حی» په قرآن کښی ... ویلی دی سبحان کب چه په اوبو کښې ګرزی مخ ئی و اوبو ته شی هسی و هر لورو ته چه جاروزی مخ ئی وماته شی د ادمیانو.

❀ ❀ ❀

زه یم وینښته په پوست کښې د ادمیانو په وینو په غوښه د ادمیانو په رګ په پله د ادمیانو په هډو په ماغزه د ادمیانو په هر څه کښې یم چه څه شته د سړی

په ځان تحقيق ده زما هستی له هره څيزه بهر لکه ده له ادميانو... زه نږدی يم و ادميانو ته له ځانه.

د خير البيان اصلی نسخه په لاس کښی نشته او د غه راز څو نمونی مار ګين ستړن ترينه پښپله يوه مقاله کښی را نقل کړی دی چه خپله نظريه ئی پری داسی څرګنده کړی ده.

«د خيرالبيان په نثر کښی د عربی ژبی رنګ او تاثير ښکاره دی جمله بندی ئې عيناً په عربی سبک تطبيقيږی.

د مقفی نثر لومړی نمونه په پښتو کښې د خيرالبيان څخه لاس ته راحی، تر ده د مخه مونږ د دغسی نثر نمونه په پښتو کښې نه وينو.

په پښتو کښې دينی او اخلاقی مسائل او د آياتونو او حديثونو ترجمی هم غالباً له خيرالبيان څخه شروع کيږی».

د خيرالبيان نثر د لسم هجری قرن نثر يوه نمونه ده او په دغه وخت کښې فارسی نثر هم د عربی له تاثير لاندی و ځکه چه د فارسی ژبی نثرونه له (۷-۸) ه قرن څخه وروسته تر ۱۳ ه پوری د سجع او قافيې له تاثير لاندی راغلی دی او تصنع او تکلف پکښې ډيره اغيزه کړی ده، د جملو طرز هم پکښی عربی ته ورته دی لکه تاريخ وصاف. کشف المحجوب، اسرار التوحيد، ظفر نامه، درهٔ نادره جهان کشای، ګيتی کشای او ځينې نور کتابونه چه دغه تاثير پکښې ډير ښکاره دی د پښتو ژبې ليک هم له دغه تاثيره نه دی خلاص او علاوه د عربی ژبې په اغيزه د فارسی ژبې هم ډير اثر د خيرالبيان په نثر کښې ليده شی. يعنی ډير فارسی لغات بې ضرورته پکښی راغلی دی لکه بازرګانی، توانګر، خوردن، ميان، ګواهی، بيرون، ګناهان، جانوران، ادميان، پوست او داسی نور دغه د پردو لغاتو ډير والی او د ترکيب و تاليف بل راز والی د خيرالبيان نثر له عام فهمۍ او سادګۍ څخه لری باسی علاوه په دې لکه چه اخوند درويزه

وايي ميا روښان پخپلو ليکنو کښې له رمز او اشارې نه کار اخستى دى چه هر څوک ئې په مطلب او مقسد ښه نه پوهېږى.

مخزن الاسلام:

اخوند دروېزه چه د ميا روښان معاصر دى چه پښتو کښې د مخزن الاسلام په نامه يو کتاب لرى چه د عبارت نمونې يې دا دى:

۱- ايمان په مثل د مرغه دى يو ځانګ ئې ويره بل اميد دى چه مرغه په يوه ځانګ شى له الوتو نا اميد دى. د ايمان دى مور پلار اميد او ويره چه ايمان ئې دى زوکړى يا ايمان ئې دى ساتلى.

۲- محب اوسه د علم چه دا علم د عمل پخوا اودس دى. هر چه بې اودسه نمونځ کا همدغه کفر ئې بس دى. هر چه دى ئې پيژندلى او له کفره تښتيدلى تل و علم او عالمانو ته ئې هوس دى. هر چه بى علمه عمل کا زهد کاند دى په مثل د غو بى خوږو مګس دى. هر چه د ښنى کاندى له علم له عالمانو دغه مرتد د ابليس په دود نا کس دى.

۳- تل خلوت در انجمن کړه، هم سفر اندر وطن کړه، هم د ايم نظر په دم کړه په مقصود پسى شيدا شه، تر ذره خپسر کوزګوره، د حق يا د په زړه بسيار کړه، په دوستىۍ کښې يګان شه، له کل غيره ما وراشه.

د مخزن الاسلام په نثر کښې که څه هم فارسى او عربى لغات ګډ دى مګر عبارت ئى ډېر ګران نه دى په ځينو جملو کښې موازنه او سجع موجوده ده او کيدى شى چه ځينى جملى منظومى مصرېې وګنو لکه:

تل خلوت در انجمن کړه- هم سفر اندر وطن کړه. دا جملى لکه چه په وزن کښى برابرى دى په دريف او قافيه هم برابرى دى چه سرى ورته منظوم کلام ويلى شى.

ورپسی نوری جملی که له لومړنیو جملو نه د سجع په لحاظ مخالفی دی په وزن کښی ورسره برابری دی او موازنه ئی ساتلی ده په دوهمه نمونه کښی که په جملو کښی موازنه نشته یعنی ځینی جملې لنډی او ځینې اوږدی دی هلته بیا د سجع رعایت شویدی او د جملو په اخر کښې اودی، پس هوس، و مګس ناکس راغلی دی چه یوه کلمه د بلې قافیه کیدلی شی لومړۍ نمونه بیا داسی ده چه د ساده نثر نمونه ورته ویلی شو.

د معنی له خوا د میا روښان او اخوند درویزه کتابونه دینی او مذهبی کتابونه دی چه د مضمون او موضوع په لحاظ څه تنوع پکښی نشته او اجتماعی افکار او احساسات پکښې څه دخل نلری. البته دومره فرق یو له بله لری چه میا روښان په تصوفی او فلسفی افکارو کښی ډوب دی.

او اخوند درویزه ملائی بحثونه کوی او میا روښان ته ملحد وائی.

د خوشحال خان نثر:

څنګه چه خوشحال خان خټک په پښتو شعر کښې یو لوی تحول پیښ کړ او د شعر لمن ئی د لفظ او معنی په لحاظ په ادبی ښیګڼو ډکه کړه او نوی افکار ئی په شعر کښې ځای کړه د پښتو نثر ئی هم ښه وروزه او علاوه په دې چه اجتماعی افکار او نظریات ئی په پښتو نثر څرګنده کړه د عبارت له خوائی هم په پښتو نثر کښې یو ښه سبک او اسلوب را وایست چه د سادګۍ، روانۍ او عام فهمۍ ډیر مراعات پکښې شویدی.

خوشحال خان په ۱۰۲۷ هـ (یوولسمه پیړۍ) کښې په پښتو نثر یو کتاب ولیکه چه دستارنامه ئې بولی او د نثر یو څه نمونې ئی دا دی:

۱- د سړی کمال په علم په فضیلت کښې دی که ئې حاصل کا کمال ئې حاصل شو او که نه په نقصان کښې پاتو شه مثلاً وسپنه پیدا ده چه توره شی که د استاد تر لاس ورغله توره ورځنی سازه شوه، په صیقل شوه تیره شوه، موتی

میان ئی مرتب شول، تر ملا شوه، غزا پرې وشوه، د کافر تر ورمیږه پریوته، کمال ئی حاصل شه.

۲- جهان په دوه توکه انتظام او قوام لری په علم په توره که توره نه وی علم بی قوته دی، قوت ئې توره دی. د علم څښتن محتاج د توری د څښتن دی د توری څښتن محتاج د علم د څښتن دی.

ښه ځوانان هغه دی چه دواړه توکه لری. په یو لاس کتاب په بل لاس توره چه د دې جهان په دولت د هغه جهان دولت حاصل کا: د شجاعت بخره اول د پیغمبرانو ده بیا د پیرانو ده واړه پیغمبران مړنی و، تر واړونه مړنی محمد رسول اللّٰه ؤ.

د ده د شجاعت تاثیر ؤ چه اصحاب ئی مړنی و- دا مقرر دی چه سردارئې مړنی وی لشکر ئې مړنی وی.

۳- ملوک بویه چه د هر قسمه غله، مصالحه و غیره چه لوازمه د میلمانه ده په کور کښې مهیا ولری بلکه بغیر انګوری شراب نور هر قسم اشربه دی هم موجود لری لکه بنګ لکه پوست افیون مفرح. ګوره چه څه قسم میلمه ورکره راشی چه د دی احوال څشتن وی طعام بغیر کیف خوړلی نشی و هغه لره دی هر څه چه یاد کا ورسوی بغیر شراب انګوری که ئې غواړی عذر خواهی دی وکا په هسی شان چه آزار نشی په خندان په خرمی د ده په زړه ورسره کار راخرکا.

د خوشحال خان دغه منثور اثر د یوه ښه او ساده نثر ډېرې ښیګڼې لری او پخپله دی هم خپله دغه انشاء د عبارت په روانۍ او قریب الفهمی ستایی.

په دې نثر کښې د ترکیب او تالیف په لحاظ د بلی ژبې اغیره ښکاره نه ده او د بیان طرز ئی په پښتو محاوره برابر دی، جملې لندی دی او څه لفظی یا معنوی تعقید ونه پکښی نشته، د فصاحت او بلاغت د اصولو مراعات پکښې په ښه شان شوی، عطفونه پکښې ډېر نشته، مترادف کلمات او متعرضه جملې دومره نه استعمالوی چه د خبرو فهم مشکل شی.

تکلف او تصنع پکښې نشته، د سجع او وزن سلسله ئې شاولی ده او په نثر لیکلو کښې ئی یوه نوې لار پرانیستی ده چه په پښتو لیکوالۍ کښې ورته ډېر ستر خدمت ویلی شو.

د پټې خزانې نثر:

دا کتاب د پښتو ادب په تاریخ کښې ډېر لوړ اهمیت لری چه د پښتو شعر تاریخچه ئی دوهمی هجری پیړۍ ته ورسوله ډیر نوم ورکی شاعران ئې په مونږ وپېژندل او د شعر ډېرې قیمتی نمونې ئی را وښودلی، سربیره په دی د پښتو نثر په لحاظ هم دغه کتاب د ډېرې اعتنا وړ دی او د دولسمې پېړۍ ښه نثر ورته ویلی شو چه څو نمونې ئې دا دی:

۱- دا ډېر وقتونه تېر سول چه ما غوښته چه زه د پښتنو شاعرانو تذکره وکاږم او د دوی احوال سره را ټول کاندم مګر زمانې ما ته فراغ نه راکا او دا هیله می په زړه کښې و چه سوه ځکه چه پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پروت و او هیچا ارام نه درلود او نه فراغ، ګاهی به مغولو چپاوونه کوړل او ګاهې به د ګرګین د ستم سوران و اوس چه حق تعالی مونږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه او فارغ سوه زړونه زمونږ...

۲- په دغه کتاب کښې چه ما د کښلو ابتدا اوکا، ورځ وه د جمعې ۱۲ د جمادی الثاني سنه و ۱۱۴۱ هـ دغه کتاب پر درو خزانو منقسم دی لومړۍ خزانه په بیان د هغو شاعرانو چه پخوا تیر سوی دی. دوهمه خزانه په بیان کښې د هغو شاعرانو چه اوس ژوندی دی. دریمه خزانه په بیان کښې د هغو ارتینو او ښځو چه په دوی په پښتو شعرونه پاته کړی دی.

۳- بابا هوتکل علیه الرحمه لوی شیخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چه د ده پلار بارو علیه الرحمه د تورلرزوی و او د تولر پلار بابا غلجی رحمة الله علیه چه پخپل وخت کښې مشر ګڼل کیدی د پښتنو، هوتک په اتغر کښې

زیږیدلی و په سنه هجری ۷۲۱ کښې او هغه وقت چه لوی سونو ئې کا د خدای عبادت او په اتغر او سوری کښی د قوم سردار او بادار و.

۴- خرښبون سړبنی رحمة الله علیه د پښتون بابا د کسی د عبدالرشید لمسی و خداوند تعالی ده ته ښکاره کمالات او کرامات ورکړی و د خدای په عبادت په بخت ونقل کا چه د پلار په ژوند کښې لا رخصت سو او دخپلو اولادو سره راغی له کسی څخه غوړې مرغی ته او کله به ولاړ د غنداِن غره ته او هلته به ئې خدای ستایه او لمانځه.

❀ ❀ ❀

د پټې خزانې نثر ساده او روان نثر دی چه وزن او قافیه نه لری عام فهمی پکښې شته جملې ئی پیچلی او کړکیچنې نه دی مګر د ترکیب او تالیف په لحاظ د بلې ژبې اغیزه پکښې شته ځینې افعال له خپلو متعلقاتو څخه وړاندې راغلی دی چه د پښتو اصلی محاوره دغسی نه ده لکه په دې جمله کښې: حق تعالی مونږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه فارغ سوه زړونه زمونږ، پخپل وقت کښې مشر ګنل کیدی د پښتنو.

راغی له کسې څخه غوړی مرغې ته.

ولاړ د غندان غره ته.

همدا رنګه کله مضاف له مضاف الیه نه د مخه شویدی لکه:

زړونه زمونږ – بیان د هغو شاعرانو – مشر د پښتنو – پښتون بابا د کسی – د ده په نثر کښې کله الفاظ له معنی او مطلب څخه زیات وی لکه په دی جملو کښې.

(دا ډیر وقتونه تیر سول چه ما غوښته چه زه د پښتنو شاعرانو تذکره وکاږم)، (او هغه چه لوی سونو ئې کا د خدای عبادت)

اوسنی نثر

د پښتنو علمی او ادبی نهضت دغه اوسنۍ دوره چه مونږ پکښی واقع یو په ډېرو لحاظونو له پخوانیو دورو نه بېلېږی که څوک د پښتو ادبیاتو تاریخ لیکی ښایی چه د دی دورې هغه ټول خصوصیات په تفصیل ولیکی چه اوسنی ادبی تحول پری بنا دی.

دلته همدومره ویل په کار دی چه د افکارو او خیالاتو په لحاظ د پښتو نثر لمن له پخوا نه ډېره پراخه شویده او ډېره تنوع پکښې راغلی ده.

د سبک او اسلوب په حلاظ هم ډېرې ښېگنی د دې وخت په نثر کښې وینو او نثر د اقسامو او انواعو په لحاظ ډېر وده کړې ده.

دلته د اوسنی نثر او انشاء مختلفې نمونې ښیو چه لوستونکی د دې وخت د لیکوالو له سبکونو سره آشنا شی.

د دې نمونو په انتخاب کښې دا لحاظ هم ساتل شویدی چه د کتاب دغه برخه د یوه ښه قرائت په حیث د ذهن او فکر په تنویر او انکشاف کښې ښه اغېزه ولری او د لیکوالۍ د فن او هنر په زده کړه کښې تر ښه ښه استفاده وشی.

دا مضامین په ملي، اجتماعي، اخلاقي او تربیوي لحاظ مفید او گټور دی او اصلاحي هدف پکښې له نظر لاندې نیول شویدی دلته د پښتو د معاصر ادب او اوسنۍ انشاء د مطالعې او څېړنې دپاره مواد راغونډ شویدی چه ادبي تحقیقات پرې بناء کېدی شی او د نقد او تبصرې دپاره زمینه برابره شویده: په

دې مضمونو کښې زمونږ د اجتماعی ژوند رنګ او ډول لیده شی او د خلقو د اخلاقو، عاداتو او افکارو انعکاس پکښې ځان ښئي.

د منشي احمد جان د نثر نمونه:
د قصه خوانۍ ګپ نه

آدم خان او دُرخانۍ

درخانۍ په صوات کښې د برې باز درې د یو طاوس خان نومې پښتون لور وه چه خدای ډېر لوی ښایست ورکړی و او د پایاوخان نومې پښتون هلک چنغله وه.
یوه ورځ د درخانۍ د ترور د لور واده و په هغې کښې ئې د کوزې بازدرې یو ادم خان نومې خانزاده باندی سترګې خوږې شوې «تپ له دواړه لاسه خېژی» هغه هم پرې باندې زړه بایلو د دې اور داسې لنبه وکړه چه د واده خلاصیدو او د مېلمنو رخصتیدو نه پس دواړو په لاره کښې هرو مرو یو بل ته په غلا غلا وکتل ماسخوتن په حجره کښې چه ادم خان یوه ګوته رباب ووهلو نو یو سوړ اسویلی ئې وکړا ومیرو بلو خپلو خوږو یارانو ته ئې د زړه حال ووی د هغه دا مراد و چه په دې شپه د اشنا دیدن ته لاړی پردو کورونو ته تلل «د خالصی دل نه و ولې میرو بلو هم ورته حلال کړی چرګان ؤ سمدستی بې ملا وتړله او شپه په شپه برې باز درې ته لاړل بلوئې چیرته د څوکۍ دپاره ودرولو دوی دواړه د درخانۍ کور ته ورغلل میرو ورته ورنیې روګو در صحیح کړی و، ادم خان د اشنا کټ ته ورسید، درخوتار په تار په پالنګ اوده پرته وه څنګزنی سپوږمۍ او یونیم ستوری ئی په غلا غلا دیدن کولو ده یو ساعت په غټو سترګو ورته کتل چه ښه زور زبرئی وویست نوروغوندې ئی د ښپې کته ګوته ترې نه ونیوله او ویښته ئی کړه چه درخو سترګی وغړولې نو هغه بشره ورته ولاړه وه چه د چا

په خيال کښې اوده شوی وه، حيرانه شوه چه دا خوب دی که وينه څو ځله ئې سترګې ومښلې او بيا ئې وغړولې چه ښه يقين ئې راغی نو پاڅيده او ورترغاړه وته غوږ کښې ئې ورته ډير ډير هرکلی ورکړ او بيا ئې د خپلې مينې دفتر ورته پرانست په خلقو لويه شپه تيره شو او په دې د سترګو رپ وميرو شپيلی وواهه مطلب ئې دا ؤ چه چرګانو بانګونه ووې ملايانو اخ تړوخ جوړ کړ هسې نه چه شرمينګی جوړه شی او د اوښ په شامو سپی ونه خوری ادم درخانۍ د اوښکو ډکی سترګی يو بل نه جدا شول دې نه پس د آدم د عمر مزه ورکه شوه او رورو داسی له برمه پريووت چه کټ ئې ونيو… پايا و هم زر ترزره واده جوړ کړ او د درخانۍ ډولی ئې راوړه… څو ورځی پس د هندوستان پاړوګان چيرته د ادم خان په حجره را پيښ شول چه د ادم خان داسی بد حال ئې وليدنو تپوس ئې وکړ ميرو قصه ورته تېره کړه هغو د ديدن ذمه ووهله «ړوند د خدايه څه غواړی دوه سترګی» ادم خان او ميرو د جوګی جامی واغوستی سرونه ئې ببر کړل او کڼاوی ئې په پښو کړې د پاړو ګانو پاليکان شول تلل تلل په بره باز دره ورغلل د پايا و په ډيودۍ کښې ئې پيټارونه کوز کړل د مارانو تماشه ئې جوړه کړه د بين په اواز ډير هلکان جنکۍ او نر، ښځی پری را غونډ شول پايا و هم ورله را ووت درخو هم (تنبې نيمکښو کړی اشنا سره ئې د سترګو هر کلی وکړ «چا ماران کتل او چا ياران» پاړوګانو پاياو نه بنډاره واخسته او کور سره يو باغ کښې ئې ډيره ونيوه هر چيرته چه به ګرزيدل خو دلته به راتلل درخو به هم وخت بيوخته باغ پلو مخ ښکاره کولو څو ورځی پس پايا و بدګمانه شه او دوی ئې له باغه وشړل دا اسره هم خوره شوه لږې ورځی پس ادم بخنۍ ووهاو او تبه پرېښ ئې ملګری شول په دارو درملو څه ښېګړه ونه شوه او اخر ئې له دنيا نه سفر وکړ.

چه د ادم د مرګ خبر وګرزيد او درخو پری خبره شوه نو سمدستی په زمکه را پريوته سترګې ئې حق ته ونيولی خپل پردی پرې را ټ،ل شول لاس پښې ئې ورته ومښل سپيلنی ئې ورته لوګی کړل نظرونه مات شول لنډه دا چه دم، دعا،

بند تعویذ هر څه خلاص شول خو درخانۍ وچه سا پکښې ونه غړیده یخه تخته شوه او تخته پاتې شوه چا هوښیار بنده چه وکته نو روح یې پخوا الوتی و. دا خبره هم مشهوره ده چه دوی دواړه په مړونې قبر کښې یوځای شوی دی خو دا راته هسې د یارنو ګپ ښکاری چه خلق ئې د خپل زړه خوشحالولو دپاره وائې دا هم خلق وایی چه د ادم خان قبر ډکی نه چه څوک شهباز جوړ کړی نو رباب ئې زر زده کیږی والله اعلم.»

مجروح:

له شعر نه څه غواړئ؟
شعر غایه ده که وسیله

... شعر او ادب په دنیا کښې ډېر لوی رول لوبولی او لوبوی ئی د حماسی په صورت کښې ئی د جګړې هنګامه توده کړې او ځوانان ئې چړو او تورو ته ورکړی دی چه فلسفی رنګ ئی اختیار کړی نو فکری انقلابونه ئی په عالم کښې پیدا کړی دی او که یوازې د خوش ګذرانۍ او معاشقې سندرې ئی غږولی نوئی انسان د عیاشۍ او بی مبالاتۍ په ګړنګ کښې غورځولی دی تراژدی ئې ډېرې سترګې په ژړا سری کړې دی او کمیدی ئې ډېر تشی په خندا چولې دی نو په دی مواردو کښې خو شعر د وسیلې په څېر څرګندیږی او معلومیږی د څه نورو غایاتو دپاره شعر او ادب استخدام شوی دی مګر خیر داسی لنډه فیصله به نه کوو، راځئ د انسان په ژوندانه کښې ښه ځیر شو او د ده سلوک او رویه د ژوری مطالعې لاندې ونیسو او څه لږ نور تحلیلات وکړو او مثالونه راوړو بیا حکم کول او فیصله صادرول څه دومره ګران کار نه دی مونږ د ژوندون د ساتنی دپاره خوراک، څښاک، اغوستن او پوشاک او یوې کوډلې او سرپناه ته او له درجه کښې احتیاج لرو چه موکیږه مړه شوه او بدن مو پټ شو او د خپل کار روزګاره وزګار شو او پخپله کوډله کښې کښېناستو او ځان مو د لوږې تندی او تودوښی او د سړو او د غله او لېوانو نه په امن کښې ولید، نو بیا که مو شوق کېده سندرې به وایو مګر دلته یو سوال منځ ته راځی

چه لوږه خو په وچه یا لمده ډوډۍ رفع کېږی نو دا دومره رنګارنګ طعامونو ته څه ضرورت دی؟ په طعام کښې د خوشبویۍ خوش خورۍ کیفیت پیدا کول حتی هغه کښې د رنګ او نمایش په لحاظ اعتناء کولو ته څه احتیاج دی؟

دا ښکلی چینائی لوښی، پاک او ستره دسترخوان، ډېرین مېزونه بخملی او پالش شوې کرسۍ ګانې د ډوډۍ د خوړلو په خونه کښې د لوږې د دفع کولو دپاره څه رول لوبوی؟ دا ښکلی صراحی، هغه بلوری ګیلاس د تندی د رفع کولو دپاره څه خدمت کوی او به هر لوښې نه چه را اوزی خپل خاصیت لری او تنده ماتوی نو ولې وائی اوبه د لوښی له رویه چنبل کېږی یوه جامه کښې چه تاسې خپل ځان ونغاړئ د تودوخی او سړونه پرې خلاصېږئ مګر دا برګ برګ کالی د تودوخې د بندولو او د سړو په لرې کولو کښې څه دخل لری؟ کوم مزیت په دې لحاظ په وریښم کښې شته چه په شړۍ کښی نشته دا چه فلانی خیاط ښه کالې ګنډی او ډېرې پیسی ورکوئ هغه د سکڼاو (برش) طریقه تاسی د سړو او تودوخی نه زیات محفوظ ساتی؟ د افریقا د بدویانو په کوډلو کښې هم شپه تېرېږی نو دا لوړ لوړ قصرونه و مجللې بنګلې د څه دپاره جوړېږی؟

ډېرین خو ځکه دی چه بنا مستحکمه او قوي وي ام ژر نه ورانېږي ښه منم خو دا ډېرې ولې دومره مږې رامږې او صیقل کوې ئې؟ مرمر او رخام او دا دغره نورې ګټې خو به د کلکوالې په لحاظ دومره تو پیر نلري نو څه دلیل موجود دی چه دا ګټې په دومره لوړ قیمت رانیسئ او پخپله بنګله ئې لګوئ؟

دا رنګ او روغن چه تاسی خپل کاله ته له بهر او له دننه خوا ورکړئ دا نو ساړه او تاوده ښه نیسی دانو عمارت ټینګوی د دې په معنی خو هېڅ پوه نشوم دانو څه معما ده دا خبری ټولی معماوی دی معما خو ځکه دی چه په خوراک کښې پوشاک کښې مېنه کښې انسان غواړی ښکلا او جمال پیدا کړی او د خپلو دې اولی ضروریاتو په ترڅ کښې خپل ذوق هم تسکین کاندی، نو ښکلا

یوه معما ده او د هغی تعبیر او تعریف او حدود ټاکل د یوې معما نه زیات فکر او دقت غواړی.
وګورئ په دې څیزونو کښې چه ښکاره په ډاک پراته د ژوندانه د دوام وسایل دی د انسان ذوق او د بدیع حس دومره اغیزه کړې چه دغه حیاتی وسایل ئی هم تسخیر کړی او جمال خپل حکومت او بادشاهی د نورو په قلمرو کښې هم کوی او د دغې وسیلی سره سم جمال د یوی غایې په څیر څرګندېږی نو د شعر او د موزیک او د رسامۍ دنیا خو د جمال او د ذوق خپل ملک او بلا متنازع او مدعی محروسه ده نو څوک څه حق لری چه دی د خپله ملکه وباسی؟ نه څوک دا زور او قوت هم نلری ځکه هغه په هر چا قوی دی او په هر ځای کښې د هغه فرمان چلېږی کۀ تاسو د تلو او مسافرت زحمت په ځان قبول کړئ؟ زه به تاسې ته د هغه د حکومت اغیزه په یونو کښې هم دروښیم.
مخکښې مو وویل چه شعر د حیات په مختلفو صحنو کښې استخدام شوی او خپل رول ئې لوبولی دی دا د جمال مظهر او د حسن مداح و د ده اواز ته هر چا غوږ ایښود او د ده او ازهر زړه ته لار لرله نو خلکو د خپلو اغراضو دپاره دی استخدام کړی دی دا اغراض به کله ښه و او کله بدو منګر په دې نو شعر د خپل اسمانی او ملکوتی مقامه نه را پریووزی او چا نه دی ویلې چه شعر به ګوندې بې له دې غرضه بل کار نه کوی او یا دې خپله اصلی وظیفه پرېږدی موسیقی باندې نن پرون ډاکتران د مریضانو علاجونه کوی مګر څوک حق نلری هغه ته دارو درمل او یا د علاج وسیله ووائې پدی شلمه صدۍ کښې چه د سرعت او د کار او برق او د مادیت قرن مو ورته ووایه اوس هم د حسن او د جمال معابد اوچت ولاړ دی د دې معابدو زایرین ډېر دی.
د سینما او تیاتر او نقاش خانو په دروازو کښې د دفتر او ادارو او مارکیټونو نه کم خلک نه لیدل کېږی هغه امریکا چه د اتم بم ئې جوړ کړی او هروشیمائی پری ورانه کړې ده، د بیټهګ بیوتی فلم هم جوړوی او د زړونو

خونی پری ورانوی په لابراتوارونو کښې که د اشیاؤ او انواعو په مطالعه بوخت دی هلته هالیود کښې هم څه فعالیت جاری دی د هغه د ښارونو په کوڅو کښې او د باغونو په خیابانو کښې څه مجسمې لیدلې کېږی چه نه د کوم قهرمان یادګار او نه د کوم معبود (باطل) بست دی هغه محض د جمال او د ښکلا نمایندګی کوی.

ذوق او د ښکلا عشق او د شعر سره علاقه د یوه متمدن انسان او د یوه صحرائی او بدوی بنیادم سره یو راې شته فرق دومره دی چه د بدوی قومونو شعر هم ساده او صنعت او ارت ئی ابتدائی او غیر مهذب وی، واړه ماشومان څه مقفی او موزون الفاظ او کلمات لری او هغه په کوچنیتوب کښې غړوی او د هغی نه حظ او نشاط مومی دا د ماشومانو اشعار په هره ژبه کښې شته ظاهراً څه معنی نلری خو د وړو خوښېږی د اطفالو ذوق په دغه سن کښې یوازی په قافیه او وزن باندی هم قناعت کوی لیکن لویان او مشران بیا له شعر نه نور څه غواړی نو تر کومه وخته چه په انسان کښې دا ذوق او حس موجود وی شاعر به هم موجود وی او خپلې سندرې په د دغه ذوق د تأمین د پاره وائی د ماشین اواز د ده نشی چپولای او د کار خلک ده ته وزګار نشی ویلای هغه کسان چه شعر محض د شعر په لحاظ نه خوښوی او وائی دا دې په اجتماعی خدماتو کښې استخدام شی او د علم او تهذیب په لاره کښې دې ترې کار واخسته شی دا یوه ډله ده بله ډله هغه خلک دی چه شعر هډو خوښوی نه اوغواړی د شاعر په مرۍ ګوتې کېږدی زه به د دی دواړو ډلو سره ځان له ځان وغږېږم.

اولی ډلې ته وایم زه دا نه وایم چه شاعر یو اسمانی موجود دی او د دنیا سره هېڅ کار نلری، نه شاعر د خپل محیط موجود دی هغه د خپل ماحول نه اړو مرو متأثر کېږی ښه ته په ښه وائی او بد ته به بد وائی کله به د یو روحی مربی په حیث زموږ تداوی کوی او کله به د یوه واعظ په څیر راته وینا کوی.

خو تاسو د شعر نه دا مه غواړئ چه هغه دې ضرور تاسو ته د رياضی فارمولونه دروښيې او (دوه دوه څلور دی) په شعر کښې راوړی او يا دی د ساينس درسونه او د اقتصاد نظريی په نظم کښې ننباسی او يا دی شاعر غنم اوربشې په ملک کښې ډېری کړی، علم خپل ځای لری او شعر و ادب خپل مقام لری، علم د دې نه مستغنی دی چه هغه د شعر په زور په خلکو قبول کړو هغه دپاره بل قوت او زور په کار دی چه هغه ته دليل او برهان وائی د قومی اصلاحاتو دپاره د تبليغ او تنقيد ډېرې لاری موجودی دی البته په هغه کښې دا د شعر او ادب لاره هم ده د دې اسلحې نه به سړی د خرافاتو د مقابلی او د قومی اصلاحاتو د تعميم دپاره کار اخلی منګر د شعر روح به نه وژنی او چا چه شعر د شعر په غرض وايه هغه په د مری، څخه نه نيسو کار به هم کوو او د ذوق او صنعت نه به سم سترګی نه پټوو که موږ دا اجتماعی ماسکی د مخه لری کړو او يوه شپه او ورځ لکه څرنګه چه يو ، هم هغسی ځان خلکو ته وښيو عجيبه تماشا به جوړه شی مونږ چه کله د ځان سره څه فکرونه وهو او بعضی هوسونه کوو هغه چا ته نه وايو کوم وخت چه موږ يوه نه تنفر او د بل په نسبت په زړه کښې علاقه مندی پيدا کړو هغه دواړه راباندې نه خبربږې مونږ هم د خپل خيال په دنيا کښې ډېر قصرونه آپادوو او ورانوو ډېری ميلې او مشغولې جوړوو، ليکن څوک پری نه خپربږی اما د شاعر د احساساتو ريکارد (سره د دې چه اکثره خود داری او ريا کاری کوی).

په شعر کښې پاته کېږی نو يوازی هغه مه ملامتوئ او د انسان د طبيعت په لحاظ دی معذور وګڼئ اوس هغه ډله چه بالکل شعر نه منی د هغو په خدمت کښې عرض کوم چه په دی صدی، کښې کار ډېر زيات دی ستومانتيا هم زياته ده په دی جنجالی او پراشوبه دنيا کښې تشويش او سودا هم ډېره ده نو د دی ستومانتيا او الامو دپاره د دی تشويشونو او اضطرابونو دپاره به د شاعر ملکوتی اواز (زما په ګمان) د تسکين او راحت ښه وسيله وی او په بنيادم

کښېږي به د استوګنی او مقابلی قوه په دغه دنیا کښې زیاته پیدا کړی هغه وخت چه تاسو یوازی ناست او د کار و روزګار نه وزګار یاست او مستقبل مو سترګو ته تورتم او تاریک معلوم شی او تاسی دغه تاریکی او ترږمۍ مشوش کاندی که شعر ستاسی په شونډو کښې یوه تبسم برېښنا پیدا کړه نو دغه تورتم به ستاسی د سترګو نه ورک شی نو دغه ځای دی چه شعر خپله وظیفه سرته رسولې ده.

هغه وخت چه تاسی د منطق په زور خپل مشکلات حل نه کړل او د نا امیدۍ په دریاب کښې ډوب شوئ او سامو لنډه لنډه کیده نو که د شعر د یو تنفس قدر تسکین او آرامش تاسو ته له درکړی ګویا خپله وظیفه ئی ادا کړې ده.

هغه وخت چه تاسو سود عناد او بدبینئ په تیارو کښې روان یاست که شعر تاسو د څو لمحو دپاره له دغه عالمه بیګانه کړی او د ځان سره مو مشغول کړی یوه مقدوسه وظیفه ئی سرته رسولې ده. هغه وخت چه په دی پر اشوبه او طوفانی دنیا کښې چه بحر و بر کښې ئی د خونریزۍ میدان ګرم دی او په ځنګلو او صحراګانو کښې ئی درنده حیوانات سرې ته پنا نه ورکوی که تاسو یوه ګړۍ شعر او موزیک په ځانګو نو د ځمکی له کرې نه اوچت شئ او د وریځو له ماورا نه د ځمکې دا ښکلی او ښایسته منظره او دورنما د ورایه ووینئ او دنیا مو په سترګو کښې عزیزه شی دا لویه خبره ده او شعر لوی کار کړی دی.

هو ! دا اعتراض پاتې کېږی چه د شعر او ارت دښمنان به ئې په ما وکړی هغه دا دی چه مونږ وروسته پاتې یو او پورپین او امریکایان مخ کښې تللی دی هغوی دپاره د ذوق د تامینولو او د هنر د قدردانۍ فرصت شته اما مونږ باید اول ګېډه مړه او تن پټ کړو. دلته باید دا ووایم چه د آرت او هنر تکامل د شعر او د موسیقی وجود د کوم ټاکلی پروګرام او تقسیم او انحصار د مخ نه نه کېږی او نه شوی دی اقوامو او ملتونو داسی نه دی کړی چه څو سوه کاله اول

ئی د خپلو حیاتی ضروریاتو کار کړی وی او بیا ئی دی خوا مخ راګرزولی وی د بشر د پیدا ایښت سره یوځای د مذهب او مدنیت د تکامل سره ځنګ په ځنګ او د حیات په هره صحنه او ساحه کښې ذوق او هنر یوځای روان دی او د تکامل او پیشرفت مزلونه کوی دا هنر د جماعت د نورو کمالاتو نمایندګی کوی.

هو ! په یوه جامعه کښې باید تمام مدنی مظاهر ټول ضروریات د خپل حد او اندازې سره سم او برابر تکامل وکاندی او که یوه خوا مهمله پرېښوده شی او بله خوا ډېره ترقی وکړی یورا عدم توازن تری پیدا کیږی چه هغه د یوه جمعیت دپاره خطرناک دی زه د توازن طرفداریم او د افراط مخالفت کوم او افراط د یوی ردی ملکی په حیث پېژنم خو تاسی هم د تفریط خوا مه نیسی او راځئ د شاعر او هنر پیشه سره صلح وکړئ.

(شعر او ادب)

خادم

د غوټۍ زندګی

ډېرې شپې ورځې تېرې شوې، موسمونه واووښته د سمندر د غاړې بادونو وربېځې د ځانه سره راوړې وريځو د دغه ځای په حالت وژړل او اوښکې ئې توئی کړې.

دا اوښکې خو ړوند شوه، بیا سیندونه شوه، او بیا ویالې شوې او وروسته د ګل په شاخ کښې وچلیدې.

خدای زده څومره علل او اسباب سره یوځای شوه او څومره شرایط وجود ته راغله چه پدغو ټولو باندی د غوټۍ زندګی مرتبه شوه.

د سحر نری شمال په دی غوټۍ ورو، ورو د شفقت لاس تیرولو د شپې پرخې وباندې خپله درافشانی کوله چه څو د شمال په ډېره دلاساینه غوټۍ خپل شین داوڼ له مخه لرې کړ.

د چمن طراوت، د مرغانو نغمو، د اسمان د شنی فضا لا انتهائیت، د لمر زرینو پلوشو، د سپوږمۍ مرغوبیت، د ستورو مرموزو اشارو او د کایناتو نظام ته ئې وکاته او په نیمه خوله ئې وخندل.

چه څو بیا دې خوله خندا ته جوړوله نمر د ماسپښین ځای ته راغلې وغوټۍ د ده خوا ته مخ واړاوه او سر ئې ټیت کړو.

کوم وخت چه د نمر پربواته له پلوه د نمر د طلائی پلوشو سره د نسیم په لګیدو د غوټۍ تازکی پاڼې رپیدی نو دی په داسی اواز چه ایله د شاعر د زړه

غوړونو اوریدی شو ویل: پاکی تالره ده ای خالقا ، ای د کایناتو صانعا ستا عالم څومره ښایسته دی، څومره ګلالی دی او څومره وسیع؟ مګر ای خاونده ! زما د زندګی وار همدا و «پس له لږ سکوته» بادا ره؟ پاکی ده تالره زه راضی یم چه ستا د بې انتها ملک یوه ډېره، جزئی برخه په ما ښایسته شوه؟

ستا د مخلوقاتو د سترګو طراوت وګرځېدم، بلبلان را باندې وچغېدل، بوراګان راباندی والوتل، د صبا وږمی زما خوشبوئی یووړه او خپه زړونه ئی پې خوشحال کړل – ډېره ثنا ده تا لره چه زه ګل یم او اغزی نه یم، نمر د غروب په حال کښې و ، ګل خپل زړه په خپلو مړاوو پاڼو کښې را ونغښت او د خپل حیات په وروستیو لمحو کښې ئی یوارې بیا دا وویل: «ډېره ثنا ده تا لره ای خاونده ! چه زه ګل پیدا شوم او اغزی نه شوم» او ورژیده.

خادم:

د اوښکو ارزانی

که غله او ارتزاقیات قیمته شی، خو د فصل په راوتلو رفع کېږی که کالی او لباس قیمته شی، نو بیا هم څه نه څه ګوزاره کېږی.
خلک وائی: «بربنډ له لارې اوړی، وږی نه اوړی».
که فیشنی شیان قیمته شی نو قیمته دې شی کنه. «تجمل بیل شی دی او زندګی بیل شی دی» که اسعار قیمته شی نو د یو دولت په تصمیم ئی علاج ممکن دی چه غیر ضروری او دویمه او دریمه درجه شیونه له استعماله وغورځوی.
که دا ټول شیونه په یوه سویه ارزانه شی د یو مملکت دپاره د رفاه او اسایش وسایل لاس ته راځی اما اجتماعی سعادت او خوشبختی دغه وخت هم نه حاصلېږی. د ژوند سعادت او خوښی د مادیاتو په زیاتوالی او ډېروالی دومره اړه نه لری لکه د ضمیر په آزادۍ او د روح په خوشحالی پورې.
په ژوند کښې خطرناک او مدهش حال دا دی چه اوښکې ارزانه شی ویره، دهشت او درد موجود وی او دوا نه وی.
په طب کښې د هر درد، خوږ، پرهار او تب علاج شته مګر د زړه درد او زخم د زړه د درد علاج پخپله د زړه درد دی او بس. د اوښکو د ارزانۍ علاج د پول او پیسو د ارزانۍ غوندې ندی چه د اقتصاد کوم ماهر ئې علاج وکولای شی. او نه د زراعت متخصصان په دې کار پوهېږې.

بی دردی په یو قوم او جامعه کښې داسې یو مرض دی چه په علاج ئې فقط پیغمبران پوه شوی دی.

ای خدایه ! مونږ نه هغه زړونه واخله چه د مظلوم او بې وزلی له سترګو څخه په عبث توئیدونکو مرغلو نه خوږېږی او هغه لاس او پښی او ژبه مه راکوه چه بی لاسو او بې پښو ته صدمه رسوی او خلک ژړوی.

بېنوا:

د خاندان خولۍ

د ژوندون په لوی ډګر کښې هر چا هر چا زیار یوست چه ځانته د ښه ژوند لار پیدا کړی.

دوی لوړی ژورې ولټولې، هرې خوا ته ئې منډې ووهلې او هر څه هر څه ته ئې لاسونه واچول، خو تر ډېر تلاش وروسته ټولو ته دا ثابته شوه چه تر هرڅه د مخه باید د علم لمن ټینګه کړی او د علم په لاربښونه خپل مطلب ته ځانونه ورسوی نو ټول د علم په زده کړه پسی ولاړل، هیڅوک د ژوندون په لوی ډګر کښې بی تلاشه پاتی نشول - یوازی د هغه لوی ډګر په یوه ګوټ کښې یو مغرور بی علمه زلمی ولاړو چه د علم خوا ته ئې حرکت ونه کړ او د علم د زده کوونکو په ډله پسی رهی نشودی مغرور او ناپوه زلمی د ځان سره هیڅ علمی سرمایه نه درلودله یوازې د ده پر سر د «خاندان» یوه زړه خولۍ وه چه د ده ټول غرور په همدې خولۍ وه.

ده ته د دې خولۍ سیوری د همای سیوری ښکاریده او د ژوندون ټولی کامیابی ئې تر دی خولۍ لاندې ګڼلی ټول بشری احترامات او انسانی تعظیمات ئې همدې خولۍ ته وړبلل استراحتونه، ثروتونه او خوندور ځواکونه

ئی یوازې د همدې خولۍ د خاوند حق ګاڼه ده ته هغه څوک ناپوه ښکاریده چه دا خولۍ به ئې پرسر نه وه. دا ناپوه زلمی همداسی مغرور ولاړو څو چه د علم د زده کړې وخت ورباندی تیر شو خو ده ئی هیڅ پروا ونکړه علم ته ئی په سپکه سترګه وکتل خولۍ ئی کېږه کړه وې ویل: «هغه څه چه د دې خولۍ تر سیوری لاندې کېدای شی د دنیا هېڅ علم ئی نشی کولای».

د کار وخت راغی دا ناپوهه زلمی همغسی مغرور او بی پروا په دی فکر کښې وچه «د دی خولۍ د خاوند دپاره باید نور خلق کار وکړی» شلم قرن راغی له دی ناپوه زلمی څخه ئی د تحصیل د پلومه وغوښتله زلمی په ډېر غرور او فخر د خاندان د خولۍ توصیفنامه ور وړاندی کړه او د هغی امتیازات ئی وغوښتل.

خو شلم قرن ورسره اشنا نه و، هغه توصیفنامه ئې ونه لوستلی شوه نو زلمی څخه ئی د کار محصول وغوښت بې عمله زلمی بیا خولۍ ورپېښ کړه او وئی ویل: «دا د کار فرما خولۍ ده–د کاریګر خولۍ نه ده؟».

شلم قرن دی بې علمه او بې عمله زلمی ته په غضب شو او د عصبی ښوونکی په څیر ئی څپېړه جوړه کړه او دا زلمی ئی په داسی ضربه له ځانه لېرې وغورځاوه چه د «خاندان خولۍ» ئی له سره ولوېدله او ورته ئی وویل:

«ای ناپوه او بیکاره زلمیه: دا خولۍ ډېره زړه شوی او له موده لوېدلې ده نور په دې خولۍ ځان مه غولوه او مه دنیا درپورې خندوه – ولاړ شه علم زده کړه–کار وکړه».

بېنوا:

لارښوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم مکر او چل می زړه ته لار نه درلوده دروغ می نه پېژندل د ژوندون لوبې لارې مسافروم...

له پریشانه خوبه را پاڅېدم قافله ډېره پرمخ تللې وه – یوازی زه وم چه د لارښوونکي په انتظار مې لویې لاری کتلې، ډېر راغلل تېر شول مګر یوه هم د زړه سوی په سترګو راته ونه کتل ځینو به د ګوتو په اشارو لار راوښودله خو د ګوتو د اشارو لاری ډېری اوږدی وی ځینو به د دی دپاره چه ځانونه په ما وساتی زه به ئې د ځان سره روان کړم – خو چه خطر به تیر شونو بیرته به ئی زه پرلویه لاره پرېښودلم دوی به ولاړه ...

همدا سی د لارښوونکی په انتظار د ژوندون په لویه لار کښې ولاړوم – ځو ته راغلی زه دې تر لاس ونیولم زه هم په پاک زړه په تا پسی روان شوم او د لارې د موندلو په غرض می ستا لمنه ټینګه کړه هری خوا ته چه به تلی درپسی تلم او تا هم ما ته د لارموندلو ډاډ را کاوه... نا څاپه

موسمی توره وریځ پیدا شوه، پاران اورېلۍ اوریدل شروع شوه – اسمان او ځمکه په خروش راغلل لارې ګډې ودی شولې: خو زه ډاډه وم چه تا غوندې لارښوونکی لرم او تا ته می سترګی وی چه د زمانی په دی توره دربیله کښې په لار راوښيي... مګر په هم هغه حال کښې تا په ډېری حیرانتیا مخ را واړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چه:

«ای مسافره لار راوښیه–لار کومه ده؟؟» هغه وخت نو زه پوه شوم چه زما د ژوندون د لارې لارښوونکی یوازې زه یم – او باید زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

رښتين:

نوی کال نوی زېری

د خپلو زرينو پلوشو په حنځيرو کښې د براسونو ذری او بخری د وريځو تاپوانو ته وخيژول هلته ژر ژر له تاوه اوبه شول او بيرته د بوټو او ژويو د ژوندانه او خيرازۍ د پاره ځمکی ته راکوز شول.

د ځمکی په غېږ کښې پرتوويدو بوټو او شيناو د ژمی له اوږده خوب نه سترګی وغړولی، د وربخو له جزيرونه راغلو ځاځکو ورله مخونه ووينځل، د نمر تودو وړانګو پکښې ګرمی او تودوښی واچوله؛ د اوچتېدو، پاځېدو، پورته کيدو قوت ئی وموند خپل ټاټوبی را والوته، په سمه او غر، کلی او بيديا، لوړه او ژوره وګرځيده او د يوی مهربانی مور په څير ئی د ونو او بوټو د ماشومانو په سر د مينی لاسونه راښکل، د ونو څانګی او ښاخونه، د پوټو لښتی او غندلونه، د ګلونو څوکی او ډندرونه ئی يو له بل سره نژدې کړل د ژوند سائی پکښی وپوکله او د زيربندې ودې او لويښت تومنه ئې پکښې واچوله د اسمان په شنه چمن کښې هم د ژوند ګړيال وغرېد، بربښنا وخندل، ستورو ونځل، تالندو ډولونه ووهل د وريځو اوښان يوه خوا بله خوا وزغليدل، د بالښتو او متروکو د سپينو وريځو مالوچ شاوخوا وشيندل د غرو له لمنو د لړو سپاره تاو شول منډی تړی الغاوتل غاو های هوی جوړ شو. د لويو غرونو او ناوو نو څخه هم د ژوند غږ راوخوت د سختو ډبرو له منځه د ژوند چينی راووتلې. د هندوکش او سپين غره د زړونو مينه د ابا سيند غېږې

له غاړه غړې ورغله د اوبو په سر د مستۍ چینې راغلې او د سیندونو، رودونو دریابونو له منځ څخه د ژوندانه زوږ پورته شو، لنډه دا چه غرونه وجړکېدل، سیندونه و شنېدل بادونه وزغلیدل ستوری وځرخیدل کاینات وخوحیدل، د زیربندې او ودې له مخی بندیزونه لری شول، د ځمکی لړمون وسپړدی شو او د پسرلی ښکلی خیره را برخیره شوه د سبا باد په لری ملکونو د ښادۍ زیری وګرځاوه، ښایستوکی مرغۍ او ګلالۍ بلبلی خبرې شوې په ډېره مینه، په ډېره تلوسه، په ببړه پبړه ئی ځانونه د ګلونو د خندېدو تماشی ته را ورسول د سرو ګلانو کتارونه جوړ شول او د زیړو ګلونو صفونه ودرېدل د رنګ او بوی قافلی را ووتی او د خوشبوئی چوپی وچلیدی د بلبلو چغار، د زرکو کتهار، د مرغیو چونهار، د توتیانو نغمی، د بوراګانو زمزمو، د تاروګانو او ئنځرونارو د تاوسانو نڅېدو زړونه په اوچتیدو او شوقونه په مستیدو راوستل. د شین بخملی ګلالی فرش د پاسه د هوسیو او کبلو د رغښتو او ټوپونو سېل ته ریدی او غاتول په یوه پښه ودریدل د رنګښو او ښایست کاروان د دښت په لور د لېږد نغمه شروع کړه د شپونکی شپېلۍ په حوش راغله، ګډې او اوزی په مزه مزه په خر لګیا شوی، ګلالی ورغومی او پی مخی وری په مستۍ مستۍ د شنو وښو د پاسه ورغښتل او سترګی په یوه ډېره ښایسته تماشه کښېوتلی.

جونه او زلمی هم د ژوند ذوق او د ګلو شوق د باغ و بڼ، دښت او بېدیا په اور راښکل، په زړونو کښې د مینی یوه څړیکه را ولاړه شوه د سترګو پېمانه له نشو ډکه واووښته په پښو او لاسونو کښې نوی حرکت غزوونی وکړې له دې تولو کیفیتونو او خوندونو څخه د نڅا او اتڼ نندارو جوړه شوه د توروربل میرمنو د ګلانو غنچی په لاس د شینکی چمن په غیږ کښې د خوندوری نڅا، رنګینه تماشه وښودله، د پاولیو او سپینو روپو ډکه لمن د تاوس د رنګینو او ګروو ځانګونو په شان تاو را تاوو چورلیده د امیدونو غوټۍ ګل شوی، د آرزوګانو ګلونه ومسیدل مېنه د شوق په ټال کښې وزنګیده، خوندونه په لپو

لپو وشنیدی شول د ژوند د ناوی په سرکو شونډو د نازنرۍ خندا وغوړیده ګړګوټې زلفی خوری وری لاړی ګوری ځمی د نیسم په پستوګو توتار په تار شوی په دی نشه ایزه ننڅا کښې د خوږو ارمانونو پاکو مینو ستر منو آرزوګانو او سپیڅلو امیدونو ماشومان وزنګیدل ګلالۍ سندرغاړې د وریښمینو غاړو له پستو غږونو سره د اتڼ په میدان ورګډې شوې.

داودی نغمو یوه بله شان تماشه جوړه کړه، سترګو یو داسی خوند ولید، غوږونو یو داسی تال واورید چه په عمر ئې نه اوریدلی او نه لیدلی و.

د ذوق غونچې په زنګیدو وراغلې او د مینې غوټۍ په غوړیدو.

د نوی کال استاځی او د نوی ژوند قاصد په ډېر درز او دروز دا کسوس په غاړو د ښایسته بلخ په ورشو د هرې رود په څنډو او د غور په غوړی مرغې د بست په لرغونو مېنو د هیلمند په ګل کڅونو د قندهار او کابل په دربارونو د غزنی په یادګارونو د پکتیا په زړو دیرو د بولان او ګومل په تاریخی درو، د کسی غره او سپین غره په څوکو د خیبر او تاترې په تړو د سوات او پنیر په سردرو د باګرام په باغ و بڼ د چترال او ګلګت په ځنګلونو د بستی او ګوادر په بندرونو کښته پورته وګرځید او د ابا سیند د غورځنګونو تماشی ته ودرید. لنډه دا چه د پښتیانا ټوله سیمه ئې وغوښتله او په ښځو او نرو، وړو، پیغلو او ځلمو ئی د نوی ژوند او نوی کال زیری وکړ.

دا زیری د پوهی او لوړتیا د ودې او ترقۍ د یووالی او نزدېوالی زیری دی، د دې زیری ټوله پوره معنی دا ده «چه د پښت (افغان) سا ووتوکم پخپله لرغونۍ پلارنۍ خاوره او ځمکه کښې د خوشحالۍ او ترقۍ خپلواکۍ او سرلوړۍ ښکلی ژوند وکړۍ او د پوهی او مدنیت په لاسونو د مینې او محبت په غیږ کښې ځان له د ورورولۍ او پښتونولۍ یوه نوی دنیا جوړه کړی، لوی کال او نوی پسرلی د نوی سیاست نوی فکر او نوی ژوند نوی زیری دی».

رښتين:
د هند سفرنه

د مشهد ليدنه کتنه

ماسپښين په دوه بجې د افغانی قونسلګرۍ سرکاتب راغی او له ده سره د تفريح دپاره ووتم د مشهد په نوی ښار کښې تر اخره لاړو خو کومه خاصه دلچسپی مو پکښې پيدا نکړی شوه بيا مو په «ګلشن» کافې کښې چای وڅکله د کافې وضعيت، موقعيت هرڅه ښه و مګر په چوکيو کښې د ارام په ځای نارامی ليدل کيده د دې کافی ټولې چوکۍ د وچو لرګيو يا په بله ژبه پينې لرونکې دړې وی سرکاتب وويل: چه دا په ټول مشهد کښې ښه کافی دی چوکۍ اکثرې د ميلمنو په انتظار کښې خالی پرتې وې، بيا ماښام ته نزدې سر کاتب په قونسلګرۍ کښې خپلې خونی ته بوتلم دی ځانګړې په يوه کوټه کښې اوسی چه له پنځو کالو راهيسی ورسره آشنا دی د دی کوټی جغرافيائی وضعيت دومره خوند راکړه چه د مشهد له ټول بازار نه هم زيات خوندورو.
د دی وړی کوټې په منځ کښې وړه بخارۍ لګېدلې وه نمر خاته ځنګ ته چپرکت سرته ئې ميز، کتابونه او د دارو بوتلو نه ښکاريدل چه په جنوبې ګوټ کښې دريشې جامې، او نور شيان زوړندو.
په شمالې کونج کښې د مشهد د ښايستو کومرغيو پنجری ځوړندی وی.
په دوو پنجرو کښې د جوړه مرغيو او دوو نورو کښې د يوی يوی مرغۍ نری اوازونه اوريدل کيده د شرقې خوا په ګوټ کښې په يوه بله پنجره کښې يوه مرغۍ په هګيو ناسته وه د و د دی کوټې د ښايست دپاره ئې بچې پيدا کول، د

دی مرغیو بښې زېربخنې او له چوغکې څخه لږی وړی وړی وی، دی مرغیو ته «کنېری» وائې چه تش په یوه نری اوازئې خلک ډیری پیسې ورکوی.

د کوټې په شرقې او جنوبی دیوال د دووتابلوګانو منظره دومره راښکونکې وه چه یو شاعر یو ادیب خوپرېږده یو بې ذوقه او بې شعوره بنیادم به هم تری سترګې بل خو ستنی نکړی شی. تا به ویل: چه د دی تابلوګانو رسم ګراو کشیده ګرد خپل فن ټول مهارت خرڅ کړی و. دا تابلوګانې په اصفهان کښې د کوم ماهر فن کار او انځور ګر په ساحرانه ګوتو رسم شوی دی او تعجب دا دی چه دا ټول رسم او انځور د ټوټې دپاسه ویستل شوی و ما د کاغذ دپاسه دغسې صفا او ښکلی نقش نه ولیدلی چه د ټوټې د پاسه مې ولید د انسان د مرموزو او پټو کمالونو یوه بله پرده راته ښکاره شوه،

د مولانا اوبو الکلام ازاد خبره چه حسن هر ځای حسن دی په اواز کښې وی که په څیره کښې وی که په بل څیز کښې وی دلته د دنیا ټول حسن د دی تاپلو په رسم کښې یو ځای شوی او مجسم شوی و. تابلو یو ګز پلنه او دوه ګزه اوږدوه، په دی تابلو کښې د نارون د جګو جګو ونو د یو شین باغ په خوا کښې د سپینو صافو او بو یوه ویاله بهیده د ویالې په غاړه د فطرت ټوله طبعی منظره په پوره مهارت تر دی چه د اوبو په غاړه واړه واړه پوټی او د ښو پانی هم د رسام له نظره څخه نه وی پاتې شوی په دغسی رنګینۍ کښې یوه ښکلې ښاپیرۍ چه د غټو غټو سترګو په ښو کښې ئې د اوبو مرغلې ځورندې وی او د کودې کودی خورې وری زلفې ئی په اوږو راخورې وی په ویاله کښې د لمبا په حال لیدل کیده تا به وی چه د اوبو په منځ کښې د بلورویو غر پرکیږی او د سپین بریښ په رڼا کښې ئې اوبه سپین زر شرموی.

د رنګینی ښایسته دوپټې یو سر د اوږی دپاسه او بل پلو ئی په یوه سینه اوبزان ترزنګنو پورې ځوړند بربښیده دا په څنګ او اړخ دا شان ولاړه وه چه د پردی ځایونه پټ او د سینی اننګوړی د ډوډو لاندې د بلورو او جمال په رڼا

کښې ځلاند او پړکیدونکی ښکارېدل بل خوا ته د باغ په سر کښې د ویالې خوا ته نژدې د یو ډېر مست او په دوو پښو ولاړ اس د پاسه یو ښکلې پیمخې ځلمی په داسې شان رسم شوی و چه بس دا اوس د باغ خوا ته را رسیدلی دی او د دغې پیغلې په ننداره ځای په ځان بې خوده ولاړ دی یوازې دی نه بلکه د ده داس د مستۍ واګې هم سستې شوې دی او د حسن د سنګر په لور یو قدم هم نور مخکښې نه شی اخستی.

منظره نه وه قیامت و تابلو نه وه آفت وه د نقاشۍ او کشیده ګرۍ سحر کارۍ خو هسې قیامتونه را کوزوی او بیا چه دا نقاشی د ښایست او جمال د کاملې نمونې یعنی لطیف جنس نمایندګی وکړی نو بیا خوترې په الفاظو کښې تعبیر کول یوه مشکله معما شی ستاسی به سودا شوې وی چه دا رنګینه دومره لطیفه تابلو د چاوه؟

ګورئ زه به ئې درته ووایم خو په زړونو مو ګوتې کیږدئ چه ټوپ ونه وهی او له ګوګل ځخه نونه اوزی تابلو د شیرین او خسرو پروېز وه هغه شیرین چه فرهاد ورپسې غرونه سوری کول او هغه شیرین چه خسرو پرویز ورپسې د شبدیز په ښه شان ملکونه د پښو لاندې کول.

بله منظه هم د غسې وه ده نویو په شین ځنګله کښې یوه پیغله د ویالې د شګو په غاړه کړه و لاړه ښکاری او سپین اندامونه ئې د لمر پلوشو سره د آینه برقۍ مخابره کوی ما سرکاتب ته وویل چه دا کوټه خو د یو شاعر او یو عاشق کوټه ده د دغسې ښکلو منظو سره ښه ښه شعرونه او ښه ښه اوازونه ښائې ده وویل زه په خوله څه نه وایم زما هر څه په زړه کښې دی ما وویل هوا ته په چپه خوله شاعر او په پټه خوله ویاند یې شاعرانه ذوق په تا کښې دغسې پټ دی لکه یوی چه دت ګل په پاڼو کښې یوازې له سترګو ځخه پټ دی.

قندهاری رشاد:

زړه زړه نه دی

ماخوستن چه دی(1) بیدیده د نوی ناوې د وصال بیتابی هڅې ئې د غوجل وره ته د تمبې ایښوول له خوا او خاطره ایستلی وو ، سهار وختی چه ور معلومه شوه چه: برایی لیوانو څومره خیرلی دی د پسرلی د تنا(2) غوندې وغړومبید ، سره وایشید ، پر له تاو شو د قهر ټکه(3) ئی ستا پر تنکی او نازولی ژوند پر یوتله، وبلله. او بی رحمې منګولی ئې په خورا شدت او تلوار ستا لور ته د اوږدې شوې د ککړۍ تر خوروورو(4) ویښتانو ئې ونیولې او د خوارۀ خوب له تاوده بستره ئی د خونې د وره خواته رځې کښلې.

وی، نه می هېرېږی...

چه د ژمی د څلې په هغه وچه یخ کښې چه کانی سره چاودل ته ئې په شنه خړه(5) په وهلو ټکولو ، شلیدلی ګرالبې، بیلې پښې، لځه ککرۍ او له خوبه

1- پښتنې مېرمنې د مېړو نوم نه اخلی او غایب واحد مذکر ضمیر (دی – ده) د غیاب په حالت کښې استعمالوی.

2- تنا تالنده (رعد).

3- ټکه تندر (صاعقه).

4- خورو خپرو.

5- شنه خړه سهار وختی.

ډکې سترګې له کوره وشړلې، له ساړو څخه دی زامې سره کړپیدلې، ګګړ وزی(1) اخیستی وې په نازولی سرت(2) کښې دی وینه وچه شوی وه میښ پاتې وی چه دا بلا څله راباندی نازله شوه؟؟؟

او پلار تربوروولی ما ته تربور شو؟؟؟

وی وی نه می هېرېږی چه په دغه حال کښې دې شونډې مری مری کېدلې(3) خو ونه پوهېدمه چه د بېرحمی چپلاخی له بېرې دې رېغ ترخو له نه خوت او که دې د ځوانی د رانژدې پسرلی غرور پر خوله لاس نېولی وو؟...

تودی اوښکی په رنځورو سترګو کښې د ورې هیسته رغښتلی خوو نه پوهیدمه چه د ظالم پلندر د قهرېدلې بڼې له پرتمه دی رابهولای نشوای؟

که دې پېښتنی ضبط د سترګو په ګاټو کښې تمولې؟؟

په هر صورت نه می هېرېږی چه اوښلنی سترګی دی د لور او مرستی په هیله د مرګی په خوړو پرتی مور ته مرې مرې را اړولی او پر ګام ګام دې تر شاکتل خو افسوس چه نه می په مړ ژوانده زګېروی او سوی کوربل(4) کښې دومره اثر وو چه ستا د تاند(5) نازولی سرت او د هغه مال په تاوان د لیونی شوی دماغ د ظالم او غښتلی لاس ترمنځ ګوابښ(6) وکړی شی چه ستا د نیمه خوا پلار

1- ګګړوزه لړزه، رېږد.

2- سرت صورت (جسم).

3- شونډې مری مری کیدل د ژړا په شروع کښې د شونډو قبض او ضربان.

4- کوربل: چیغی- بغارې- غلبلې.

5- تاند: تنکی – تازه.

6- ګواښ منځګړیتوب، د جنګ ممانعت.

د تربورګلوۍ او زما بې بختی د اجباری مړوښۍ په حکم ئی در ښخه غضب کړی دی او نه می په غړو غامو کښې دومره توان وو چه لویدلی ریزدیدلی په ناروغه ځان درپاځم، پر سر دی لاس راکاږم، اوښکی دی وچی کړم، په خوا پورې دې ونیسم او پرېبوزلی یتیم تا به او معصوم مظلومیت دې یو څو تودې غتې غتې اوښکی توئې کړم نه می هېرېږی چه کله ستا وروستیو کتو د ځوانی مرګ پلار د هغی قلا له وره ښخه چه تا د ژوند ۱۲ کاله بشپړ پکښې تېر کړی وو په خورا حسرت او نامېندی خدای په امانی اخستله هغه دوی تودې او غتې غتې اوښکی دې چه له بر له ایشیدونکې زړا ښخه راوتلی او پښتنی ضبط په لیمو کښی تمی کړی وی بې اختیاره پرباړخوو را وبهیدلې او د ګرالبو په ځیرو، ولو کښې ورکې شوې- ونه پوهیدمه چه ستا زړه د فوری بی اثری په ملاحظه ببرته ژر وزغملی او که د انتقام پرښتې خوندی کړې چه بیا به ئی د ده په لیمو کښې د اوو دانو(1) په ځیر را ځیژوی په هر صورت ته ولاړې خو ستا دا دوه ځاځکی اوښکی زما پر زړه لکه دوې سکروټې تر اوسه پرتې دی او زخمی زړه می لکه سوی پتنګ د کوګل په فانوس کښې پلیتکی درپسې وهی.

ته ولاړې خو زما مینه لکه سیوری درپسې ده، روح می د یوه وحشی اړمرغه غوندې تپیږی چه زر د بدن له قفسه درپسې والوزی او هغه لوړ واک ته چه ستا د مظلومیت صحنه په خورا بی نیازۍ ګوری او هېڅ نه وائی د یوې مهجورې مور د زخمی زړه دا عرض په خورا تلوسه او بی تابۍ وړاندې کړی چه:

«د یتیمو دا سویلی ځپی چه ستا د، درانه عرش کلکې ستنې لړزولای شی، نو د یوه واړه زړه د غوښو نازکې پردې ولی ښورولای هم نشی؟؟»

خو یقین لرم چه عرش به د زلزلې په ژبه راته ووایی:

1- اوو دانه- یو ډول درنه او غټه دانه ده چه په سترګه کښې راخېژی او سرې په ړندیږی.

«له زړونو چه رحم او عاطفه وزی ځای ئی قهر او سبعیت نیسی هغه وخت، نو زړه زړه نه دی او تاسی د زړه په سترګه مه ورته ګورئ».

الف:

دوه دهقانان

دهقانانو د منی فصلونه ټول کړه او د کروندی کارونه تمام شوه، هر چا خپله غله کور ته وېوړه او خپل وابنه ئی په ځای کړه، د ژمی واوری شروع شوی، هر څوک تیاری غلی ته کښېناست نرخونه له پخوا نه جګ لاړل، د پروړی قیمت یو په دوه شو.

یوه دهقان فکر وکړ چه اوس د قلبی غوایان خپله نیمه بیه په نس خوری او یو پنډ وابنه پنځه روپۍ خرڅېږی، ښه به دا وی چه خپل غوایان خرڅ کړم او په وښو خرڅولو هم دیری پیسی پیدا کړم چه ژمی تیر شو او پسرلی راغی ښا به د یوې دپاره غوایان واخلم خپله دهقانی به کوم.

بل دهقان غوایی نه درلودل هغه هم ده غوندې هوښیار او د فکر خاوندو، هغه وویل چه اوس ژمی دی غوایان په نیمه بیه لاس ته راځی نو راشه همدغه اوس غوایان واخله او پسرلی ته مه ګوره ځکه چه هغه وخت دغه نرخ نه پاتی کېږی. دا دوه هوښیار دهقانان په سودا کښېې جوړ شوه، او هر یوه دا ومنله چه دغه سودا د ده دپاره سودمنه ده.

په دې سودا کښېې دواړو خپل عقل او فکر ښه جنګولی دی مګر دا یوه قیمار دی چه وړونکی ئی لا نه دی معلوم. انسان که هر څومره عمیق او دقیق فکر وکړی بیا هم د یوه شطرنج باز مثال لری چه ټول فکر ئی د قمار په لوبه کښېې خرڅېږی او بې د چانس له موافقته لوبه نشی وړلی. دا دوه دهقانان هم په

حقیقت کښې شطرنج بازان دی او هغه چالونه شطرنج بازان ئې د آس او پیل په وړاندې کولو او بیرته کولو کښې سنجوی دوی ئې د غوایانو په خرڅولو او اخیستلو کښې له نظر لاندې نیسی مګر دومره خبره ده چه دوی له یوه چا له زیات نشی سنجولی او فکرونه ئی له ابتدا نه انتها ته تجاوز نه کوی هغه یو د وښو ګرانی وینی د غوایانو ارزانی نه وینی دغه بل د غویو ارزانۍ ته ملتفت دی د وښو قیمت ته یی پام نه دی.

د غویو خاوند چه خپل غوایی په هغه بل خرڅ کړه هغه مجبور شو چه د ده واښه هم په ګران قیمت واخلی او خپله کڅوړه تشه کړی.

د دوی سودا خو سر ونیوه اوس به ګورو چه چانس او طالع له کوم یوه سره ملګرتیا کوی او دا بیع د چا په ګټه تمامیږی.

په دې انتظار کښې څه موده تیره شوه، پسرلی لا نه وراغلی چه ټاکو راغی او دهقان دواړه غویان په تیره چوړکۍ حلال شوه لومړی دهقان پخپلې هوښیارۍ شکرونه ویستل او بل ئی چه زه پوهیدم چه زنده جان مال مرګ او درد لری هسی نه چه د ځاروو مرض راشی او لوی تاوان راواوړی نو راشه خپل غوایی خرڅ کړه او پیسی نغدې کړه په کور او کلی کښې به یوه او بل ویل چه د غوېو پلورونکی هوښیار وګټه ئی وکړه هغه بل کم عقل و څکه یی تاوان وکړ.

هر کله چه د لومړی دهقان هوښیاری ټولو ومنله نو هغه بل خپلې ناپوهۍ ته ملتفت شو او ګمان ئې کاوه چه هغه په رښتیا دغه ورځ لیدله او زه خدای ړوند او کوڼ کړم چه له پسرلی نه می د مخه غوایی واخیستل.

څو ورځی چه نوری هم تیرې شوې د لومړی دهقان په کور غدۍ ولوېده دی کم بخت ووژل شو او پیسی غلو ویوړی. دا ټاکو د غویو له ټاکو نه هم بتر و چه هم سرلاړه او هم مال. په کور کښې یې کونډه او یتیمان پاتې شول چه خپل خوراک او پوښاک ته حیران و، هر چا به ویل چه نغدې پیسی په کور کښې ساتل همدغسی کارونه لری ده غریب د ځاروو مرګ او درد لیده او خپل مرګ

ئی نه لیده دغه وخت دا معلومه شوه چه دوهم دهقان یعنی د غویو اخستونکی تر ده هوښیارو د هغه بلا په مال ولګیده او د ده په ځان شوه اوس نو ده خپل بریت تاوول او ځان ته ئې عاقل خان ویلی.

دغه وخت پیښو او حوادثو دا څرګنده کړه چه د دهقانانو په پوهه او سنجش کښې څه ډېر فرق نه و دواړه لکه د یوه خره غوږونه برابرو یوه که د غویو مرض لېده، د توری شپې غله ئې نه لیدل هغه بل چه له غلو نه خبر و د غویو مرض ورته نه و معلوم.

وګورئ: پیښې او حوادث زمونږ په قضاوتونو او فیصلو کښې څومره دخل لری که د دهقان په کاله غدی نه وای لویدلې هوښیاری ترینه هیچا نشوه وړلی مګر کله چه غلو د ده سر او مال وېوړه هر چا پرې د بې عقل فتوا کړه.

دا ده زمونږ پوهه او هوښیارې.

الفت:

دوه جنازې

په یوه ورځ په یوه ساعت کښې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې هغه یو د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و د هغه جنازه څلورو تنو په اوږه را آخستې وه. د دی په جنازی پسې بې حسابه لوی او واړه موټرونه روان و.

هغه یوه وینه نه درلوده ځکه مړ شو. د دغه بل وینه زیاته شوې او تېزه شوې وه. ځکه ئې ژوند ونشو کړای.

دوی دواړه مړه شو مګر مرګونه ئې یوراز نه و او مرضونه بیل و یوه د نورو وینې هم څکلې وی او دیته محتاج و چه ډاکتران ئې له وجوده وینه وباسی.

بل ته چا خپله وینه نه وه پریښې او بې وینې و.

یو د افراط او بل د تفریط له لاسه مړ شو، هغه چه فقیرو او په فقر الدم مړ شو د هغه له مرګه د باختر اژانس هېڅ خبر نشو، د دی بل د مرګ اطلاع اخبارونو په ډېر تأسف اخستې وه او د جرایدو مخونه ئې په ماتم کښې توره شوه.

دوی دواړه یو بادار او بل مزدورو، څه موده پخوا ښاغلی پادار رنځور شو ډاکتر د مزدور وینه د رنځور په وجود کښې انجکشن کړه، د مزدور قوی وجود کمزوری شو او بادار په لږ وخت کښې د هر راز خوراکونو په زور او د عیاشۍ په وجه په فشار خون مبتلا شو.

چېرته چه دغه شان باداری او مزدوری وی دغه شان کارونه کېږی او د یوه په ځای دوی مری.

یو کمزوری کول او بل قوی کول د دواړو په مړینه تمامېږی او د ظالم او مظلوم عاقبت همدغه شان وی.

مونږ دا راز مړګونه طبیعی ګڼو مګر په حقیقت کښې قتل او مقاتله ده چه د وینو پور ورته ویلې شو.

په دغسې مړګونو کښې هم قاتل او هم مقتول شته مګر زمونږ پولیسان او حاکمان پرې نه خبرېږی. او داسی معنوی قتلونه له نورو نه دوی ډېر کوی.

دلته دا عادت دی که چا څوک په ټوپک وویشت یا ئی په چړو وواهه پوښتنه ئی کېږی، مګر که چا د چا ډوډۍ وخوړه او هغه له لوږی مړ شو دغسی قاتل ته سزا نه ورکوی دغه راز مقتول ته څوک شهید هم نه وایی او نه څوک پری تبی تړی.

په رښتیا چه مونږ ډېر ظاهر بین یو او حقایقو ته نه یو ملتفت زمونږ ډاکتران هم مونږ غوندی دی او په دې نه پوهیږی چه اصلی مرض ظلم دی او حقیقی علاج عدالت دی.

ژواک:

دعـا

هلته چه د سوداګرۍ بازار ډېر تود وی او په هر سلام کښې سل غرضه پټ وی هلته چه اسان د انسان د مرئی کولو د پاره وی.
هلته چه عزة النفس لکه جوار او اربشی خرڅېږی.
هلته چه علم فروشی او فضل فروشی رواج لری.
هلته چه معنا د مادي غلامی کوی.
هلته چه افتخار په ذلت حاصلوی او سرلوړی په سر ټېټئ پيدا کېږي لويه خدايه. زما د ژوند بستره په دغسی ځای کښې مه غوړوه، زه پدغسی ځای کښې ژواک نه غواړم.

بختانی:

د غاښو ایستل

څلور غاښونه مې وویستل، درې په اسانۍ ووتل او یوه ډېر تکلیف راکړ، هغو د ریو ډېر دردونه تیر کړی وو، او دې بل پړسوب درلود.
یوه حکیم وویل: مرګ هم دغسې دی.
چا چه ډېر دردونه او کړاوونه تېر کړی وی مرګ ئی آسانه دی او که ځان ئې غټ کړی وی نو ځکندن ئې ګران.

بختانی:

د ژبی نعمت

خبری ئی نشوای کولای، ژبه ئی نه چلېده، د لاسونو، سر، سترګو او اعضاؤ په حرکاتو یی خپل مطلب ادا کاوه.
د ګونګې غټې او جسیم بدن د افادی په لحاظ د وړې ژبی قدرته کار نه ورکاوه د عقل خاوندان د ده په اشارو څه نه څه پوهېدل یو ساده پیدا شو، د ده حرکات ئی د ځان تحقیر وګاڼه خپړی یې ورسره ولګولې.
ټول حاضرین خواشینی شول.

دي منظرې ما ته د مدرسی کار را کړ او د بی ژبی قوم په حال پوره پوه شوم له اشارو څخه مې درس واخیست او په اشارو مې تېر کړ هوښیارانو ته به دغومره اشارت کفایت وکړی.

صداقت:

رزان ځيز

بازار ته ووتم، په جيب کښې مې ايله يو شپاړس پولۍ و د قصاب دوکان ته ودريدم چه د دې غوښه راکړه، هغه چاړه په بيلو راښکله، زما لاس ته ئې وکتل وئې ويل د يو شپاړس پولۍ غوښه؟؟ د ده نه تير شوم د نانبای دوکان ته ورغلم شپاړس پولۍ مې ورته ونيو چه ډوډۍ راکه، د زنې ځورنکړی تارونه ئې وخوځېدل موسکی شو په ملنډوئې وويل: «نموشه» د بزازۍ دوکان ته وريدم شپاړس پولۍ مېې وراوړد کړ لالا د دې رخت راکړه- د ببرو بريتونو لاندې ئی د شونډو موسکا په زحمت ليدل کيده مخ ئی واړه اوه خپل انډيوال ته دې کا: «خان د شپاړس پولۍ رخت غواړی» ، د ده تر ځنګ د ميوی دوکان ته مې مخه کړه ورته مې وويل: کاکا د دې شپاړس پولۍ انګور راوتله؛ ورميږئی کوږ کړ «برو ملا خورک نشده».

ما د ځان سره چرت واهه چه کاشکی زما په جيب کښې هم د نورو غوندې ډير شپاړس پولۍ وای چه اوس مې ...

په دې کښې مې د يو سوالګر «د خدای په نامه يو شپاړس پولۍ» غږ د چرتونو سلسله پرېکړه چه کاته مې د عمومی سرک په څنډه نيم بربنډ په يوه پښه شل ماشوم ناست دی د يخنۍ نه رپېدی په يوه سالګيا دی: د خدای په نامه يو شپاړس پولۍ، ما چه د شپاړس پولۍ نه بل کار نه شو اخيستلای هغه مې د ده په لاس کښې کيښود. او ده په پر له پسې ګردان ګړو دعاګانو د محبت او

مایوسی، نفرت او خوشحالۍ نه په ګډو د نظر دا را وښوده چه د شپاړس پولی په مقابل کښې ئې خپل مات زړه ما ته تسلیم کړ نو دا راته څرګنده شوه چه په دې بازار کښې د هر څه نه د زړونو عرضه ډېره او تقاضا لږ ده.

حمزه شینواری:

ګله !

ستا د دې ملالې خندا وجه څه ده؟ ستا په رنګین لغت کښې به د پرېشانۍ او زړه چاودون مفهوم همدغه وی نو.
که نه دا خندا د فطرت د ډېروپټو رازونو ترجمانی کوی؟
څه خوشته چه بلبل درنه د خپل فریاد جواب وغواړی او ته ورته په خاموشه خندا سر شی د هغه جواب وشی او د هغه چیغې سورې هم سوا شی لږ خو مې پوه کړه چه بلبل څه پوه شی؟
فطرت ټوله شپه ستا د یوې خندا دپاره اوښکې توی کړی او ایله چیرته سحر سحر له ستا یوه مسکا ښکاره کړی هغه ستا د فتر په دې طریقه خو رول غواړی؟ د نسیم دا مسته چپه چه په هر قدم د یو تین دک سره مخ کېږی چرته روانه وی؟ هغې سره څه وی که د څه د حاصلولو ارمان د خود نه ویستی وی؟
معلومېږی چه ته د ژوند په راز پوه ئې او ستا هو ! ستا نه د ژوند پور اخستل او راز زده کول ضروری ګنی ته د فطرت د پرېشانۍ او ژړا یو خندنی جواب ئې ستا په پرېشانۍ کښې جمعیت غزوونی کوی... ته په دې پوه ئې چه ستا کاینات ستا خپل نه دی ته صرف د رسولو یوه- ذریعه ئې... ته په دې ډېر ښه پوه ئې چه ستا خوشبویی که هر څو چمن زاده ده لکه چه په هغې کښې ستا او ستا د چمن قسمت نشته هغه ستا د محیط او ماحول برخه ده نو ځکه ته ورته په خندا او پرانستې غېږ په مخه ښه وائی؟

بیا رو رو ستا نازکی ستا نه رخصتېږی ستا په صورت د فنا عمل جاری وی او رو، روو، ژرېږی خو په خندا کښې دی هیڅ نه راځی. بی شکه د خپل محیط دپاره... قربانی ورکول خندا... او مسکا پیدا کوی او د خندا په ظاهره پرېشانۍ کښې... جمعیت پټ پروت دی.

میرمن عظمت:

ته لړم نه ئې !

زه ښځه یم ته نارینه... لیکن خبر ئې؟ چه ته څنګه نارینه شوې؟ که ته فکر وکړې نو یوه زمانه وه داسې زمانه چه ته هیڅ هم نه وې... هو ! ... ته هیڅ نه وې بالکل په نشت حساب وې ما تا له د خپل زړه غوښې او د ځیګر وینه درکړه لوی انسان مې کړې نارینه مې درنه جوړ کړ لیکن نن چه ته نارینه شوې ستا متهو کښې زور پیدا شو نو ته ما نه زما حق شوکوې زما مرۍ خپه کوې او ما خورې ولې؟صرف په دې وجه چه زه ښځه یم؟کمزرې یم؟او د خپلو متهو زور مې د زړه د غوښې او د ځیګر د وینې په شکل ستا متهو ته درکړې؟آیا دا نرتوب دې؟...
دا انصاف دې؟ ... دا انسانیت دې؟ ... نه دا نه نرتوب دې، نه انصاف، نه انسانیت دې دا د لړم فطرت دې لیکن ته لړم نه ئې انسان ئې او زه ستا موریم نو دې دپاره ته د خپل انسانیت ثبوت ورکړه او خپله مور مه خوره.

عبدالخالق «خلیق»

پـیر

زمونږ د کلی یو ټکه دار «زرمک» کښې میکه اخستې وه د هغه سره د یوه مسود څه معامله وه چرته په حساب کښې د دواړو جګړه شوه او د دواړو د فیصلې دپاره تحصیلدار منصف مقرکړ.
منصف دا ډول فیصله وکړه چه یادی ټکه دار قسم وخوری او یا دې مسود خو چا چه قسم کولو نه منع وکړه هغه په پړوی ټیکه دار ته معلومه شوه چه مسود په ناحقه په خدای هم قسم خوری او په قرآن هم مګر په «پاونده ملا صاحب» چه د هغوی پیر دی قسم نه خوری، نو ټیکه دار په دې ټینګ شو چه په پاونده ملا صاحب دې قسم وخوری، مسود ډېرو وې چه په خدای قسم کوم په قرآن به قسم وکړم مګر ټیکه دار ونه منله، اضرمسود دی ته تیار شو چه څکه ټیکه دار دې قسم وکړی خو زه به قسم پرېږدم.
د ټیکه داریو هوښیار ملازم و هغه پټ مسود ته وویل چه زه د ټیکه دار نه سخت خپه یم او د هغه په ګټه خوشحاله نه یم زه ستا د فایدې دپاره یو چل درښیم ټیکه دار په خدای قسم کوی، په قرآن قسم خورېږ مګر ته دې دوه وسره قسم مه ورکوه او ورته ووایه په بابو حیدر صاحب قسم وکړه، مسود ووې بابه حیدر څوک دی؟ هغه ووې بابو حیدر صاحب زمونږ د وطن یو لوی پیر دی.

ماستر عبدالکریم:

پاکه پاڼه

پاڼې په څو څه قسمه دي، دوني پاڼې د ګل پاڼی، د قرآن پاڼې، د ژوند د کتاب پاڼې او د تماکو پاڼې، سره د دي چه هره پاڼه پخپل خپل ځاي ډېره درنه ده خو په ټولو کښې د قرآن پاڼه ډېره پاکه او مبارکه ده. مګر زيات کار نن سبا د تماکو له پاڼې نه اخستې شي...

يوازې کور؛ کوټه، حجره، ډېره، پوله، پټې نه دی چه ګنې د تماکو د پاڼې پېريان پرې ناست دي.

که د سګرټ په جامه کښې سکول، کالج، دکان، دفتر او ښکلو ماڼو ته ورسېده نو هغه ده د نسوارو په ډبلی کښې د جمات محراب کښې ناسته ده او ان د ملا صاحب نه سرسايه اخلې ولې ډېره موده کېږې چه د چين ماچين ښاپيرو زمونږ دی وطن ته يوه نوې پاڼه واوړېده او دا وطن د دی پاڼی دومره خوښ شو چه خپل ټول قام قبيله ئې ورپسې په کډه راوستلی او نومې پاڼه ئې شاته کړه.

دا پاڼه د رنګه توره او د خوی نه ترخه ده خو بيا هم د خلقو تن وجود دی او هر سړی ورته دومره متازه دی چه بې د دې د اجازی نه د کوره بهر ته نشې وتې بس د هر چا د کور ميرمن ده، دی ته د چايو پاڼه ويلې شي، پخوا به خلقو سحر سبا په جمات کښې د قرآن په پاڼه سترګی غړه ولې، ولې اوس خو چه ئې د چا يو پاڼه ښکل کړی نه وی د قرآن پاڼې ته کتلی قدری نشی.

که چای د خوی نه ترخه ده نو خواږه ئی هم شته که د پټې ته دې وړاندې کړه نو مقدمه به وګټی که په وکيل دی ووهله نو رښتيا په درله دروغ کړی او دروغ به درله رښتيا کړی چه د تاڼې تحصيل د واکدارو د چا يو غم کوی نو بيا سپين

بازګرزه خیر دی که بې لیسنه ټوپک ساتی او که غلا غلطۍ او جوارۍ کوی که دعوه ګټې قاضی صاحب باندی ئی نوش کړه که مړی بخښی نو ملا صاحب ته ئې هبه کړه.

صاحبزاده محمد ادریس:
د پیغلی کتاب څخه

د دعوو وکیل

زما دفتر د قصه خوانۍ نه بهر د اسلامیه کلب عمارت کښې ونهه بجې ورسیدم... منشی راته ووی.

«جې بوه زنانه زما کمره کښې ناسته ده هغه ستاسو په خدمت کښې څه غرض کول غواړی رایی ولم» ما سر وخوزوو. هغه ښځه راوسته هغه په ډیر بد حال وه ما ترینه تپوس وکه: «تروری خیر خودی؟» هغی ووی بچیه که خیر وای نو ما به په دې سر دی، او ښاځکو کښې دلته څه کول.

دایی ووی او په ژړا شوه... او بیا یی ما ته لاندینې واقعات بیان کړه: خدای دی بادشاه که، د سر ګل شی، باغ باړی شی مور و پلار دې خدای په خوږو ماړه که، زمونږ په شان د غریبانو سره خدای دی او ستا په شان د خدای بندیان دی.

زه د سپینې وړې او سیدونکې یم او د سید خان کنده یم. خاوند مې پروسه کال نه بل کال مړ دی، درې اولاده مې مړه دی او اوی د خدای مال دی یو هلک دی او دوه جینکۍ مشره جینۍ مې پروسه کال واده کړی ده په غریب آباد کښې زوی می سر بلند خان سره نوکر و او کشرۍ جینۍ هم د هغوی کار و پار کاوه یو څو ورځی شوی عجب خان راته ووی موری درخانی اوس لویه شوه په کار دی چه اوس کور وی د خان دری ځوانان زامن دی دوه دری یې نور نوکران دی زه د تولو نه کشریم د چا راباندې نظر هم نه ښښلی نو موری زه دا نه غواړم چه زما

خور دی د بل چا کره کار کوی ته ښه پوهېږی چه دا غټان خلک د بل لور خور ګاذره، مولی ګنی بچیه د ډیرو ورونو ځونه دغه خبره زما زړه کښې هم ګرزیده خو د خان د ویری نه مې غږ نشو کولای بی بی هم له مزاجه ډېره تیزه ده او دا می هم خیال وه چه درخانۍ لا ماشومه ده څوارلس کاله عمر څه عمر دی.

ولی دنیا خرابه ده د جینکو په لمنه داغ زر لګی نو زه هم دا غواړم چه درخانۍ دی اوس په کور شې زه به هغې ته ووایم چه سبا بې بې خبره کړی چه د بلې ورځی نه به هغه د خان کور ته د کار دپاره نه ځې. تا نه قربان شم زه څه خبره وم چه دی نه به فساد جوړیږی د درخانی بی بی ته وینا نه شر جوړ شه. بی بی جېنې ته ډېری بدې ردې ووی خیر ندو تا سو نه دا ځان څنګه هیر شه؟

او ته ئی څوک چه پخپله مرضی به مونږ کره راځی او پخپله مرضی به ځی. که مرې او که چوې دلته به کار کوی. زه به در له سر وخریم او مخ به درله تور کړم ته ما پیژنی؟ د ډېران پیدا. دغه نوری اپلتی ئی ورته وغزولی درخانۍ غریبی دا هر څه د زهرو په شان تیر کړل ماښام چه کور ته راغله نو سترګی ئی سری وی او مخ ئی زیړ و ماوی: ولی جینۍ دا ژړلی دی په څه دی؟ هغی راته ټول حال ووی زما زړه ولړزید او خدای ته مې لاس اوچت کړه چه ای د تمام جهان پادشاه ترڅو به مونږ غریبانانو بیکسانو باندی دا سختی او ظلمونه کېږی؟ مونږ خو هم ستا بندیان یو ته زمونږ دا حال نه وینی زمونږ دا آه او زاری نه اوری.

بچیه؟ ډیر می وژړل او پخپل دی کړیدلی ژوند ډیره ستومانه شوم ماسوختن می ځوی د حجری نه راغی نور کله به چه هغه کوخی ته را ورسید نو په تاو به ئی اواز وکه بی بی کوریې؟ جوړه خوئی که نه؟ خو په دی ورځ چه کور ته راننوت نو داسی ولکه چه را پریوزی او په سر ئی د اوښ انبار پروت وی.

ماوی عجب خان؟ شهزاده خیر دی؟ ته ولی داسی په فکر کښې پروت ئی؟ هغه ووی موری څه به ووایم د غریب دپاره د خدای دا لویه دنیا تنګه ده اوس چه راتلم نو خان را وبللم رومبی ئی ډېر وکنځلم او بیا ئی راته ووی عجیبه؟ ته

مست شوی یی زموږ په ټوکړو لوی شوی یی او اوس دی مغزو کښې نشه راغله د خور نه بی بی جوړوی ګوره که صبا هغه کورته کار له رانغله نو زه به درسره پوی شم داسی به دی وغربوم چه دا معتبری به درله د سره وباسم.

وکیل صاحب ! موږ غریبان یو دی کښې شک نیشته چه خان خان دی او نوکر نوکر خو بنیادم توب کښې ورسره شریک یو په درنه مونږ هم خو شحالیږو او په سپکه مونږ هم خپه کیږو، مونږ په خپله غریبۍ کښې عجب خان ډیر په نیازلوی کړی دی که د خان دپاره عجبی دی نو د خپلی مور دپاره عجب خان دی.

نو د عجب خان خبری چه می واوریدی په زړه می اور بل شه او ما ورته ووی د زړه سره زهیر مه شی که خان، خان دی نو ځان له خان دی زما دپاره ته د خان نه اوچت یې د خان زما په لور هیڅ حق نیشتی زه به د کوڅو خاوری چاڼوم تاسو به پردو سپورو ستو غوته نه پرېږدم درخانۍ به خان کره نه ځی که هر څه پېښېږی تانه ځار شم هغه شپه په مونږ ټولو ډېره د غم تیره شوه د بی بی او د خان د طبیعتونو مونږ ښه واقف وو د غم اوږده شپه تېره شوه سحر شه او ځوی مې د خان هجری ته د کار د پاره لاړ زه په فکر کښې پرته وم چه څه په کیږی: یو ګینټه به تیره شوی وه چه نغری ته ناسته وم چایو له می اوبه ایشولی چه دې کښې کوڅه کښې خبری شوی څه ګورم چه عجب خان په فریاد کورته را دننه شه د محلی یو سړی د یوی لیچی نه نیولی و او بل د بلی نه هغوی راته ووی:

«هله که ترور» د عجب خان دپاره کټ جوړ که ماوې یا الله خیر حال راته ووایئ په بچی می څه وشوه هغوی وې حال به وروسته وایو کټ تیار که ما کټ جوړ که او هغوی دواړو پکښې عجب خان اوچت که او څملولو ته یی تیار که ما ولید چه د هلک په ملا څادر ترلې وه ماوې «په خلقه عجب خان حال راته ووایی ګورئ زړه می چوی» «دی کښې عجب خان چغه کړه» «لالا ورپښتۍ مې خوږېږی» چه په کټ کښې څملاست نو بیا ئی چیغی کړی زه پری را پریوتم

درخانۍ چیغې کړې د محلې سړو چه دا حال ولید نو سر ئې وخوزوولو کور نه ووتل چه هغوی کوټې نه بهر شوه نو عجب خان راته ووی. بی بی مرم ټوله ملامې چق چوق ده خان او د هغه نوکران دومره وهلې یم چه پښتۍ یې راله ماتې کړې دي چه خان ولیدم نو رانه یې تپوس وکه چه درخانۍ به راځي که نه؟ ماوی، (خان!) تاسو خپه کیږې مه هغه اوس لویه ده مونږ نه غواړو چه هغه دې له کور بهر اوزې دا وینا څه وه چه خان په ما د لتو او سوکونو غوبل چوړ که او بیا یې زامنو ته او نوکرانو ته ووی چه دانګې پرې چه دا حرامې ځان وپېژنې وئ موری مړ شوم نو بی بی دې ظالمانو زه داسې وټکولم لکه چه څوک وګې ټکوی.

وئ مورې خدای دې څوک غریب نکړې خان وایې چه زما د مینې نه اوزئ یو درنګ به سړې مونږ. کره کدې غورځولو له راشې موری دا ظالم خلق دی د دوی زړو به د غوښې نه دی کاڼې دی شکر دی موری چه زما د وهلو په وخت ته او درخونه وئ ماوی ځو یه لوګې شم تا ته زه به اور کښې ژوندون تیر کړم خو د دې شرمښ مینه کښې به ونه اوسم دا مې وې چه دې کښې د خان سړې راغلل او ما ته ئې ووی وباسه کډه خان وائی چه دا ساعت دې د مینې نه اوزې هغوی زما کور خیزونه کوټې ته غورځول شروع کړل ما سر وټکوه سینه مې وټکوله خو په دې څه کیدل مونږ د کور نه په زور وویستلې شوو او د عجب خان کټ په یخه هوا کښې د کوټې د وینې په غاړه پروت ؤ درخانۍ ته مې وې جینې منډه که سمندرخان را وبوله سمندر خان زما ځوم دی خپله مینه ئې ده او په ذات پښتون دی مونږ هم پښتانه یو خو د عجب خان نیکه هر څه په مقدمو کښې پایللی و تر مینې پورې سمندر خان یوه ګینټه کښې سره د خپلې حجرې د ملګرو راغی عجب خان ئې په کټ یوړ او کډه ئې په خرو او په سرونو. بچیه تا له مې غوږونه وخوړل خو زما زړه خوږ دی او هیڅوک د غریب فریاد اوریدلو له تیار نه دی ما وی تروری وایه ته ګڼه چه زه ستا دوهم ځوی یم د عجب خان مشر ورور هغه را

پاڅیده او زه ئی ښکل کړم بیا ئی په ژړا کښې ووی: څکه خو خلق وایی چه ریاض خان فرښته دی څویه.

خدای دې عمر د خضر که به درست جهان کښې ما یو ته ولیدې چه د غیب درد خپل درد ګڼی بچیه که د عجب خان نه به دې کم ګڼمه نو غاړه به می نیولی وی تا ځان زما عاجزی څوی وګانه زه بېشکه عاجزه یم خو د مینی دولت کښې د ډیرو غټانونه زیاته یم...،

سید راحت زاخیلی:

کونډه نجلۍ

دا قصه د یوې کونډې جنې ده او د هغې بیوزلۍ د ژوند نقشه تصویروي د دې قصې مطلب دا نه دی چه د هوجری وخت پرې ښه تیر شی بلکه دلته د قام یو لوی ظلم نه د قام فکر کول غواړم.

رښتیا خبره خو دا ده د پښتنو ښځه چه کونډه شی نو سخر او خوابې ته ئې محض ډوډۍ ورکول لا ګران ایسی، نو که مونږ د دې ژوندی بنی آدم د برباديدو سببونه ولټوو نو راته څرګندېږي چه اصلاً د دیوال رده ورانه ده ځکه دیوال کوږ دی.

اول خو پلرګنۍ د لور او خور په سر باندې دومره روپۍ واخلی چه سخر ګڼۍ د پولۍ پرق ته کښېنول شی او په دې خیال چه دا خو د بل د کور ده څه علم او هنر هم نه ورښیی دې ته نه ګوری چه دا هم بنی آدم د خدای ج پر ځمکه زمونږ په شان د خوراک او څښاک حق لری او دا حق خدای ج پر مونږ ایښی دی د خدای په قانون ئې له مونږ سره برخه شته بلکه د یوه غوائی په شان ئې بل ته جلب نیولی په لاس ورکړی، ترڅو چه ئې خاوند ژوندی وی خو بیا ئې هم په یو ډول د ډولونو عمر تېرېږي دروپو او وریجو غوړو حسابونه خو ورسره کېږي د قرضونو ورسره قصې وی د ټبرونو پیغورونه وی بیا هم هغه بې زبانه مال د هغه دوو سترګو ته ګوری او څه لنډه تنګه ساه کاږی، نو خدای ج مه که، که کونډه شی راشه که ئې ګوری د خسر ګټې کره خوبې ځکه ځای نه وی چه د هغوی بوله

او پټې تللی په سلمونو او سودونو کښې ډوب شوی وی نو چه دی بټ ته ګوری ګړی په ګړی غصه ورځی د کور ټول با مبېږئی په غاړه کښې ور واچوی ډول ډول خبری ورته کوی، خو بیا ئی هم تاونه سرېږی، پلرګنی خو ورسره یوحل دښمنی کړې وی او حقونه ئی تری لاندې کړی وی یوه ټوکره ډوډۍ ورته غربنکاری بل خاوند هم د پیغورونو کوډۍ وی.

په زرګونو ظلمونو کښې په لکونو تباه شوو کونډو کښې د یوی پیغلی قسه دا ده.

۱- د مرجانی په مرغۍ سترګی ولګیدی نو لکه زمری وغړمبیده او سری سترګی ئی پری راوښکې.

توری بلا: زما د ګل پشانی زوی دی وخاته اوس مو لا شرموی بیل...

د مرغۍ له سترګو نه د اوښکو لښتی روان شول په سلګو سلګو ئی وویل...

مرجانه: ګړا دی میراته شه په ژړا باندې خلک ویروی یو پوټی خبره وشوه بس ستا اوښکی روانی شوی ودرېږه چه د جمال پلار راشی ځمکه به ښه درباندی سره کړی په زړه خوږی مرغۍ ځان ټینګ نه کړای شو، یو وارخطا چغه ئی ترخولی ووتله او د خبرنی لربتې (پوړنی) پښسکه ئی مخ ته ونیوله او وئی ویل: ابی ته زما په دې خوږ زړګی ولی مالګی دوړوی!

مرجانی: نور څه ونه کړه خو یو ښه سوک ئی ورحواله کړ. خبر دار شه. بیا ما ته «ابی» ونه وایی ګنی ژبه به دی له کومی نه را وباسم اور دی پورې شې په داسې کور چه تا غوندې نوغی پکښې زرغونېږی د داسی مېندو ګیډی خو دی وچی شی چه ستا په شانی ټوټکه تری نه پیدا کېږی زه ستا په زړه مالګی اچوم بی حیا. که تا زما ځیګر سکاره کړ. داسی سپېرۀ مخی خو دی خدای د چا په کور او غولې نه ورولې خدای دې ژر په زبږ وتلو له دې کور نه وباسه. په غونډی کاڼی دې پښه وښوئیږه زما د نولسو کالو غمی تورو خاورو ته لاړ سوک د

مرغۍ په تشې لګېدلی وله ډېره درده تړقید له او په اوښکو ئی د لوپټې پیسکه خشته پشته کړې وه.

په سلګو سلګو ئې ووې: مورې نور وهل نشم زغملای ښه اخر زما ګناه خطا خو را وښیه هسی می وهی ولی «پښتنه جنۍ ګوره او خوانښې نه دا پوښتنه کول چه: «زه دې ولی ووهلم» دا د مرغۍ یوه داسی ګناه ده چه د بخښلو وړ نه وه د مرجانی ټېر باندې اور ولګیده ژبه ئی وویسته ټول کورمالت ئی په سر واخیسته درواغجنه ګوره چه ما سره ناندرۍ وهی په وروغوندې می د ګوتو سرونه ور ورسیده ته به وایی په تورو می کړمه کړه چه داسی د ګل غوټۍ وی نو مور او پلار واده کولې څه دپاره؟ تاویز کړې به ئې وې او په غاړه به ئې ځړولې وې- په ستن کښې تار اچول نه ورځی نخرې ګوره؟ نه کار نه روګار ډوډۍ څلور په شمار خمڅۍ وینځل ورته لوی غرښکاری، سترګی په ډډه شی ټول لوښی لرګی مردار پراته وی... دې نه مخ کښې بیا د مرجانی ژبه څه وه توره وریځ وه د کنځلو ړلۍ ئې را شروع کړی- مړی ژوندې ئې ټول وستاېل- مشر، کشر ترې خلاص نه شول بدبختې کوندی سره د دی د ښکنځلو بل جواب نه و».

په ژړائې د سلګوو ارنه کیده. پوهیده چه یو ساعت پس به ګل محمد خان راشی او په ما به د غضب تندر را پرېوزی.

(۲)

مرغۍ ښایسته وه، قابله وه همزولو به ئې وې چه د دی په خبرو کښې جادو دی هرڅوک را ماتوی اوس هم چه به د دې پخوانۍ همزولې چرته د اختر په بانۍ چغ یوځای شوې نو د دی خبرې به ئې را یادولې په خپل کلی کښې د مرغۍ اصیل والی او سیالتوب مشهورو، لیکن افسوس د پښتنو ناروا رواجونه هغه بې برخې کړه سپیره ئې کړه (بدشګومه) د هغې په تندی تیاره شوه پلار ئې په روپو پسې ړندېده پخپلو سپېرو لاسونو ئې ډولۍ کښې کښېنوله او لرې ئې

ورکړه یو څو میاشتی پس د هغې کوځی ببرې شوې او هغه یوه کونډه وه او نجلۍ کونډه د غمونو غرئې په سر را پرېوتی و.

پلرګنی کره خو ئې ځای نه و خسرګنی بیا سپېره ورته ویل اوس هغه سپیره مخې وه (نیک پاله نه وه) ناکاره وه د ټول ټبر پیغورونه به ئی تیرول د سخر کنځل به ئی زغمل ټوله ورځ به ئی کار کښې زړګی وچاود خو بیګاه به ئی د سترګو پټولو حق هم نه و هغی ډوډۍ نه خوړله بلکه ډوډۍ دا خوړله خیر نو خچخوکالو ته ئی هم زړه نه کیده کفن به ئی را یاداوه داسی ورځ پرې حرامه وه چه ځلور شپږ کنځل به ورته نه کیدل یوه ورځ داسی هم نه تید ډدله چه یوه یا دوه پنې به ئی نه خوړلی یوه ورځ ئی په سر کښې ږمونځ ووهله خسر پرې د توت د لښتی وار وکړلو چه ډېرې ورځې ئی په هغه لاس کار نه شو کولای لوپټه ئی خیرنه خچنه ریخانګی وه نو مرغی د مور د کور لوپټه په سر کړه سخر پرې له شا نه د خاورو تیل واچول تیلی (اورلګیت) ئی ورته کولو خدای ترې بچ کړه دا ننی جنګ په څ و؟ په دې چه د شپاړسو کلو جنی چه تمامه ورځ ئی په میچنو زړه شین شو د ګرمی خولې نیز (سیلاب) غوندې پرې روانی وې د باد دپاره کوټی ته وختل بس دا نه وه بلا وه د مرجانی په سترګو کښې اغزی اغزی کیده تیر ماخوستن مرغی کټ کښې لړه غونډې ملا نیغه کړه چه ګل محمد خان کورته را ننوت نو د راتلو سره ئې خوله ورباندې وسپړله: ستا ملا ولې ماته ده؟ ډیوه کښې لا باتی خلاصه نه ده- ته بیا مرداره شوې یې پاڅه لاس وینځونی راواخله.

مرجانی په یوه ټوپ ورته مخ کښې شوه او وئې وې «دی ته څه مه وایه دا د محل رانی پری ده چه خوب وکړی که ستا څه کاروی نو زه به ئی کوم ده مره ساعت کښی مرغی کوزه او لاس منځی لاس کښې خسر ته ورغله»

مرجانی ورته په سینه کښې یوه داسی ټیله ورکړه چه غریبه لکه خانګی را وغورځیده مرجانی ووی: بس بس مونږ وبخښه د خپل خاوند خدمت به زه

پخپله کوم ته څه پالنګ کښې ویده شه ته رانښې ئی مرغۍ د اوښکو ډکې سترګې ورته راواړولی او وئې ویل ابۍ زه رانښې چیرته یم ستا وینځه یم ته هسې خپه کیږې مرجانې پرې لرګی را اوچت کړ ته بیا ما سره خبرې کوی.

وګوره خلقه ما د دې سره څه کړی دی چه دا هر وخت ژاړی ما که تش دومره ووې لوری دا کار د سیالانو نه دی- ته کونډه ئې داسی مه کوه. نو ما بده خبره کړی رانښی له هغه وخت نه راهیسی تندی تریو نیولی دی او ژبه ئی راباندې ایستلې ده بیا ئې لا هم ارمان پاتې ده دی؟

ګل محمد خان چه دا خبره واوریده نو خپلې ښځې ته ئې ووې «ته د دې بدبختې سره څه مه وایه- دا بدبخته به یوه ورځ زما پوزه پرې کړی دا خو تا اول وار پر خپل سر خیژوله- هغه بله ورځ چه می پرې د خاورو تیل واچول او سوځله می چه د غمه ئی خلاصه شو نو ته زما مخی ته راغلی او مخ کښې مخ کښې کیدلی او رانه خلاصه دی کړ. اوس مزې کوه، مرغۍ په سلګو سلګو د خسر په پښو کښې ولویده او وئې وې بابا جی: ما دی خدای مړه کړی که به ما د ابۍ سره- لام کلام کړې وی خدای خبر چه ولی د سهار راهیسی راپسې شوی ده.

ګل محمد خان چه دا خبره د مرغۍ له خولی واوریده نو په سر باندی ئی یوه ښه څپیړه ورکړه او وئې وې:

(لرې شه: تا ته دې خدای مرګ درکړی چه زما عزت په ځای پاتی شی زما د غمی په شان زوی دې وخوړ اوس په دی سپینه جامه داغ هم راږدې.

مرغۍ پاخیده او په زاریوئی لاس پر تندی کښیښود او وئې وي.

بابا: که رښتیا داسی وی لکه چه ته وائی نو ما اوس وسوزه چه سبا ستا سی د ډیران ایرې یم او څوک می نوم پخوله وانخلی «ګل محمد خان چه دا خبره واوریده تر خولې ئی ځګونه راغلل په ډیر تاوو ولاړ شو»، مردارې- پلیتې، سیطانې زما له لاسه سول غواړې».

مرغۍ: بابا جي سول غواړم له خپله لاسه راباندې اور ولګوه زما تر ژوند مرګ ښه دی زه که یم څه او که نه یم څه؟

ګل محمد خان: کم اصلي د راز محمد پلیت نوغی زه په په تا اوس ښه اور بل کړم (دا خبره ئې وکړه) او ښځې ته ئې اواز کړ:

د جمال خان مورې هغه د تیلو بوتل راوړه په دې وخت کښې پربېوزلې مرغۍ را ګرزوې او په وهلو شروع کېږې پس له دې په غولې کښې دغه درې اوازونه اوریدل کېږې نور هیڅ یو رنغ نه و، یو د ګل محمد د لرګې شرکهار بل د هغه دا چغې چه «اور غواړې» «حرامونې اور غواړې».

بل د مرغۍ په زوره چغې چه ویل به ئې «باباجي مړه شوم د خدای د پاره رسول ته ګوره... خپله پلاره... خپلې مورې... یه کاکا صاحب... را ورسېږې یه لویه... ځوانه مدد... زه خو بې ګناه یم... زه خو بې خطا یم... یه خدایه... یه ربه!»

(۳)

د بدبختې مرغۍ مخ نن لږ غوندې روڼ ښکارې- بدن کښې ئې ایله وینه ګرزیدلې ده دا ځکه چه یو نیم کال پس مور کره تللې ده د مشر ورور واده ئې دی د خسر کره ئې ښه په وهلو وهلو داسې شوې ده لکه چا چه چنه پرې دوړلې وې په ژړا ژړائې سترګې سپینې شوې دی دې وې چه مور کره به یو څو ورځې په خندا تیرې کړم قسمت ورته ویل چه د کونډې هیچیرې د خوښۍ ځای نشته مور غیږ ستا د پاره اوس یو سور تنور دی- مرغۍ پس له ډیرې مودې د خپلو مزولو څهرې لیدلې وې خوشحاله وه د خپل غم هغه اوږدې قصې یې شاته کړې وې- د هر چا سره ئې په خندا خبرې کولې جامې ئې پس له ډیرې مودې څخه اغوستې وې چه دې نوو جامو ئې همزولو ته بیا هغه تیر ښایست ور په یاداوه د ورور واده چه به ئې په زړه د خوشحالۍ یاد را والوزاوه نو کله به ئې د نجونو سره ټوکې ټکالې هم کولې خو بیا به ئې د نجونو سره سندرې ویلې چه ورور به ئې ولید نو دا به تر مور زیاته ور ځاریدله لنډه ئې دا چه د ډولۍ وخت راغی «ورا»

تیاریده د هلک او نجلۍ جوړې جامې را واخستې شوې او ښځې روانیدو ته را پاڅیدې د واده پنډوکي وتړل شوه نو هر څه د ناوې او زوم کالي او زړوکي کتل د بده مرغه مرغۍ هم د وررور لونګۍ ته ګوتې وروړې ښځو په دې کار وترټله دلته د مور هم ورته پام شو نو یوه داسې مضبوته څپیړه ئې ورته ورکړه چه د ګوتو تغمې پکښې جوړې شوې مرغۍ اریانه ودریده مور ورته ووې چه کونډه ښځه د واده جامو ته لاس وروړې؟ ته خو سپیره کونډه ئې تا ولې ګوتې وروړې؟ هغه ور چه مرغۍ ئې د ځیګر په سپینو پیو لویه کړې وه او نازوله ئې ننه ورته له خوده ووته دا سپیره پال هغه چیرې ژغملاې شې- چه د یوې کونډې لاس د «ورا» جامو ته ګوتې وروړې؟ په دې وخت کښې د خدای فضل و چه د مرغۍ د پالار په زړه د رحم اوبه تیرې شوې او د مرغۍ مور ته ئې ووې: «خیر دی داسې خطا له بنده څخه کیږي» ګني خدای خبر دی چه د مرغۍ به کوم ځای مات و.

د مرغۍ زړه ډک و- ژړلای ئې هم نه شوای ځکه چه ژړا تر هغه لا په همدې وخت کښې بده وه، نو د اوښکو ډکې سترګې کوټې ته ننوته- نوې جامې ئې و ایستلې او زړې ئې واغوستلې لوپټه ئې په مخ واچوله د خونې ګوټ کښې ځملاسته- «ورا» ولاړه ډولۍ راغله- غال بول تیر شو- خو مرغۍ پرې خبره نشوه نه ئې چا تپوس وکړ چا یاده هم نه کړه کونډه بدبخته د چا په یاد وې.

غوټه نیمه شپه شوه مرغۍ د «ادیزو» پر سړک باندې روانه ده- تیاره دومره ډېره ده چه د لاس ګوتې نه معلومېږي خو مرغۍ نه د مار نه وېرېږي او نه هم د غله یا بل ځناور نه د سیند غاړې ته ورېده پښه ئې ونیوله- بیا د سړک نه په ډډه لاړهن او لرې د یوه کمره پر سر کښېناستله- په ټکرې ئې مخ پټ کړ او د زړه له اخلاصه ئې وژړل وروسته ئې په زړه کښې دا ډول ګیلې له خدای نه شروع کړې:

ای زما لوه یخدایه! زما د بدنصیبۍ خو اوس د مور په غیږ کښې هم ځای نشته- زه اوس سپېره بلله کېږم- او بې برخي خسر ګنۍ که مې بیګانه خلک و- د هغو نه خو ګیله نشته مګر زه خو نن په خپل کور کښې هم بد پاله او سپیره

وبلله شوم افسوس خدايه چه ښځې دې ولی پیدا کولې- خدايه تا خو داسی نه دی ویلی.

او نه ستا رسول داسی دی- دا پښتانه خو ځانونه مسلمانان بولی دوی ولی داسی کوی؟

دوی خود اذانو سره سم جماعت له هم ورځی- لمونځونه هم کوی ډیرې ئې شته د دې ډول عبادتونو سره په دی ظلم کولو هم مسلمانان بلل کیږی؟ دوی وایی چه مونږ کښې لوی لوی بزرګان او عالمان شته مګر د لور او خور سره چه کوم کارونه کوی هغه خو په کفارو کښې هم نشته- لور چه پیدا شی بده او سپیره وی چه واده شی بیا سپیره کیږی چه مړه شی هم سپیره وی خدایه؟ ته په اخرت کښې دوی ته جنت هم ورکوې؟

په دنیا کښې ښه ورځ هم پرې راولې- مونږ خو هم ستا پیدا یو او د بنی آدم له ذاته یو مونږ سره دا دومره نارو اولې کیږی- زه خو په دې خبره پوه نشوم ستا په دې دومره لویه دنیا کښې خو ما د سر سیوری پیدا نکړ کوم کور کښې چه ما سترګی غړولی وی او وړه پکښې لویه شوې وم هغه هم نن زما دپاره دوزخ شو- دوی زما دوه کاله کونتون ته ونه کتل او نه ئی دا زړه ته تیره شو چه د دې حال څرنګه و او دی- نو ځکه تا ته التجا کوم چه ما له مرګ راکړی ځکه زما مرګ لویه پرده ده.

که څه هم وایم هغه شرم- که څه اورم هغه شرم. زما ناسته او ولاړه- خوراک او چښاک ټول- شرم شول- نو زه غواړم چه دا د شرم بوج له ما نه واخلی او پټه شم (سلګۍ... بیا سلګۍ) اې سینه؟ ته لویه پرده ئی- ستا لوی زړه دی. بنی آدم چه د چا د لوی زړه صفت کوی نو وایی:

«ستا زړه لکه دریاب دومره دی» ته د دې خپل لوی زړه روی ومنه- ما ته غیر خوره کړه؟ ته د خدای او رسول روی ومنه ما ته پخپله لویه غیږ کښې ځای راکړه؟

ما پخپله لویه غیږ کښې ونیسه- زما د پاره پرده شه.

د خدای په دی دومره لویه ځمکه کښې زما دپاره زما د ارام ځای نشته- تا ته ننواتی راغلې یم.

هسی نه چه ته هم زما د خوابښی او خسر په شان ما ورټی- ما مه رټه؟ زه د مسلمانانو پښتنو د لاسه په توره شپه تا له ننواتی راغلی یم دوی خواخوږی نه لری- دوی د رحم زړونه نه لری دوی د ظلم نه هم دومره خوند اخلی لکه د رحم نه چه ئې زړه سواندی انسان اخلی- نو ته زما ننواتی ومنه؟

دې نه پس د غړمب یو اواز شو د سیند زړه د مرغۍ په زاریو نرم شو- او د حال په ژبه ئی ورته ووې:

زما لمن لویه ده زما غیږ تا ته خلاصه دهٔ زه ستا نه خوابښی یم او نه خسر- زه نه ستا موریم- نه هم یو انسان زه تا ته په غیږ کښې ځای درکوم ښه راغلی؟؟ ښه؟؟

(پښتو نثرونه)

اجمل ختټک:
کچکول نه

جومات او قبر

چه په کلی ورننوتم نو د یو قبر په تماشه شوم.
د تماشی خبره دا وه چه د قبر نه ګیر چاپیره د جوارو ډلۍ لګیدلی وې، د ښو او لرګو امبارونه پراته و، یوی، جغ او ما له غاښو راینښی شوی و قبر نه و د ټولې علاقې د زمیدارو د مال حال څوکیدار یا ټیکه دار معلومیدو څه ګورم؟ چه تازه دین یو ګیډی واوړو او درز شو چه د قبر خوا کښې یی وغورځولو او ورته ئې ووې «بابا ستا په اسره ئی پرېږدم او سوی لاس به یی درنه غواړم» معلومه شوه چه دا بابا څوک ولی الله دی او دا ټول له علاقه ترې دومره ویرېږې چه د ده د بڼ نه ازغی نشی ماتولی او چه دلته څوک څه امانت کړی ورته پاس هم نشی کتلای.
ما په دی خبره فکر کوله چه دا واقعی د دی بابا زور دی او که د دی خلقو عقیدې داسی دې او دې فکر کښې ډوب د کلی ځیلمه جومات ته ورسیدم د ماښام وخت و، ما وی څه به ټکری خوری راځه هډو دی جومات کښې ئی واړوه.
چه جومات کښې می پښه کیښوده نو ملا صاحب راته نیغ نیغ وکتل را ته ئی وویل:
ملنګه ! دا جومات د خدای کور دی مسافرخانه نه ده، ځه چیرته حجری ته یا بازار ته لاړ شه ! زه خوشحال شوم چه شکر دی چه مولانا صاحب حجره او جومات کښې فرق خو کولی شی.

خو چه خیال می وکړ نو د جومات ځلور واړه ګوټو نه د کټونو ، صندوقونو ، زړو جامو ، ګوری او صابون د پنډکو ، چانکونو ، پیالو او لرګو مرګونه داسی ډک و لکه چه دا جومات هم حجره وی هم مسافرخانه او هم ګودام خانه.

ما ملا صاحب ته ووی چه نمونځ کوم نو خیر دی بیا ځم هغه جواب راکړو تن چا د کوهی بوکه پټه کړېده اوبه نشته بل جومات ته ولاړ شه ! ما چه د جومات د کوهی جاج واخیستو نو رښتیا د بوقی پړی چا په چاقو وهلی و او د خدای د کور نه یې بوقه سره د پړی پټه کړی وه.

دلته نور هم فکرمند شوم ځکه چه عجیبه، مخلوق دی چه د یو قبر نه خو دومره وېرېږی چه ازغی ترېنه نشی ماتولی او د ټولی علاقی امانتونه ورسره پراته وی څوک ورته پاس هم نشی کتی او بل خوائی دا حال دی چه د خدای نه دومره نه وېرېږی چه د هغه د کور نه یعنی د جومات نه سره د پړې بوقه پټوی او پروا نه کوی.

او دی زړه کښې می ووې ملنګه؟ د داسی خلقو نه هور هم لری کور هم چه د کوم کلی خلق د خدای نه زیات د قبر نه وېرېږی که دوی ډېر ځان سترې کړی ښاده ورځ نشی موندی، او دا ځکه چه څوک د خدای نه پاغیان وی هغوی تو همات نشی سمولی.

اجمل خټک:
کچکول نه

ښه هم ښه بد هم ښه

دا مې څویم ځل دی چه دې کلی ته راځم ولی هر ځل چه دې کلی ته راشم نو دلته وېروی ژړاوی او څه غم خو پیښ وی.

یره؟ داسی غمیدلی خلق ما نه دی لیدلی.

پروسه کال چه راغلی وم نو دلته یو ښه شاه ځلمی چا مړ کړی و، ټول کلی ورته راغونډ و او ټولو ورته ژړل.

یره هغه واقعی د ژړلو ځلمی و، ما چه په وینو لېت پېت ولېد نو زما زړه هم ټینګ نشو په ژړا شوم ځکه چه د مورو پلار یو شهزاده ځوی و، لکه چه د ګلو لښته وی غریب ئی په خوا روزارولی کړی و او چه د ګټې وټې شو او اوه ورځې پس یې واده و نو ګنډېری بی ګناه بی خطا په رڼا ورځ په حجره کښې په چاقو ووهلو او پخپلو وینو یې ولمبولو. په کلی کښې داسی څوک نه و چه په ګنډېری یې لعنت نه ویلو او د دی شهید پاره یې ژړل نه.

نن چه راغلم هم هغه کلی دی هم هغه حجره ده بل کټ پکښې پروت دی او خلق پرې را جمبر دی په چغو چغو ورته ژاړی لکه چه بل یو بی ګناه ځلمې د چا د خپلی سری ډولۍ په ځای سور کټ ته او د سور شال به ځای سور کفن ته ورسولو.

چه ور نږدې شوم څه ګورم؟ چه هم هغه سورږیری کاکا، هم هغه د غټ پګ والا بابا، هم هغه د لویو بریتو خان هم هغه لنډی هم هغه بوچی چه پروسکال ئی

په يوه وښکی هغه ځلمی شهيد ژړلو او په بل وښکی ئی په ګنډيری لعنت ويلو نن ئی په سترګو کښې اوښکې دی او په خوله ظالمانو ته بدرد وائی.

ما دی زړه کښې ووې چه خدای دې خير کوې په دې يو کلی يو ظالم څنګه داسې عادت شويدی چه يو کور د وير نه خالی نه پرېږدې، چه ورنږدې شوم او يو ځوان نه مې تپوس وکړو چه دا بيا څوک بې ګناه وژلی شوی دی چه دا خلق غريبان ټول پرې شريک ژاړی هغه راته ووې ملنګه ! نن ئې ګنډيری غريب مات څټ د جيل نه راوړيدی.

ماوې کوم ګنډېری هغه پرو سکال چه ئې...

هغه ويل هم هغه غريب مظلوم ګنډيری نن پانسی شو او دا دی ظالمانو ورته څټ مات کړيدی پروت دې چه څوک ئی وينې ورته ژاړی.

ما کچکول ترخ کښې مضبوط کړواو کندمې په اوږه سم کړو، دوه پښې مې خپلی کړې دوه پردی، او دی کلی نه په تيښته راووتم. ماوې چه د کوم کلی خلق په مظلوم او ظالم، قاتل او مقتول پسې يو شان ژاړی د هغی نه تيښته په کار ده، په غوی به تل غم وی ښادې به که خير وی په سترګو نه وينې.

سمندر د بدرښو:
پښتنې نه

صاحب جانه

صاحب جانه خدای پاک د ښایست د دولت میرمن کړې وه...

د صاحب جانې د پښتون حسن په لیدو پسې ډیرو ناوزګارو کارونه پرېښی، ډېرو لمونځ ګذارو نمونځونه قضا کړی و، ډیر زاهدان ئې په یادولو یادولو د ارمان په جهان کښې ورک شوی، دا د صورت او هم د سیرت میرمن د خدای تعالی د رحمت یو مظهر و... ډیرو په لوړو ختلو ځملو ورته بینونه وغړول ډېرو مستوئې د تپو سره غوړونو ته خپل غړونه وروسول، ډېرو په ځان غلطو ریباری ور ولېږلې او ډېرو ننګیالو د پښتو په دود هم وغوښته خو هغه... د قیمت خان ځملی په نصیب شوه.

قیمت خان لوړدنګ، سور سپین ځلمی و... دا ښکلې ښایسته ناوې د ده د کور ډیوه شوه.

په نوی کور کښې د ناوی وړومبنۍ شپه تیره شوه ورځ د خپلی رڼآ سره راغله نمر په دنیا پلوشې خورې کړې خو داسې زړونه هم و، چه د هغو د غم شپه نه تلونکی وه او لاړه نشوه.

ورځې د جمعې شوې، جمعې میاشتې شوې میاشنی، کالو نه شول، کالونه پیړۍ شوې. شپېته کالونه تیر شول د قیمت خان بابا عمر پنځه اتیا کاله شو او صاحب جانه انۍ اوه اویا کالو ته ورسیده خو په دې اوږده موده کښې د دوی اولادونه شو نه ځوی او نه لور د سترې او بی خونده ژوند په اوه اویایم کال صاحب جانه انۍ ناروغه شوه ځښتن ئی غریب و، خو تر خپلې وسې ئې د ژوند

د ملګرې دارو درمل په ښه شان وکړل ولی هر څو چه ئی علاج کیده رنځوره ورځ په ورځ پرېوته تر دې چه طبیبان تری پاڅیدل. صاحب جانه انیۍ چه په ځان پوهه شوه نو وئې ویل چه ما ته د مراجی نه (د کلی نوم) مشره خور او نور خپلوان را وغواړیۍ؟ مراجی ته سړی ولاړ او د رنځورې په تپوس کلی را وچلیدو، رنځوره ئی ولیده بخښل سره واخستی شول، څوک امروزه لاړل څوک سپا ته لاړل او څوک دوه ورځې پس در هر چا د خورې او مینې خپله خپله اندازه وه آخر نور ټول خلق لاړل او مشره خور ورسره پاتی شوه خور د خور خدمت له وریده. د مینی او وینی په غم کښې ډېر فرق دی. صاحب جانه انیۍ ورځ په ورځ پرېوته حالت ئی خرابېدو، تر دې را ورسیده چه اوبه ئی په څمڅیۍ کښې وراچولی، پښې ئی وپړسېدې، د خبرو کولو نه پرېوته پټې سترګی پرته وه او خور ورته اوښکی څڅولی اوه شپی ورځې یې د خور له غمه سرونه لګولو په اتمه ورځ کچه غرمه ناڅاپه رنځوری سترګی پورته کړی او سر ته ناستی خور ته یی په غټو غټو وکتل د ښو په اشارت ئی پوهه کړه چه ګنې په ما باندې را ټیټه شه غمچنه خور پرې ور ټیټه شوه د نو رنځوری ورته د سرینډی د راکښلې زیر د تار غوندی په نرې او کمزوی آواز ووې چه زما خولې ته دی غوړ را نږدی کړه، خور د صاحب جانی په خوله خپل غوږ کیښود او هغی ورته داسی په سرینده باندی لینده را کښه.

خوری زه د لږ ساعت میلمه یم زما سره یو پټ راز دی چه تقریباً د شپیتو کالو راسی زما د زړه په صندوق کښې پټ ساتلی دی نن یی تا ته ځکه ښکاره کوم چه د دی دنیا ځنی اوس زما تعلق پرکیدونکی دی رنځوری چه دا خبره وکړه نو د دمی کولو دپاره غلی شوه او خور ورته ټوله غوږ غوږ شوه لږ ساعت پس صاحب جانی په سرینده لینده داسی راکښه.

خوری زه چه را واده شوم نو په ړومبیۍ شپه راته خاوند راغلو، په کټ کښې راسره کښینا ستیدو، هغه ماته وکتل ما هغه ته وکتل دی ډېر مړغیژن غوندی

و داسی ښکاریدو لکه چه په سر ئی د غم لوی غر پروت وی د یوا رورین او سیلی سره ئی ووی:

هغه: میلمنی په خیر راغلې !

زه- خدای تعالی دې وبخښه په خیر اوسی.

هغه: - پس له دې خو به ته د دې کور مېرمن یی.

زه: - انشاء الله د ختو ګټو د کور هم او د خپل ښښتن د زړه د کور هم.

هغه: - بې شکه خو... !

زه: - (په حیرانتیا) هن ! خو ! ! !؟

هغه: - پښتنه یې؟

زه: - زه فخر کوم پخپله پښتو- د پښتون نمسی- د پښتون لور- او اوس د یو پښتون ښځه یم.

هغه: - ښه نو د خپلی پښتو له مخه په ما څادر خور کړه په ما پرده واچوه !

زه: - (په حیرانتیا) خم ! پرده ! پوه نشوم !

هغه: - پښتنی ! ما په وخت د حیا له کبله مور پلار ته ونه ویلی شول په دې وجه ستا دا بی مثله ځوانی خاورې ایرې شوه.

زه: - (په ډیره حیرانتیا) خاوری ایرې.

هغه: - هو ! دریغه چه زه ستا د ډولۍ د راتلو نه اول مړ وای.

زه: - نو چل څه دی ! ما خو پوه کړه کنه !

لکه د ګلاب چه ډنډر مات شی زما د ښښتن هغه شان څټ ځولۍ ته مات شو اوو رویې ووې چه: ...

هغه: - زه ستا د جینسی وظیفی د پوره کولو جوګه نه یم.

زه: - هیڅ غم مه کوه زه پښتنه یم د خپل ښښتن سره به تر خپل ژوند پښتو وپالم انشاء الله تعالی.

د صاحب جانی خبری چه مشری خور واوریدی نو د اوښکو ډنډیپ سیلاب شو رنځوری بیا لږه ساه واخیسته او تار ته یی بیا ترنګ ورکړو:

خوريې ! ما د هغې اولنۍ شپی راسی څه کم زیات څلویښت کاله هره ورځ هر سحر اوړی په ژمی لنبلی دی. اوبه می بیولی دی او تر دی ساعته می هره سختته په ځان زغملې ده خو د خاوند سره می هیچری شر او ترخه خبره نه ده کړی. خدمت می یې په ډېره راستۍ کړی دی چیری می ورسته ستغه نېولی نه ده او سره د دې ټولو خبرو د خپل عصمت مرغلره می هم امانته، سلامته او رڼه ساتلی ده. صاحب جانی انۍ نور هم څه ویل خو وخت ختم شو، دې یو اوږد زبېرګی وکړو خور ته ئی یو وار بیا سترګی را پورته کړی دا قدرئی ووی- چه خوری ! ما بس وبخښه وینایی په شونډو کښې پاتی شوه او د سریندی تار وشلیدو (انا للّٰه و انا الیه راجعون)

سمندر د بدربنو:
پښتنی نه

ملاله

څه کم زیات د اتیا کالو خبره ده کال دولس سوه اوه نوی هجری و د برات د میاشتی اولسمه ورځ وه د پرنګی فوځ د میوند په میره کښې پروت و په هر ساز او سامان پوره، په خوراک څکاک موړتک سور اوړی و، د آسمان اوروریدو، ځمکه تیغنه وه ملک سورتنور وکانې د ګرمۍ له تاوه چاودل، پېریانو تنورونه اچول و، هوا سړه لمبه وه اوبه نه وی او که چیرته کوهۍ یا چینه وه نو په هغو د دښمن قبضه وه د مسلمانانو غازیانو سره اوبه خلاصی شوی وی له تندې د هر چابی وتلې وې مرۍ وچې؛ شونډې سپینې تښتیدلې وې، سره د دې ملاتړلی ولاړو او دا یی غوښتل چه د دین دښمن، د آزادۍ دښمن د خپل ملک نه وباسی ورک یې کړی خو د دښمن زور ډېرو او ښخ ناست و او جنګېدو آخر چه په غازیانو تندې ډېر زور کړو نو داسې وایې چه ځینو ځېنو په شا وکتل، زړونه یې پریوتل، وارئې خطا شو، امام حسېن(رض) مسلمانانو ته یو سبق پریښی دی چه که چیری هم د حق او باطل ترمینځ جنګ وی د باطل ډیر زور وی د حق ملګری په سرونو هم کم وی او په وسله هم اولوږې تندی پری هم راشي خو بیا هم باید دی چه د ذلیل ژوند ځنې د عزت مرګ واخلی خو کله کله مسلمانان دا سبق هېر کړی نو ځکه پری وارخطایی غلبه وکړی همدغه وجه چه په میوند کښې هم مسلمانانو تېښته وکړه او په شا روان شول وروستو د دوی ښځی وې په هغو کښې یوې جینۍ سر هسک کړو او د ځان سره ئی ووې چه دا خو کار خراب شو؟ دا جینۍ ملاله وه، ملاله د ملی

غرور او کلکی پښتو ډکه په تلوار د ښځو د منځ نه د غازیانو په لور ور روانه شوه چه نږدی ورغله لکه زړوره، نره شیره ببره، ودریدله او لکه یوه جرنیله ئې د زړه د اخلاصه نعره وکړه چه:

ای پښتنو میړنو؟

د هر جنګیالی پښتون غوږ ته دا چغه ورسیده او په جنګ کښې ئی د ملالې ورته وکتل ملالې د زړه د جوشه دا لنډۍ ووی چه:

یه که خار:

کــه پــه میونــد کــې شــهید نشــوې	خدایږو لالیه بی ننګی ته دې ساتینه

د ملالی د لنډۍ یو یو توری د هر غازی په زړه لکه د غشی ورښخ شو او دې چه دا ټپه ختم کړه نو سمد ستی ئی د الله تعالی نامه واخیسته «الله اکبر» او لکه د وږې زمری ئی د دښمن په لور ورمنډه کړه او په منډه کښې یی دا بله لنډۍ شروع کړه:

یه قربان: ...

خــال بــه دیــار پــه وینــو کیــږدم	چه شینکی باغ کښې ګل ګلاب وشرمومه

د ماتو مسلمانانو غازیانو د غیرت جذبه په جوش شوه، مات زړونه یی جوړ شول لکه چه مړه راژوندی شی د هر غازی په رګ رګ کښې پښتنی وینی منډه وکړه وښته ئی ودریدل، ملاله بیا د دوی ترمنځ وتلی او په دښمن ورغلې وه هر یو وریسی ورمنډه کړه او د کفارو په لښکرو ورغلل دښمن څه مقابله خو وکړه خو مسلمانان چه یو وار په کلکه د الله تعالی نوم واخلی نو غرونه ورته هم نه ټینګیږی آخر دښمن مات شو هغوی به په شا وتښتیدل او میړنو غازیانو به وهل ډېرئی مړه کړل او ډېر وتښتیدل توپې او ګولۍ ترې په ځای ځای پاتی شوې میوند فتح شو- دا چا فتح کړو؟ - دا پښتنی ملالی:

نه زرها ځلمیٍ ورغلی ترکماله	نــه یــوه نــره ملالــه میوندوالــه

محمد ایوب خان اڅکزی:

اعتبارات

وائی چه یوه ورځ یو زاهد و یو رند میخانه ته وویل ترڅو به په دغه فسق او فجور مبتلا ئی راځه د ما سره چه د نجات او هدایت په لار دی برابر کړم د رند خوښه شوه او د زاهد سره یو، غره ته ولاړ، هلته د زاهد او رند ټول کائنات پریوه بشقاب بشقاب مشتمل و او بس. د یو څه زمانی بعد زاهد ورته وویل چه اوس نو زه ځم چه نور ګمراهان پر لار برابر کړم نو ځکه په بشقاب کښې زما حصه و ما ته راکړه. رند ورته وویل:

چه ستا جدائی وما ته تر حد زیاته د غوصی ده و لیکن بشقاب واخله زما حصه می هم تا ته بخښلې ده، زاهد ورته وویل چه ډیر احمق یی زه کم ګدا ګر او سوالګر خو نه یم چه ستا حصه و ماته راکوی زه خو صرف هغه قدر غواړم چه مذهباً و ماته روا دی یعنی نیمه، رند ورته وویل چه ما تول یی څه فائده نلری، زاهد اصرار وکړ او سر ئې ورند ته خشم ورغلی او بشقاب ئی په زوره پر ووهی او نیم ئی و زاهد ته ورکړ وښوراوی د میخانې هغه زاړه یاران چه زړونه ئی د جام او مینا په شان صاف او ماحول ئی د امن او سکون څخه معمور یو یو تر سترګو تیریدو او په دماغ ئې رسم کیدو ما چه دا حال ولید نو می وویل چه په لفظو پوه او په معنی ناپوه د جسم او روح د فرق لاعملی او فقط د حکم په حیث د الفاظو تعمیل د انسانی اوصافو څخه بعید دې او د بعضی پابندو، او تربیت یافته حیوانانو مترادف حرکت دی او بس.

محمد ایوب خان اڅکزی:

اعتبارات

وائی چه یوه ورځ ملکه پخپل محل کښې په یوه کار مشغوله وه، دروازه وټکیدله، ویلی څوک ئی؟ ورته وویل شوه چه ولیعهد.

ملکی اعتتنا ونکړه او خپل مشغولیت ئی جاري ودرلود.

د کافی انتظاره بعد ، بیا دروازه وټکول شوه ملکې وویلی څوک یې؟

جواب ورکړل شو چه ستا فرمانبردار ځوی.

ملکې فوراً دروازه ور خلاصه کړه او ورته ویې ویل چه ګوره ځویه؟ همیشه کوشش وکړه چه په دنیا کښې پخپلو انسانی اوصافو او خصایلو وپیژندل شې ولی چه دنیا وی حیثیت اضافی او اعتباری شی دی چه هر وقت فنا کېدونکی دی.

ما چه واوریدوو مې ویل تر څو چه په دنیا کښې د انسانانو تربیت پر داسې بلند سطحه او لوړ معیار باندی ونشی د انسانانو دا موجوده فراموش کاری چه عموماً نتیجه وی د جاهلانه خود فراموشیو نه اصلاح کېږی او دنیا به د حقیقی او انسانی سکون سره هرګز دوچار نشی.

ايوب خان اڅکزی:

لنډې ويناوې

په مصيبت کښې له چا سره همدردی کول دومره بلندی نه ده لکه په کاميابۍ کښې له چا سره همدردی لرل.

❀ ❀ ❀

ډېر خلق د نماز دومره قايل نه دی لکه د جای نماز.

❀ ❀ ❀

د دنيا ښخه ټوله لمن تېرېدل دومره مشکل کار نه دی لکه په اغزو بنده لمن صحيح او سلامته راوړل چه مشکل کار دی.

❀ ❀ ❀

په دنيا کښې آسانترين کار تر ژوند تېرېدل دی او مشکلترين کار ژوند تېرول دی.

❀ ❀ ❀

زه په دنيا کښې د هغو اشخاصو ښخه هم د لطف توقع لرم چه نيکی په دې دنيا کښې کوی او انعام يې په بله دنيا کښې غواړی.

❀ ❀ ❀

د شاعر دنيا ډېره صلح جو او امن پسنده ده که زمونږ په تمدن، اخلاقو، او سياستو کښې شاعرانه اخلاق پيدا شی نو دا دنيا زمونږ جنت کېدای شی.

ش- مجروح:

د علم په باب کښې

ګورئ؟ دا ګمان ونه کړئ چه زه د علم په فضیلت کښې کومه موعظه کوم، ځکه علم د دې څخه بې نیازه دی چه په فضیلت کښې ئې څه وویل شی (آفتاب آمد دلیل آفتاب) او انسان هم (زمونږ په شمول انشاء الله تعالی) له دې مرحلې څخه تیر شوی چه هغه ته د علم د فضیلت په حقله څه وویل شی.

دا تصور هم مه کوئ چه ګوندې زه د علم په حقیقت کښې څه وایم نه دا هم! ځکه د علم حقیقت باندې څه ویل ما غوندې سړی ته ګران کار دی.

ډېره موده کیږی چه د فلسفی د قلمرو نه ټول علوم (د تجربې د طریقې په بناء) وتلې دی او استقلال ئې غوره کړی دی یوائې څه چه فلسفې ته پاتې شوی هغه الهیات، اخلاق، او ایستیمالوجی یعنی د علم پر حقیقت باندې بحث دی چه د هغې د افادې دپاره ډېر دقیق نظر او صلاحیت په کار دی او سمدستی د دې مقالې له نظر اندازه هم بهرنه دی، نو راځئ چه د علم په سرګذشت باندې خبرې وکړو او د علم داستان یا د علم تاریخ باندې ځان مشغول کړو، مګر افسوس، د علم قصه هم دومره اوږده او دومره پېچلې ده چه له هر قلمه او له هرې خولې د هغې لیکل او ویل پوره نه دی، خو که ستاسی اجازه وی زه به لږ ډېر د علم د تطور د تاریخ لنډیز یا د علم د تطور خلاصه تاسو ته وړاندې کړم او هغه دا چه «حاصل عمرم سه سخن بیش نیست، خام بدم، پخته شدم، سوختم» نو راځئ چه د علم تماشا هم په دې درې واړو مرحلو کښې وکړو.

یو وخت خلکو ګمان کاوه چه د یونان په خواو شا کومه نامعلومه جزیره کښې او د بابل په ښار کښې چرته یو برج دی او په دې برج کښې علم او معلومات او مغیبات ذخیره شوی دی په کوم طلسم او چل ول ځینی خلک ورننوزی او له هغه ځایه د کائناتو اسرار او د شیاؤ حقائق ځان ته معلوموی علم او پوهه، اختراع او ابتکار ټول د دغه برج څخه د نیک بختو لاس ته ورځی.

د تکامل د نظریې نه را په دې خوا انسان په دې پوه شوه چه هیڅ یو اجتماعی مظهر د تکامل د قانون د احاطې نه بهر نه دی او علم هم د نورو څیزونو په څېر تغیر او تبدیل حرکت او سکون، آغاز او انجام لری او دا هم لکه دا نور اجتماعی مؤسساتو د یو خاص بدایت نه دې نهایت ته (پرزېدلی، غورځېدلی، خوزېدلی) را رسېدلی دی.

یعنی علم هم د تکامل او تطور په لاس کښې لوېږی او لوېدلی دی، ګویا دا نظریه هغه شاعرانه مفکوره چه خامی او پختیا اورژېدل د عمر حاصل ګڼی رېښتینی بولی.

هو ! لکه هرڅه چه بې د خدای له ذاته (جل و علی شانه) متغیر او متبدل وی او د تکامل د سیر په قدمونو د یو ابتدائی ناقص صورت نه یو جامع او کامل شکل ته اوړی را اوړی دا رنګ د انسان ټول اجتماعی تاسیسات هم متغیر او متبدل دی، د ده علم، د ده پوهی، د ده فلسفې او د ده فکر د تطور مراحل تېر کړی او تېروی ئې.

د دې نظریې په بنا علم هم تاریخ لری او د دې تاریخ په رڼا کښې علم دومره اوړېدونکی او اوښتونکی او غورزېدونکی او پرمخ تلونکی ښکاری لکه طفل چه د مور د غېږی را وزی او د حیات مراحل طی کوی.

مونږ وویل چه علم هم د انسان د نورو اجتماعی مؤسساتو په شان د تکامل د قانون تابع دی او د انسان په اجتماعی مؤسساتو کښې یو هم دولت (حکومت) دی که مونږ علم د دولت سره مقایسه او مشابه کړو زیات به مناسب

وی ځکه دولت د انسان په څت او علم د انسان پر مغزو حکم فرمائی کړې ده، د دولت د اوامرو او نواهیو انتقیاد د قانون په نامه او د علم د احکامو د قواعدو په نامه پیروی شوې ده، دا دواړه د قوت او د سلطی خاوندان دی نو ځکه یو بل ته سره ورته او مشابه دی، دولت د خپل تکامل په مزله کښې دری دوری درلودی:

۱- د پلار او د کورنۍ د مشرانو حکومت چه په پای کښې قبیلوی طوائف الملوکۍ ته منجر شوی.

۲- متمرکزه او قوی حکومتونه چه په پای کښې جهان شموله امپایرونه (شاهنشاهۍ) جوړې شوې.

۳- ملی حکومتونه چه دموکراسی او د عواملو د هغې نتیجه او خاصه ده او له مرحله د هرج و مرج او د نارکۍ دوره ده دوهمه دوره کښې په انسانی جوامعو کښې اداره په ډېر قوت سره لیدل کېږی او دسپلین د اندازې نه زیاتېږی د اقدار خاوندانو ته سرونه ټيټېږی او اطاعت ئې کېږی، په دریمه مرحله کښې قانون د مقتدرینو ځای نیسی او جمعیت قوی کېږی اوس که مونږ علم د دولت سره مقایسه او تطبیق کړو علم هم دا درې مرحلې لری چه دلته به پر هره مرحله بېله بېله پیښه وکړو او لږه لږه به یې وڅېړو.

۱- د هرج و مرج یا انارکۍ دوره:

په دې دوره کښې هر سړی د علم ادعا کوی او هېڅوک عالم ندی په دې مرحله کښې انسان لا د تقسیم عمل سویې ته (لکه څرنګه چه ښائې) نه دی رسېدلی، نو هر سړی هر کار کوی او هېڅوک په هېڅ کار کښې (لکه څرنګه چه ښائې) استعداد او لیاقت نه لری، هر سړی هر څه چه کړی هغه ریبی او هغه خوری د خپلو ساتلو شویو حیواناتو نه ځان ته جامې او غذا اخلی، تجارت په ډېر ابتدائی مراحلو کښې ښکاری هر څوک خپل مازاد تولیدات د بل د زیات شوی مال سره جنس په جنس بدلوی او د تاجر په نامه کومه خاصه طبقه نه

موندله کېږي، هره کورنۍ یا قبیله د خپلو رمو او ګلو او ورشو او سیمو حاکمه ده او د هغې د حفاظت د پاره د نورو تجاوزونه په خپل سر دفاع کوي او د امنیې او پولیس په نامه څه نه ښکاري د حاکم او قاضي په حیثیت څوک منځ ته نه راځي، داسې هم لا د علم او د پوهې خاوندانو کومه خاصه طبقه نه ده جوړه کړې او د هر چا هر څه زده دي او د مکتب په نامه کوم خاص مرکز د علم د پاره نشته په دې مرحله کښې د ستاره شناسۍ معلومات د زراعت او مالدارۍ په اطرافو کښې پوهه د علاج او طبابت په نامه ټوټکې د هر جا سره شته او هر سړی د خپلې زمانې دایرة المعارف دی، هر سړی په دې وخت کښې د خپل کور یا کورنۍ مدرسه کښې د خپل زمانې را ټول شوي معلومات زده کوي دا معلومات یا مفاهیم د مورنۍ ژبې سره سم د هر فرد مغزو ته د جمعیت نه منتقل کېږي.

تاسې خو پوهېږئ، چه ژبه په خپله د ډېرو افکارو او مفاهیمو حامله او د ډېرو حقائقو ناقله ده د هر چا د علم افق د هر چا د فکر قالب د هغه مورنۍ ژبه او یا زده کړې فرهنګ دی (له فرهنګ مطلب د لغاتو مجموعه ده) همدا وجه ده چه د علماؤ ژبه وسیعه او د بې علمه خلک ژبه محدوده ده په دې دوره کښې علم د خرافاتو سره د کوډو او ټوټکو سره ګډوډ او لړلی دی او د علم او د جادو د علم او د افسانې په منځ کښې توپیر نه لیدل کېږي، د حساب او ریاضي او ستاره شناسۍ سره ساحرانه ذهنیتونه او د طب او د زراعت سره د خرافاتو پسندۍ فکرونه یوځای او تړلی دي په دې دوره کښې د علت او د معلول په سلسله کښې بې ربطې موجوده ده د طبیعت ډېرو پېچیده علایمو او پېښو ته ساده سببونه او ډېرو ساده او ښکاره مظاهرو ته کاږه واږه علتونه پیدا کړي او خپل ځان غولوي مثلاً د سپوږمۍ د تورېدلو نه د کوډګرو په نیولو تعبیر کېږي او د جاذبې د قانون په ځای د زمکې د مدار د پاره د غوائې ښکر په فکرونو کښې ګرځي.

دا سبب دی چه مونږ داد ورهرج و مرج او د انارکیزم دوره وګڼله.

۲- د تمرکز او اقتدار مرحله:

په دې دوره کښې د تقسیم عمل په وجه په انسانی جوامعو کښې طبقات لیدل کېږی او یوه طبقه هم د علماؤ په نامه منځ ته راځی. علم د بدویت د مرحلې نه راوتلی او څه ناڅه پرمخ تګ ئې کړی دی. دې مرحلې کښې که څه هم ټول علوم په یوه ځای کښې او یا یوه فکر کښې را غونډ دی، مګر ساحه ئې لویه او نظر اندازئې وسیع دی علم او فلسفه لکه سور لال دایرونه را وتلی دی او د علماؤ په پټکی کښې له ورایه بربېښ کوی او معلومېږی. په دې دوره کښې لکه چه د اقتدار خاوندان د چا مشوره نه منی او یا یوې طبقې ته د نورو خلکو نه ځان بل شان ښکاری او د اشرافو خطاب لری، علم هم له خپله اقتداره کار اخلی او د چا خبرې ته غوږ نه ږدی، د عالم او د جاهل په منځ کښې بېلتون کنده دومره ژوره او ارته ده چه پر هغې باندې د ارتباط پول نه اینښودل کېږی.

لکه څومره چه حاکم له محکومه جدا دی. لکه څومره چه د هغه او د ده په ذهنیت کښې فرق دی هومره د عالم او د جاهل په منځ کښې افتراق او اختلاف موجود دی په دې مرحله کښې د عالم وینا لکه د حاکم فرمان بې اعتراضه منل کېږی او په دې نامه فلانی عالم ویلی د علم فرامین چلېږی او په هغې کښې بحث ته مجال نه ورکول کېږی د دې نظریاتو د نه منلو په وجه خلکو ته سزا ورکوله کېږی او له جمیعت ځنی شړل کېږی، په دې مرحله کښې د سقراط او د افلاطون او د ارسطو نظریات پېړۍ پېړۍ د انسان په مغزو بې قیده او شرطه حکومت کوی او د هغاې مخالف که د ګالیلی غونډې سړی هم پیدا شی د قاضی مخې ته ئې د محاکمې دپاره راکاږی.

په دې مرحلې کښې په اسلافو او د صلاحیت پر خاوندانو انتقاد ګناه ده. له عوامو سره د انتقاد قوت خو نه و چه د دې نظریاتو پر حقانیت باندې بحث وکړی او خواصو هم د تقلید افیونو دومره سست کړی و چه د انتقاد او د

ابتکار قدرت پکښې پیدا کیده نه علماء هم لکه اشراف په خپلو خیالی قصرونو کښې ناست و او له پاسه به یې د عوامو ټیټې سطحې ته کتل.

دا کتل به زیات د نفرت او کله کله د رحم او شفقت و ، دوی هم د پیروۍ او د تقلید د طلسم ځخه نشو وتلای.

۳- د علم د دیموکراسۍ دوره:

په دې مرحله کښې علم هم لکه سیاست او حکومت د عوامو لاس ته راځی او د علم د پوهې او د نشر په سبب په هر چا کښې د خپل نظر د ښکارولو صلاحیت پیدا کېږی په دې مرحله کښې د زړې زمانې د علم اقتدار طلسم ماتېږی او پر فلسفه او سیانس او په افلاطون او په ارسطو باندې اعتراض او انتقاد رواج پیدا کوی. په دې مرحله کښې علمی انجمنونه او جمعیتونه د پارلمان غوندې صلاحیت د یوې محدودې طبقې د لاسه اخلی او د تتبع او استقراء طریقه د قیاس برهانی نه معتبر ګڼل کېږی او د استقراء جزئیات لکه رایه عامه د علمی مسایلو د تائید دپاره د نظر لاندې نیول کېږی په دی مرحله کښې د طبیعت د مظاهرو طبقه بندی تحلیل او تجزیه په ډېر دقت سره کېږی او د طبیعت د ټولو مظاهرو دپاره خاص قوانین منل کېږی چه د هغو قوانینو په برکت ډېرې مشکلی مسئلی او سوالات حل کېږی.

په دې مرحله کښې د طبیعت د میکانیزم مفکوره منځ ته راځی او د خود سری او خود رائی خپل ځای په علومو کښې هم قوانینو او ترتیب ته پرېږدی.

لو یه خبره دا ده چه په دې مرحله کښې انسان د خپل فکر قصور او نارسائی ته ملتفت کېږی او د ماوراء الطبیعه د سرګمی مشوری نه حیاتی مسایلو ته توجه کوی ګویا انسان دې ظرافت او حقیقت ته رسی چه د انسان فکر د کائیناتو د اسرارو د حل کولو او د وجود ماهیت ته د رسیدلو دپاره نه دی برابر باید دا فکر د حیات د بقا دپاره په کار واچول شی او خپل روزمره ژوندون تر نظر لاندی ونیسی.

په دې مرحله کښې ما فوق الطبيعه په زړه، طبيعت او په دماغ کښې ځای پیدا کوی يعنی د واجب د تصديق دپاره مينې او اخلاص او د ممکن د تسخير دپاره عقل او فکر ته خلک متوسل کېږی په دې مرحله کښې د تجربې او تجزيې طريقه په اکثرو علومو کښې رواج پيدا کوی او د حيوان او د نبات او د مائع او د ګاز او د هغې او د دې حتی د ذرې ګېده سپړل کېږی او د هغې د ترکيب او د ترتيب نه خلک ځان خبروی علم نور د بلند پروازی، د آسمان د حيات او دتطبيق ځمکی ته را کوزېږی او د صنعت د پېشرفت په لاره کښې د انسان سره مرسته کوی د دې دورې خصوصيت په دې الفاظو کښې لنډېدی شی چه علم نه يوائی د علم دپاره تر نظر لاندې نيول کېږی بلکه د معنی د افاديت او د په کار راتللو خوا ته اعتنا کوی د انسان د فکر محصول او د هر چا رأيې ته د احترام په سترګه کتل کېږی تعصبات او تنګ نظری له هرې ناحيې چه وی د علم په ساحه کښې ورکېږی علم او دولت سربېره په دې مشابهتونو يو بل مشابهت هم سره لری او هغه جنګ او جګړه ده، د علومو په منځ کښې هم جګړه او مشاجره لکه چه د دولتونو په منځ کښې پېښېږی پېښه شوې ده.

ډېر علمونه دی چه يو له بل سره ئې ناسازی او خواشينی ښکاره کړې ده، ډېر علوم دی چه يو د بل له سرحده تېرېږی او د بل په قلمرو کښې تصرفات کوی، ډېر علوم شته د سرحد د اشغال په وجه د دوی په منځ کښې سرحدی پېښې او واقعات پيدا کېږی، د دې مشاجراتو د رفعې د پاره کار شوی او کار کېږی او د ګډ ژوند (زيست باهمی) پاليسۍ دلته هم منل شوی او منل کيږی.

يوه بله خبره د يادولو وړ ده او هغه دا چه دې دور ته د زمانې تعيين ممکن ندی. داسې آثار او مظاهر د انسان په ټولنه کښې اوس هم ليدل کېږی چه د اولې دورې سره څه لږ ډېر مشابهت لری او يا کټ مټ د هغې زمانې يادګار او ميراث معلومېږی او داسې علايم او آثار اوس هم سترګو ته راځی چه د دوهمې دورې صبغه لری.

هر څه چه وی وی به ولی د علم روش د علم آینده او د علم اسلوب د دریمې دورې په پالیسۍ بنا شوی او پر مخ روان دی، علم د تجربې او د مثبتیت په ساحه کښې حسابی او یا ریاضی کېږی علم د هر څه دپاره یوه سلسله اوزان او مقادیر، طبقه بندی او مقیاسات ټاکی او اوس اوس ئې د هر څه نه زیات ذرې ته د امید سترګی نیولی دی خدای دې کاندی چه دا د دوهمې دورې باقیات یعنی د اقتدار خاوندان او یا د امپریالیزم شوقیان ذره د خپلو شومو اغراضو دپاره استخدام نه کړی او علماء پرېږدی چه د بشر د خیر او سعادت دپاره د انسان د مشترک کور دپاره خدمت وکړی.

محمد موسی «شفیق»:

برکت

(۱)

د خان صاحب کلی د هغې لویې لارې په سر پروت دی کومه چه پایتخت په لمر ختیځ ولایت پوری تړلې همدغه لاره ده چه د لمر ختیځې خوا ته د غرونو هیواد ته خپل او پردی، کورنې او پردیس را ننباسی او ورنه باسی ئې په همدې لاره ما کلونه کلونه پخوا د خپل پلار سره یوځای سفر کړی او دا سفر به تل د هغه موجود په شاکیدو په کوم په چه هر ځه د بنیاد مونه نیولی آن تر تیګو، وسپنو، غلو، ځاروو او مراغانو پورې بارو او لارې به ئې ورته ویل. د خان صاحب کلی په یو خوړ کښې پروت دی او چه د لارې دوه سره پایتخت او د لمر ختیځ ولایت لوی ښار ونیسو نو دا ځای به ئې لوید ځې خوا ته ځیرمه پروت وی د لاری لمر خاته خوا ته برخه هم هماغومره سړه او هیبتناکه او د خطر نه ډکه ده لکه د مغرب خوائې. په کورنۍ برخه کښې یې د لیوانو د بیګر، د غلو، او داړه مارو او سیلابونو خطر زیات دی مګر په برنۍ خوا کښې د یو هیبتناک ګړنګ شته چه یوازې په یوازی د دې ټولو خطرو سره مساوی دی.

د لارې ویشتونکی چه په دغه ګړنګ را برابر شی نو په روغه تیریدل، ختل او کوزیدل ورنه معجزه ګڼې، په لارې کښې سواره کسان چه د ګړنګ حد له را ورسیږی نو هر څومره سورتونه او دعاګانې ئې چه زده وی هغه ټ.لې ختمې کړی، شش کلیمې درستې کړې او ځان په مړوو شماری، د لوی ځوان نذر ومنی او اخرت ئې سترګو ته وردیږی. په دی خپه شی چه ولی ئی وصیت نه دی کړی ولی ئی حج نه دی کړی، ولی ئی لمونځ قضا کړی، ولی ئی هغه میا صاحب او

هغه پاچا صاحب د ځان نه خپه کړی دی زما پخپله یادیږی چه کله به لاړی دې ګړنګ ته نژدی کیده نو ما به تباشیر د جیب نه را وویست او د لاړی په وسپنو او لرګو به می په څو څو واره ولیکل:

«یا الله خیر، خدا حافظ، یا غوث الاعظم دستګیر» ما ته دا ویل شوی وو چه سړی دا عبارات په کومه لاړی ولیکی نو هغه نه اوړی رښتیا رښتیا او دروغ دروغ چه زمونږ لاری تل د ګړنګ نه سلامتې تېریدلې.

(۲)

دولس کاله پخوا د دغه کلی هوښیار او پوه خان صاحب چه هم ئی د زمانی ډېرې سړې تودې لیدلی وې او هم د خدای په لاره سم و، یوه ورځ سهار په جومات کښې خپلو کلیوالو ته وویل:

هلکو! سږکال چه دا خوړ زمونږ او ستاسی کلی ته تنبه شوی و اوورنه چپ شو دا بی څه نه دی. ما ته داسی معلومیږی لکه چه په همدغه شاوخوا کښې د کلئ د خوړ پلو دیوال ته نژدی کوم شهید پروت دی هر چا چه کومه نښه ولیده ما ته دی ووایی دوه دری ورځی چه تیری شوی یو ببر سری غوندې سړی خان صاحب ته راغی او د شهید د نښې د پیدا کېدو زیری ئی ورکړ.

بله ورځ د ببر سری سړی سر نور هم پسې ببر شو، څنی ئی اوږدې شوې، د سر وېښتان ئی کړی کړی شول، یو کچکول ئی غاړی ته واچولو او د کلی د خوړپلو دیوالو ته نژدی یو لوړ شان قبر ته دیره شوه. د قبر دپاسه ئی یوه سره جنډه لکه کړه او ځان ئی د شهید ملنګ کړ قبر چه زیارت شو او ټول عناصر ئی پوره شول نو د کلی خلک به ئې جوپی جوپی زیارت ته راتلل او دعا به یې ورته کوله، کال ته چه بیا د خوړ د مستئ شپی راغلی او کلی ته څېرمه شوه خلک وارخطا و او نوریې په تشه دعا ډاډ ګیرنه کیده د هر چا چه څه په وسه کښې و هغه به ئی زیارت ته را ځغلول او همدا سوالونه به ئی کول «شهیده! دی خوړ ته دی زور وښیه» خوړ بیا د شهید د قبر سره ودرید او په کلی را ونه خوت. دی

حادثی نه یوازی د کلی د خلکو او زیارت په رابطه تاثیر وکړ بلکه د ملنګ او د شهید په علائقو کښې ئی هم یوه تازګی پیدا کړه. ملنګ توب په مجاورتوب بدل شو. که پخوا به شهید د ملنګ روح له قوت ورکاوه اوس ئی ملا هم تړی او جیب ئی هم ډکوی. د لویو کسانو په خواپوری چه سړی پریوزی بی څه خوئی نه پریږدی د خوړ د مستۍ د شپو نه برسېره به هم کلیوال زیارت له تلل راتلل هلکانو به ښځی غوښتی، نجونو به میړونه، میړو ښو به زانګو اچولی اولاد به ئی غوښته پنوبه نذرونه منل چه ګرانی شی د چا به چه سره مخه وه هغوی به د زیارت خاور په ځان پوروی منبلی چه ښه شي، مرادونه به چه تر سره شول نو په زیارت کښې به نذر پخېدلو او خلک به پری را ټولیدل د دی ټولو واقعاتو نګرانی به ببر سری ملنګ مجاور کوله. همدی راشه درشه هغه مجبور کړ چه د زیارت سره یوه کوټه هم جوړه کړی او هلته د «مراجعینو» او «مشتریانو» د استقبال څه تیاری هم ونیس. د خان صاحب بیبیانې او هغه پخپله هم د شهید زیارت له همیشه تلو راتلو...

خان صاحب به تل په دی خبره د ځان سره ډېر خوشالېدلو چه د شهید قبر د ده د هڅی او باعثتیا په اثر پیدا شو او دې خبرې به ورته لا ډېره مزه ورکوله چه د شهید قبر د ده په ځمکه کښې پیدا شو...

(۳)

څومره چه د شهید اواز خپرېده او د زیات ډول ټکورئی زیاتېده په هماغه اندازه ئې چندې هم لوړېدلی. د لارې په سر به چه لارې تېرېدلی اوس به هغو سورلیو هم د زیارت سرې جندې...

د ورایه لیدلې کله کله به چه لاری د خان صاحب د کلی خوا ته د اوبو یا د دمی دپاره ودریدې نو هغو سورلیو به زیارت ته له ورا دعا کوله کومو به چه په لارې کښې پخوا هم سفر کړی و او سترګی ئی پخی شوې وې مګر نوکی سواره

به تل په منډو منډو د شهید زیارت ته په خپله ورتلل او د خیر سفر به ئې ورنه غوښتلو د ګړنګ وېرې به تل په دې دعاګانو کښې یو خاص تاثیر لرلو...

طبیعی ده چه سورلیو به د نذرانی په ورکړه کښې د هر چا نه زیاته میړانه ښودله. د ملنګ عائدات ورځ په ورځ زیاتیدل د هغه په کړه وړه کښې کوم پدلون رانه غی مګر شتمنی ئی پټه پاتی نشوه ګروی ئې واچولې، واده ئې وکړ او ماو تا ته ئې پټ پټ قرضونه هم ورکړل. خان صاحب خو زیارت ته پوره عقیده لرله، مګر د ملنګ دومره ترقیـ ورله خوند ورنه کړه. د یوې خوا نه د ده خپل اقتصادی حالت چندانی ښه نه و د بلې خوا نه دا خبره هم باید په یاد ولرو چه د ده خانی د خلکو په احتیاج ولاړه وه نو د دغه رفع کول د ده نفوذ ته صدمه رسول و ، برسېره پر دې د زیارت جم و جوش د ده حجره او د یره هم ماته کړې وه.

هر څومره چورتونه به ئي چه ځان سره وهل د دغه کار تدبیر ئې نه شو جوړولې او دا په شا راوړلې بلا یی نه شوه ورکولې.

شپې او ورځې، جومې او میاشتې خان صاحب په همدغه فکر بوخت و ، او د خپلو تجربو په دریاب کښې ئی د دې معمې په حل پسې غوټې وهلې.

(۴)

د خان صاحب د کلې نه یو څو میله لرې نمر خا ته خواته ځوړې کې یوې درنې لارې تېل خلاص کړه. په هغو سړو شپو کښې چې د لاریو شمېر هم کم و ، د ماښام تر تیارو پورې هېڅ موټر پیښنه ونکړه. د شپې د پاره سورلیو یوې کوټنی ته ځان ورساوه او هلته پرې وتل. سهار چه را پاڅیدل یوازې د غاړې جامې ئې په ځای وی او نور تری هر څه غلو وړی و. خبره طبعاً حکومت ته لاړه او د هغه ځای نه سپاهیان او اوالدار د خان صاحب کلې ته راغلل او د ده په حجره کښې ئې د تحقیقاتو ټغر وغړاوه چه وهل او ټکول او نوری ټولې بې شرمیـ ورپسی

را روانی وې او الدار خان صاحب ته وویل: «غله را پیدا کوې او که مونږ پخپله ورپسې بېړی ووهو؟».

خان صاحب د سپاهیانو خرڅ ورکړ او وعده ئې ورسره وکړه چه که په درې شپو کښې ئی د سورلیو کالی پیدا نه کړل او غل ئې حکومت ته ونه ښود، نو بیا د هغوی خوښه چه د ده دهقانانو او ولس سره هر څه کوی.

سپاهیان لاړل خان صاحب د کلی خلک را ټول کړل او ورته ئې وویل: «هلکو! دا غلا به ضرور پیدا کوئ، غل په تاسې کښې دی دلته خو د اسمان نه څوک راتلې نه شې. هر څه چه شوی خیر دی غلطې له هر چا نه کېږی، توبه وباسئ او ځان د حکومت د بازخواست او د اخرت د بدی ورځې نه بچ کړئ. زه به هم ستاسې په ګناه لمن وغوړېږم هر چا چه مال اخیستې وی بېګا ته دې د شهید په زیارت واچوی او ځان دې هم نه ښیې، زه به پخپله د سپاهیانو او د حکومت چاره وکړم». د ماښام تیاره چه ټینګه شه، خان صاحب خپل یو نوکر مکلف کړ چه زیارت د غرونو کوم ډډ ته پټ شې او که چا څه را وړل او هلته ئې واچول نو دی دی پری فوراً خبر کړی. شپه د نیمې نه اوښې وه، چه د تیارو د ګېډې نه یو څوک را ووت او یو دوه اوږدو پېټې ئې په زرات کښې ګوزار کړل او خپله لارئی ونیوله.

د خان صاحب نوکر په منډه هغه خبر کړ او هغه دواړه یوه رقعه حکومت ته ولیکله چه غل د ماله سره پیدا شو سپاهیان د سهار په خړو کښې را ورسېدل او خان صاحب د ګوتو نه ونیول او په مال ئې ودرول او بیا ئی د ملنګ د کوټنۍ په دروازه ورننویستل. د ملنګ متې هماغلته وتړل شوې او مخ په حکومت روان کړی شو.

(۵)

خان صاحب چه د ملنګ نه خاطر جمع شولو د زيارت اداري او تنظيم ته ئې پام شو. د ده لومړنی اقدام دا و چه زيارت يې «مصادره» کړ، فوراً يې خپل يو ببر ږيرى نوکر ته امر وکړ چه د زيارت يوه نښه د لاريو د سرک په سر ودروی. جنډه لکه کړی، د وسپنې پنجه او سره ټوټه ورپورې وتړی او يوه کوډۍ جوړه کړی او ډېرې رنګينې ټوټی ورپورې غوته کړې. دا کار چه تمام شو خان صاحب نوکر ته وويل چه اوږدې جامی واغوندی سر او ږېږې لوڅی کړی او په کړډۍ کښې ديره شی، هر يوه لاری چه راځی غږ دې ورباندی کوی چه: «يا الله خير... سفر بی خطر» د اصل زيارت د پاره هم خان صاحب يوه چاره وسنجوله.

د ده يو سر تنبه امام و چه هغه د لاريو سرک ته د زيارت د مرکز د نقلولو سره چه د خان صاحب اصلی آرزو وه شديد مخالفت وکړ.

د خان صاحب او د هغه تر منځه ډېری مباحثی وشوې چه تقريباً حاصل ئې داو:

د خان صاحب: دا زيارت که د لوی سرک په سر جوړ کړو. «ډير خلک ورته رسېدی شي او برکت به ئی هم مسافرو ته رسيږی او هم د کلی خلکو ته.»

ملا صاحب: زيارت د چا په خوښه نه جوړيږی. دا شهيد رحمت الله عليه همدلته پيدا شوی او همدلته ورباندې قبر جوړ شوی دی.

- دلته خو نه دی پيدا شوی خدای خبر چه اصل کښې ئی قبر چېرته و.

- خير خو مبارک هډوکی ئې همدلته پيدا شوی دی او شعری مسئله دا ده چه د يو قبر خوځول بی ضرورته جايز نه دی.

- دا هم يو ضرورت دی چه خلک ورته ښه ورسېږی.

- نه داسی نه ده ضرورت په کتابونو کښې په خپله بيان شوی دی.

- د نبی آخر زمان عليه الصلواة و السلام په شروع کښې هيڅ بی بيانه نه دی پاتی شوی.

- طریق عام یو شرعی ضرورت دی.

- طریق عام یعنی څه؟

- لویه لار.

- ولی هغه باچهی سرک تا نه لویه لاره نه ښکاري، که څنګه؟

- نه مطلب دا دی چه یوه عامه لاره په یو قبر راشی نو هغه ورته ورانیدلی شی.

- استغفر الله! لویه ځوانه را اورسیږی. چا ویلی چه مونږ د شهید قبر ورانوو. مونږ فقط د همده زیارت هغلته د هغه لوی سرک په غاړه جوړوو.

دا کار په شرع کښې ناروا دی.

دا خو د شهید درنښت دی. شهید برکت په خو هر ځای کښی یو شان وی څه دا ځای او څه هغه ځای ته په شرع کښې فلسفی لتوې او په خپل فکر پسی ګرځی ستا په دې کښې نور کار نشته دا ځمکه هم زما ده او هغه ځمکه هم زما ده زما بابا مشر خان دې خدای پاک غرق رحمت کړی هغه به ویل چه د هغه کوز ورسک څخه را پورته او د هغه بر ګړنګ څخه را ښکته د اسمان هم زمونږ دی.

ځمکه زما ده او شهید زما دی چه هر چیرته یې ښخوم، ستا پکښې کار نشته.

ښه ده ځمکه خو ستا ده، ګورو به چه څوک د نبی د شرعی پوښتنه هم کوی که نه.

دلته خان صاحب څه لږ غوندې ډیل وکړ. دی چه یو تجربه کار سړی و، د ملا صاحب د اخطار په معنی پوره ورسید.

دواړه ئی په ذهن کښې غتی غتی سپینې سپینې پکړې نری نری تبرګی او تر اوږو پوری څنی وګرځیدی.

د طالبانو د قوت او هیبت د تخیل نه دننه ولړزېد ، مګر ملا صاحب ته یې په ښکاره هېڅ وارخطایی ونه ښوده همدومره یې وویل ښه ده ګورو ، به چه څه کېږی سبا له به سره بیا خبرې وکړو.

خان صاحب او ملا صاحب په دی سره جوړ شول چه د شهید ګټه وټه دې د دواړو شریکه وی. ملا صاحب به دا خبره د نبی په شرع برابره وګڼی چه خان صاحب د لاریو د سرک په سر د شهید جنډه او پنجه لګه کړی او یوه ښه معتبر نمایندګی پرې تاسیس کړی د دغی نمایندګی ټول کنترول به د خان صاحب په (ید با کفایت) کښې وی.

ملا صاحب به د شهید د اصلی زیارت په هغه کوټنۍ کښی واړوی چه ملنګ ورنه لاس ترلی زندان ته بوتلل شو.

هر څوک چه په دغه اصلی زیارت پېښه کوی د هغوی شکرانې او نذرانی به د خوړ د سیلاب د ورځو په شمول په ملا صاحب پورې تعلق لری.

(۲)

د خان صاحب دپاره د لاریو په سرک باندې د زیارت نمایندګی د سپینو او سرو ژرنده وه ده به شخصاً د هغه ځای اداری او تنظیم ته توجه لرله او کله کله به ئې سرک په غاړه کټ واچولو او په ډېره مزه به ئې هرې لارۍ ته کتل چه د زیارت په جنډه او کوډی به هرومرو ودېده او موټروان به ئی نوټ او سورلیو به ئی میده پیسی د مجاور (د خان صاحب) د پخوانی مزدور خوا ته ورګوزارولی.

په موټروانانو او سورلیو کښې دا خبره منل شوی وه چه د دغه نا اواره سرک او د دغه بیحسابه پیچومو او مخصوصاً د هغه هیبتناک او خونړۍ ګړنګ نه په سلامتی تیریدل بی د دغه شهید د برکت نه ناممکن کار دی.

خان صاحب په ځمکو باندې نوی کلاګانې واچولی اسونه ئی واخستل شاړی ئی په تقاویو باندې آپادې کړې او دبدبه ئی بی حسابه زیاته شوه، له

حکومت سره ئې هم قدر زيات او روابط ئې ټنيګ شول او نور نو د چا مجال نه و چه د ده مخی له ورشی.

(۷)

ډير کلونه پس د سرک مخه وګرځيده. دا سرک نور متروک شو او يو بل نوی سرک جوړ شو چه نه پوهېږم په څه شی کښې د دې زاړه سرک نه ښه و ، مګر حقيقت دا دی چه اوس لاری په هغه بل سرک ځی.

خان صاحب ډېری ورځی غمجن و ، مګر اخر ورته دوستانو مشوره ورکړه چه د شهيد برکت خو لری او نژې يو رنګه وی نو ولی خان صاحب همدغه د زاړه سرک د سر نمايندګی په همدی کم او کيف د نوی سرک سر ته نه نقلوی.

د خان صاحب دا خبره بيحده خوښه شوه او يوه ورځ يی پخپله نوی سرک ته تشريف ويوړ. و هلته يې د غره په اوچتو کمرونو کښې د سرک په سر د ډيرو هيبتناکو ګړنګونو په منځ کښې يو ځای خوښ کړ چه د زيارت نمايندګی ورپاندی بنا کړی لړې ورځی وروسته خان صاحب ته معلومه شوه چه د نوې نمايندګی حاصلات نسبت پخوانۍ ته زيات دی نو بيا ورباندی همدغه سرک چه يوه ورځ ئی ورته د دښمن د حملی د خط په سترګو کتل د لنګې غواغوندې ګران شو.

زمانه هم عجب کارونه کوي يوه ورځ خان صاحب خپلو دهقانانو ته وويل: په دغه سرک کښې چه هر سټک يوه نيزه ماتوی لکه زما په کوپړۍ چه ګوزار کوی.

د نمايندګی حاصل چه منظم شو نو يوه ورځ خان صاحب ته چا پيشنهاد وکړ چه د هغې امتياز په اجاره ورکړی.

اوس د خان صاحب خاطر د پخوا نه هم لا ښه جمع شو او هر کال ډيرې روپۍ د دغې نمايندګې د اجاې نه د ده په خزانه کښې زياتيږی.

(۸)

شپه ده او د خان صاحب په حجره کښې ډېر خلک ناست دی.

د چلم د لوګو په ډېوزو کښې په یوه پالنګی کټ کښې خان صاحب پلتۍ وهلی ښکاره کېږی، په بونډۍ سپینه ږیره کښې ګوتی وهی او ډېر په فکر کښې ډوب معلومېږی، د کټ بازو ته یوه کوچی تکیه وهلی چه همدا اوس ئې خپله قصه خلاصه کړې ده معلومیږی چه یو نوی سرک، جوړ شوی او هغه د دې ځای نه ډېر لرې دی.

ګړنګونه خو په هغه کښې هم شته، مګر نه ترې دغه کلی ښکاره کیږی او نه د زیارت غزونه.

خان صاحب د قصې د خلاصېدو نه وروسته اول خپلو کلیوالو ته وویل:

«زما په دې خبرو باور نه راځی» او بیا ئې د نوسرکونو د جوړولو «اضرار» بیان کړل او ورپسی ئې د «اسراف او تبذیر» په ذم کښې ډېرې مقولې، احادیث او آیتونه را نقل کړل. او د نوی سرک د مصارفو اټکل ئې هم کرورونو روپو ته وخېژاوه په حاضرینو کښې یو چا وویل: صاحب اول خو به خدای پاک دا خبره دروغ کړی او که بیا خدای ناخواسته رښتیا وه نو په هماغه سرک به د یو ګړنګ په سر د زیارت دپاره یوه کړېدۍ جوړه کړو شهید څه لرې او څه نژدې، قربان ئې شم برکت ئی هر چېرته رسېږی او که دا ځل ستا مهربانی وی نو زه به ئې په اجاره واخلم. د شهید د قبر پوښتنه نو څوک کوی چه چېرته دی.

د خان صاحب تندی ورو رو روښانه کېدو چه اخر ئی یو تبسم هم په شونډو ښکل شو، دا تبسم د یوې ډېرې زړې خاطرې د رایادېدو نه پیدا شو خان صاحب کلونه کلونه پخوا خوب لیدلی و چه یو بختور سړی راشی په سر ئې لاس راکاږی او ورته ووائی:

«بچیه خدای دې په ځمکه کښې برکت پیدا کړه».

میراجان سیال:

مړاوی ګل

په دې نږدې ورځو کښې مو د يوه صاحب د ناروغتيا واورېده نو د هغه پوښتنې ته د يو دوه نورو ملګرو سره روان شوم.
هلته چه ورېدو د دروازې د ټکولو سره سم د صاحب نوکر راغی او مونږ ته ئی د انتظار د خونې رهنمائی وکړه، لږ ساعت وروسته بيا نوکر راغی او مونږ ئی د صاحب آيينه خانې يا ګل خانې ته بوتلو.
دا ځای ما ته بېخی نوی ؤ ځکه دا سې ځای مې کله نه وليدلی.
د کوټې ساز و باز لا پرېده عجيبه خو دا ده چه په دې سره ژمی او کړنګه ځله کښې چه شين بوټی اډونه ښکاری دلته راز راز او ډول ډول ګلان او شنه بوټی و.
زه دې نوې عجيبه نظارې ته حيران شوم چه دا ګلان څه رنګ شنه او تازه پاتې شوی دی؟ خپلی دې حيرانتيا او بې خبرۍ پوښتنی ته اړکړم نو له يوه ملګری څخه مې پوښتنه وکړه دا څه رنګ چل دی؟ چه نور، هر څه وچ دی او دا ګلان شنه او تاند پاتی دی؟ ملګری ووېل چه لږ شانتې سترګی وغړوه او ووګوره چه د دې ګلانو د ساتنی دپاره څومره بندوبس شوی دی، لاندې باندې دا د هنداری کوټه او په مينځ کښې يې لګيدلې تودنۍ، دا خو ستا کور نه دی چه د ډاک ژرنده ترې ډېره ښه سودمنه ده.
دا خو د ... صاحب کور دی، کور !
ايمان دی نصيب شه ! خلک دا سی ژوند کوی، ژوند خو د ېته وائی !

دي کښېږ صاحب د خپلو ګلانو په لیدلو او پلټنو پیل وکړ خو ناڅاپه ئې په یوه مړاوی ګل سترګی ونښتي او مؤظف نوکر ته ئی وویل چه دا ولې؟

ته د څه دپاره یې؟ دا ګل ولی مړاوی دی؟ او څه پرې شویدی؟

ښه ده ! بخت دی ویښ دی چه دا میلمانه ناست دی چه دوی ولاړ شی بیا به زه له تا سره ګورم.

صاحب په قهر کښې ډوب د خپل نوکر په د ګلو بوخت و، ما ډېر ورو خپل ملګری ته په غوږ کښې وویل:

ګوره ! چه د ګل د مړاوی کېدو پوښتنه دا صاحب کوی نو د دې سړی د زړه د مړاوی کېدو پوښتنه به لوی خاوند نه کوی څه؟

ملګری راته وویل چوپ شه دا څه لګیایی ! څوک به د ګل په مړاوی کېدو مالیار نه دګی څه؟ ما ویل خو زه هم وایم چه د سړی په مړاوی کېدو به پاک خدای څوک نه ترټی څه؟ هغه وویل ګل خو ګل وی او خاوند لری.

ما ویل دا هم سړی او د خدای مخلوق دی کنه او لوی خاوند لری.

په دی کښې صاحب ناڅاپه د میلمنو خوا ته مخ را وګرزاوه او زمونږ د یوه ملګری سره ئې مخاطبه شروع کړه خو زه په دغه وخت کښې د رنګارنګ خیالاتو په طوفان کښې په دې فکر ډوب تللی وم او په زړه کښې می دا تېریده چه ارمان په دنیا کښې د مړاوی ګل په اندازه د مړاوو او خپه زړونو پوښتنه هم کیدلی نو د مظلومانو چغې او د ظالمانو د کردار د کرکی نه ډک او زړه غوڅوونکی مناظر به چا نه لیدل.

محمد ارسلان سليمی:

غازی محمد جانخان

د عېسوی حساب ۱۸۷۹ کال و په دغه کال کښې د کورنو جګړو ځپلی او استعمار ټوټې ټوټې کړې افغانستان د پایتخت (کابل) په عسکری منصب دارانو کښې (د محمد جانخان وردک) په نامه د توپ خانی یو جرنیل و چه وروسته بیا د غازی محمد جانخان په نامه مشهور شو ده له خپل ملک او خپل ولس سره بې اندازې زیاته مینه لرله..

دا وخت د غربی استعمار ښامار د هند لویه او ارته مځکه د خپل ستونی نه تیره کړې وه او خوله یی د ګران افغانستان نغرلو ته هم را اچوله پیښور او کویټه یی ترې شوکولی وو او د خیبر او بولان د هضمولو په هڅه کښې وو...

د افغانستان په زړه (کابل) کښې د سرو ګوره ګانو فوځونو غوبل جوړ کړی و...، د ټول ملک د تباهی او د ټول افغان ملت د ابدی غلامۍ او مریی توب سخت خطر و... پادشاه د خپلی کمزورۍ په نتیجه کښې د پیرنګیانو په لاسو کښې بندی و او د واکمنې کورنۍ د افرادو تر منځ به ملک کښې د واک اختیار د خپلو لو په غرض نه ختمیدونکی جګړې روانې وې.. د یوې کورنۍ د افرادو د ځانګړو او شخصې غرضونو د سرکولو د پاره په ټول ملک کښې د بی اتفاقیو او شخړو اور بل و... انګریزی استعمار هم د خپلی کامیابۍ په غرض دغه اور ته ببوزی واهه او هغه د لوګی د پردې تر شا پله پسی را وړاندې کیده او د لوی

اما کمزوری شوی افغانستان د وجود نه یې ټوټه ټوټه بیلوله او د خپلې هندی مستعمرې په پیځکو لمنو پوری یې ورتپله..

په داسی خطرناک وخت او دا راز تیاره محیط او محاول کښې ځمونږ ځلی جرنیل (محمد جانخان) د خپلی مقدسی عسکری وظیفې او د خپل ډېر درانه مسؤلیت احساس د اشتعال داسی درجی ته رسولی و چه د قام او ولس د ډیرو ساده مغزو او مړو احساساتو لرونکی افراد یی هم په شور ورسره راوستل..

زلمی جرنیل لاان د هغه وخته دغه خطر لید چه د پیرنګی فوځونه کابل ته نه وو را رسیدلی دی به ډېر ځله په نیمه شپه کښې په ډېر اضطراب له خوبه را پاځید خپلو توپونو ته به ورغی پاکول به یی لاسونه به یی پری وهل او ښکلول به یې.. کله به یې د نیمی شپې په تپه تیاره کښې چه واوری به هم وریدلې خپل توپونه را ویستل یوی بلی خوا ته به یې ګرزول په لوړو به یې خیژول غرونو ته به یی پورته کول او بیا به یی کندو او ژورو ته کوزول.. خلکو ته به د ده دا شان کارونه نا آشنا او د لیونو شانته ښکاریدل او په مطلب به یې نه پوهیدل.. خو حقیقت دا و چه د جرنیل محمد جانخان زړه د خپل لوی افغان او ستر افغانستان د ټکړی ټکړی د خطر په را رسیدو دومره پریشانه او مضطرب شوی و چه شپه او ورځ او غرونه او کندې یې په نظر کښې یو شان ښکاریدل.. د هغه سره د خپل ځان او خپلی کورنۍ غم نه وو هغه د کوم مقام او موقعیت یا د کومی رتبی او درجی د ګتلو خواهش نه درلود... د هغهٔ فکر او ارزو دومره لوړ او عالی و چه دا شیان ورته ډیر سپک او حقیر ښکاریدل.. د هغه سره د ټول ملک لوی افغان او ستر افغانستان غم و... هغه ته ځرګنده و چه د ملک ننګ شرافت او آزادی تر اوسه هم د ټول افغان د اتفاق متحد مټ په زور ساتل شوی او اوس هم د ټول افغان د متحد مټ زور په کار دی چه د خپل پلار نیکه ټاټوبی وساتی او افغانی پګړۍ پرې نږدی چه د انګریزی استعمار د اسونو په پښو کښې په مځکه پریوزی..

ځمونږ غازی جرنیل د (ګوربت) نومی غره په لمنه کښې زیږیدلی او لوییدلی و او غوښتل یې چه د (ګوربت) یعنی (عقاب) په څیر خپل ټاټوبی او وطن د خپل ګران ولس او لوی افغان آزادی وساتی.

جرنیل محمد جانخان تر هغه وخته لا ځینو ساده ګانو ښه نه پیژاند چه تر څو د افغانستان ښکلی او ګران مرکز (کابل) د انګریزی فوځونو د اسونو تر پښو لاندې شوی نه و... په دغه وخت کښې د زلمی جرنیل د صبر کنډول بیخی ډک شو ځکه چه په ګران افغانستان کښې استعماری پوځونو غوبل جوړ کړی و، د ده ښکلی توپونه د بابر د غونډۍ په سر کښې و او د دښمن په لاسو کښې او دی د کابل نه لرې د (وردګو) په منځ په خپله کلا کښې د ملک نه د دښمن د شړلو او خپل قام او ولس ته د نجات ورکولو په فکر کښې ډوب و... دلرې نژدې ځایو څخه د افغانی ځلمیانو «ډلی ډلې د جرنیل ځای ته ورغونډیدل او په دې ترتیب د استعمار نه د وطن د نجات دپاره لوی لښکر جوړ شو... د لښکر شمیر چه د شلو دیرشو زرو کسو نه زیات شو او جرنیل ته دا یقین وشو چه د هیواد نه د دښمن دشړلو دپاره کافی ځلمیان غونډ شویدی نو یی ډیل ونه کړ او سم د لاسه د کابل په لور روان شول...»

د غازیانو او استعماری فوځونو ترمنځ پله پسی او ډیر خونړی جنګونه وشول خو دښمن بالاخره د جرنیل د لښکرو سیلاب ته ټینګ نه شو او داسی ماتی یې وکړه چه بیا یی د همیشه دپاره (کابل) ته شا واړوله...

دا وخت هر چا ته دا حقیقت پوره پوره څرګنده شوه چه غازی محمد جانخان لیونی نه بلکه رښتینی هوښیار دی ځکه هغه د دغه وطنی جنګ په ګټلو سره دا حقیقت څرګند کړ چه د ټول افغان سره یو کیدل او د یوه مقصد دپاره په یوه لاره روانیدل دومره لوی او ستر طاقت دی چه په هر ډول اړیکیو او مشکلاتو بریالی کیدای شی.

ګلاب ننګرهاری

نوی کال

نوی کال نوې آرزو ، نوی تکل، او نوی ژوند څومره خواږه ټکی دی...
پنیادم په نوی څومره مین دی زړه پسخوی شوق پاروی او اعصاب تخنوی.

انسان تحول پرست دی... ځکه چه طبیعت د تحول مورده...
نوی د زاړه تحول نه پس راحی ځکه خو:
انسان تحول خوښوی.
دا دنیا د تحول ده تحول باندې ودانه.
خوږ او تریخ به څنګه پېژنی...؟
تور او اسپین به په څه شان بېلوی او د نوی، زاړه فرق به په څه راځې...؟؟
په تحول !
نوی کال یو تحول دی... بهار یو تحول دی... او د زاړه د تحول نه وروسته یو نوی تحول دی.
نوی کال.
نوی غم که نوی خوشحالی؟؟ که څوک وغواړی که نه !... او د چا زړه ښه شی که بد... خو طبیعت خپل پخوانی چیلنج یعنی د زندګۍ زوړ سوال په کال کښې یو ځل نوی کوی.
پسرلی د ژوندانه د شباب د غروضې موسم دی، په دی عظیمه مظاهره کښې د طبیعت د تخلیق ټولې نمونې د دې سوال اوربدو دپاره حاضرېږی.

په چا غم وی... په چا ښادی وی... څوک ژاړی او څوک خاندی... خو فضا ورته داسې په ننداره کښې وازه خوله حېرانه او وارخطا وی لکه د انسان لاس ته د طبیعت ګریوان په یوه کال کښې د بهار او خزان دوه انقلابونه د طبیعت دوه سترګی دی داسی دوه سترګې چه په یوه ژاړی او په بله خاندی.

پسرلی او منی د ژوندانه دوه تصویرونه دی.

د چا په زړه کښې چه آرزو او مینه ده او په سینه کښې ئې د ژوند د مینې ګرمی ده نو د هغه د امیدونو غوټۍ سمسور او زیړی ګلونه دی. خو زار د هغو چه سرد جوش دی، د هغوی د ژوندانه پاڼې زیړې شی او ورژیږی.

هغوی چه په زړونو کښې آرزو او د آرزو دپاره دقربانۍ اراده او د متهو طاقت نه لری د غوټۍ او ګل د لطف او کیف نه بېخبره دی. ژوند د هغوی دپاره غم او د اوړو پېټی دی. او ځکه خو د دې ټول عرصات له خوا په مرګ او فنا محکومېږی.

کوم ژوند دی چه په بهار کښې خوځند او هنګامه خېز نه دی.

پسرلی د نشأت طراوت او سینګاریو داسی متحرک موسم دی چه پکښې وچ خوړونه وبهېږی...

سیندونه څپاند او طوفانی شی... د ښایسته ګلونو او کوکیو بوټی په مزه مزه د ارتقا مزل را واخلی غوټۍ شی، ګل شی، سترګی وغړوی... دنیا ته وګوری... ځانته مخ واړوی... ومسېږی او د خپل جمال په نشه کښې په قهقهو سر شی.

قطره او شبنم د ځمکی اسمان د عالمونو منځ کښې د باخبرۍ ساتلو دپاره څنګه سترې او خوځنده ده.

پیغلې د څومره رنګینو او ګلپو شو ارزوګانو په پدرګه ښار سپیره پرېږدی او بیدیا ښار کاندی.

نسیم د رنګونو د قافلو نه د خوشبوئی جوپې بار کاندی او فضا ټوله شرابی شرابی شی.

حرکت د خیر او برکت دوهم نوم دی... ولی ښه حرکت... منظم حرکت حسن او جمال ځومره شوق انګیز دی...

بی شرابو مستی د جمال خاصه ده... بی اوره سیځل د حسن کار دی او بې تیغه حلالول د ښکلا جامه ده.

بهار په آرزوګانو کښې نوی کشش واچوی... نوی شوقونه مست کاندی. صبر وقارېږی او د خود داری فال بدل شی.

هر ګل ته د یار د سترګو کتل، هر تاک ته ګیلاس نیول... هره سپوږمۍ د یو شرابی شباب د رقص نندارې ته رابلل... د هر ګلبوټې سیوری د یوې ګلعذاری د راز و نیاز دپاره خوښول.

هر چمن د یو جانانه ګلګشت فرش ګڼل... هر آپشار ته د خپلو شبابی تقاضو بهبر ویل آزاد او معصوم ستوری دیو مغرور حسن د غاړی په هار کښې بندول... د پسرلی دا عالم عالم کیفیتونه د چا د شباب ترانه خیالول... او د طبیعت دا ټولې رنګینۍ د یوې شهۍ د ښکلا تصویر فرضول د داسی نړېدلې رومانی دنیا کاینات دی چه هغه اوس بالکل بوډۍ ده او مخ ئې د لیدلو نه دی.

نوې دنیا نوې لیلاوې لری... د بهارونو کاینات د دې لیلې په زلفو کښې ګیردی.

د دې لیلی د وصال شرط ډېر ساده او بسیط مګر همت ازمای دی.

د ژوند مینه... د ژوند آرزو... د قربانۍ جذبه... د همنوعۍ احساس، د مسئولیت خیال ژوندی زړه... د اخلاص رڼا... او د یقین رهبری د یو قوی حرکت په ملګرتیا... داسې حرکت چه منظم وی او پس له غوره فکره وی ځکه چه: د بهار حرکت پس له کاله وی...

دا دی د نوې لیلی د وصال شرط، د دې شرط په پوره کولو کښې ای قامه ولسه ! ! ای د قام او وطن شاعره ! او ای د ملت رهبر او لیډره ! ! شاته مه ګوره، زاړه غمونه مه شماره، د نویو خوشحالیو فکر وکړه.

چا ستا د آرزوګانو حوصله افزائی وکړه؟ او چا ستا د حق په ځای کښې په کلمه ګوتی کېښودې.

وطن د یو ابدی او بې خزانه پسرلي انتظار آرزو کوی. د پښتانه بابا لکونه ځامن پخپلو خولو کښې ډوب دی او پخپلو غوړو کښې پخېږی؟ هغوی پسرلی ته نشی کتی؟؟ د هغو د پیغلو برخه په دې بهار کښې نشته؟ دی ته خپه ئی !؟؟ دا ډېرې آسانی خبرې دې... دا ټولې خبری ستا په عزم ارادې او ستا په آرزو او حرکت پورې غوته دی.

بهار به د هغوی کاله ته سلامی ورشی... د پسرلی ګلونه به د هغوی د پېغلو زلفې څه چه پښې به ئی ښکل کړی خو که چا یو ځل د نوې لیلی زلفو ته د زنګلو دپاره ځان ورساوه.

ولی که دا سی ونه شی نو، پسرلی د طبیعت د اړخ یو معمولی بدلون و، راغی او تیر شو... د تاریخ د پګړۍ یوول زیات شو... د سینما د یوې پردې ننداره دی وکړه او پناه شوه... دنیا لکه څنګه چه ټول عمر په ځان پورې خاندې... هر سهار د ندامت او پښیمانۍ نه ګریوان څیروی... هر ماښام پخپله بده ورځ ماتم کوی، دغسی په کال کښې یو ځل تا پوری هم خاندی، دې خندا له د فرشتو د عصمتونو ناموس د جنتی حورو د ښکلا پیغمبران او د طبیعت خلقتونو شهکارۍ او رنګینۍ راولی د دې خندا ختم په ژړا دی خو هغه وخت مو هیڅ د لاسه نه کیږی او لاس تر زنې به ناست یو...

د ستورو د لمر سلا ده وینښ شه ! د سرو ګلو اقتضا ده وینښ شه !
سیلۍ به دې واړه ساګ یوسی ای بیخوده نامراده وینښ شه !

کابل - ۱۳۳۵

نېک محمد «پکتیانی»

پښتنه مېرمن

شیرین زمونږ د کلی یو دروند سپین میری و، ښه شته ئې لرل، په خپل چم ګاونډ کښې ئې نوم لاره قرض دار او احتیاج نه ؤ، په خپل محیط کښې د مځکی او مال له خوا پوره ؤ، د مېلمه عزت او ډوډۍ ته ښه رسیدلی شو، د خوار، غریب سره یې مرسته هم کوله. شېرین سپین ږېری و او اخر چه انسان په کومه لاره یون کوی، ده هم وکړ یوازې یو زوی چه یار دل نومېده ورځخه پاتې شو.

یاردل مروجه لوست کړې و، او په خپل محیط کښې د سواد خاوند او د رحمان بابا په دېوان ډیر مین و.

د یاردل ځواني هم ځواني وه، میلمه پالنه، د خپلو سره ښه ګذاره او سلوک، خوږه ژبه، وېږه ټنده او ښایسته خندا او ښه به تل له ده سره وه.

د پلار له مړینې نه وروسته خپلو خپلوانو یاردل ته د واده کولو خبرې کولې یاردل به په خندا ورته وویل چه واده کول اسان کار دی، مګر دا د عمر مسئله ده په دې کښې فکر کول په کار دی چه بیا سړی په خپلو کړو پښېمانه نه وی او مونږ پښتانه خو دا عنعنه لرو چه بیا ښځه پریښودلې هم نشو د یو کال نه وروسته زمونږ د کلی نه تقریباً څلور میله برېه (اتماني) کښې یاردل چه په څه پسی ګرزیده هغه ئې بیا مونده، یارګل (تماس) ته څو جرګی ور ولېږلې او د ده لور یې وغوښتله او اخر کښې ئی د رسم او رواج سره موافقه راغله.

د یاردل اوښکې واده زما په زړه دی ځکه هغه وخت زه کمکی وم او مونږ همزولو دومره خوشحالی او مستی پکښې کړې وې چه حساب یې نه ؤ.

دا می هم په یاد دی چه زه خپله هم له (خېښنې)[1] سره اتماني ته تللی وم او په سبا د تماس تره مونږ ته لونګۍ راکړې او بېرته کوروته راغلو.

د واده ورځ می ښه یاده ده څه وخت چه له اتمانی څخه مو ناوې له ورا سره راوستله د لارې د کلیو ښځې به را ووتلې او د ناوې مخ به ئی کوت، مونږ واړه خو آزاد وو مونږ به هم د ښځو په ډله کښې د ناوې مخ وکوت او رښتیا چه ناوې د ناوې توب په دړیو او سرو شنو ټکریو او رویمالونو ځومره ښه ښکاری او پسول ئی ځومره د خوند آوازونه کوی چه هېڅ ساز او موسیقی کښې هغه کیف او مزه نه وی.

ښځو به چه د ناوې مخ ولیدنو وبه ئې ویل چه:

د ګل غوندې ښایسته ناوې ده، د مور د بروزی شی مبارک شه...

هغه شپه چه ناوې کلی ته راوړه شوه ډمانو سازونه او سندرې غږولې، زلمیو او سپین ږیرو او ښځو او جنکیو اتڼونه اچولی و او له داریا سره یې بدلې ویلې. مونږ هلکان خو بیخی مست وو، هری خوا ته منډې ترړی وې بښی او فکرونه یو مخیز د خوښۍ خوښۍ وو.

کله به مو د سندرغاړو آواز او سازو ته غوږ نیوه او بیا به مو د اتڼ ننداره کوله او کله به د ښځو په اتڼ او بدلو ورګډ شولو هغه شپه تر سبا پورې د خوشحالیو او مستیو حساب نه و.

1– خېښنه یو پښتنی دود دی چه له واده نه یوه هفته مخکښې د زوم کوره یوه نژدې مېرمن چه اغلب خور، ترور یا داسی نژدې له پنځلس شل کسو سره د ناوې کره ځی او د خېښنی وظیفه دا وی چه د ناوې د راوړو ترتیبات نیسی خېښنه د ناوې تر راوړلو پاتې کېږی او ورسره تللی نفر سبا بېرته کور ته ځی.

د نکاح شپه مې هم ښه یاد ده چه اخوند صاحب په مجلس کښې حاضر و ، له شاهدانو څخه ئې پوښتنې کولې او بیا وروسته ئې څو ایاتونه ولوستل او نکاح وتړله شوه او هر یو به یاردل ته مبارکی ورکوله.

یاردل او بنګښه ډېر سره خوشاله و او له خپل ژونده دومره راضې و او دومره یو په بل مین وو د ځینو خو به رخه راتله شاید د طبیعت هم رخه پیدا شوې وی ځکه چه طبیعت تل د خوښیو سپینې پریکوی...

یاردل د سپرلۍ ښه اس لاره، د ښکار ډېر شوقی وښکاری ټوپکونه او د هغه سامان به ئې له ځان سره ساتل د ښکاری ټوپک کارتوس په ده خپله ډکول، دارو ، چرې او پټاقۍ به ورسره وې.

او چه کله به وزګار شو ، نو بیا به ئې د کارتوسو په ډکولو پیل وکړ.

یوه ورځ په معمول ډول یاردل د کارتوسو ډکولو سامان له کوره واخیست او د کلی چوترې ته ووت چه هلته په کار بوخت شی.

چوتره د کلی سره جوخته سهیل ته واقع وه، د چوترې ساحه ارته وه ګڼ سپیدارونه ولاړو.

د چوترې د قبلی خوا ځینی حصه جومات وه، چه د محراب په ځای یوه تیږه هلته ایښودل شوې وه، د جومات په منځ کښې میده سال غوړیدلی و ، داوړی او ګرمو ورځو کښې به لمونځونه همدلته کېدل او د چوترې شرقي خوا د خبرو او مجلس ځاي و ، زلمیانو به چلم دلته څکاوه او ګپ شپ به ئی لګاوه.

چوترې ښه ګڼ سیوری لاره او یو لښتی هم د ونو بیخ بیخ کښې پکښې تېر شوی و او د لښتی په غاړه د اودسونو کولو مناسب ځایونه جوړ شوی و.

یاردل هم د جوترې په شرقی خوا کښې د ونې لاندې په کارتوسو ډکولو پیل وکړ.

یاردل خو تل د کارتوسو د ډکولو کار کړی و، خو کله بده پېښه نه وه شوې او پدې ورځ يې هم په معمولي ډول د کارتوسو د ډکولو په کار لاس پورې کړ.

دا ځل... هو دا ځل... د یاردل د یو عالم خوښۍ او په زړه پورې د خوشحالیو ژوند، طبیعت نشو زغملی، د یوې پټاقۍ له چاودلو او جرقې څخه هغه دارو چه ورته پراته وو اور واخسته او داسې پېښه ورڅخه وشوه چه زړوټکانونه وخوړل، سترګو اوښکې وبهولې احساسات ولړزیدل...

یاردل ډیره موده بستری و د ژوند تمه ئې زښته کمه وه،

خو بنګښې ئې داسی خدمت وکړ چه سړی ورته حیران شی شپه او ورځ ئې په ځان ترخه کړې وه او د یاردل د ښه کېدلو کوښښونه ئې کول څه موده وروسته یاردل مرګه بچ شو د کنښناستلو او ورپسی د ولاړېدو شو.

کومه ورځ یاردل خپل مخ په خپله مینځه خوچه لپه ئې په مخ را تېره کړه او د لاس په لمس ئې د مخ لوړې ژورې او د تلو سترګو کاسی ځانته معلومې کړې نو پوه شوه چه څه لوبې را شوی دی.

یو څو ورځې پس ئې بنګښې ته وویل چه:

زړه می غواړی چه پلار دې تماس کاکا او ستار وروڼه او زما د تره زامن یوه شپه مېلمانه کړو.

زه خدای له مرګه بچ کړم او ګپ شپ به هم ولګوو.

یوه شپه د بنګښې پلار او وروڼه د تره زامن د یاردل کره را ټول او د یاردل د ښه کېدلو شکرونه ئی کول.

دې منځ کښې یوازې یوه سینه وه چه په هغه کښې پټ طوفان او زورور شور جوړ کړی و. له ډوډۍ خوړلو او خبرو اترو وروسته یاردل په خبرو شو او وئې ویل:

«د دې مجلس له جوړېدلو زما یو خاص مقصد و چه هغه زه تاسی ته ووایم، خو خواهش کوم زما خبرې به په سړه سینه او سنجش واورئ دا مقصد

زما په نزد زښت مهم او حساس دی او امید دی، د عقل او فکر په بدلولو دا سی نتیجي ته ورسېږو چه هم خدای خوښ وی او انسانیت ته صدمه و نه رسېږی» تماس کاکا پوښتنه ورڅخه وکړه چه:

«هر څه چه دي په زړه کښې دی هغه موږ ته ووایه، مونږ به ئې ضرور واورو او په اطرافو کښې به ئې فکر وزغلوو. بیا به نتیجه ورڅخه اخلو».

یاردل: «د تاسي شکر سترګی په ځای دی، زما اوسنی حال نشی درک کولی البته د کامی او خپلوۍ او انسانی عاطفي او احساساتو له کبله به زه ستاسی په نزد قایل رحم او د زړه سوی وړ یم، خو زما حال په خپله زما په نزد بل ډول دی.

ځکه ما سترګی لرلي د شپي د شنه آسمان په ستر سیند کښې می د ستورو سترګګونه لیدلی د سباوون شفق تر هغه وخته چه نمر به دغو ګیری(1) نه پنا کېده او زړی وړانګي به ئې د سروتی(2) او مچلغو په غره لاوی ما لیدلي، د ورځی په رڼا کښې چه تر کومه حده نظر لګی، هر څه به ما لیدل هغه وخت په دي خوند نه پوهېدم مګر اوس پوهېږ چه په دي لیدلو کښې څومره خوندونه و.

د سپوږمۍ په شپو به زه له کوره را وتلم په مزه مزه به پټیو کښې ګرزېدلم او له کیفه ډکو خیالاتو کښې به غرق وم او په زړه کښې به مي له سپوږمۍ سره رازونه او نیازونه کول او دا لنډۍ به می ویله:

سپوږمۍ د خدای روی می دروړی   په دوو مینو پسی مه وړه مشعلونه

1– غوګیری او سروتي د غرو نومونه دی.

2– غوګیری او سروتي د غرو نومونه دی.

د پسرلی ننداارتون، د کوچیانو بهیرونه، د رمو قطارونه، د زانهو پروازونه، د ښتو شنلیو د سرو شنو ژیړو ګلانو جم و جوش او مستی او داسی نور واړه ما لیدل.

زه ښکاری وم د زرکې او سوی ووړ حرکت به می هم څاره.

زه په ښایست او رنګ مین وم د دنیا په کیف او رنګ او ښه او بد هغه څوک پوهیدلی شی چه سترګی لری.

د رحمان بابا دیوان او نور کتابونه به زه څه اوس لولم.

اصلی ښکلا دا ده چه ما سترګی لرلای او هر څه می لیدلای، کاشکی له موره ړوند پیدا وای چه هیڅ نه وای راته معلوم نو هیڅ به می هم نه ولیدلی، ولی اوس خو زما زړه په سینه کښې دومره تنګی کوی چه هغه یوازې زه او بس زه درک کولی شم...»

تماس او نورو ورته وویل:

«یاردله! زمونږ زړونه ولې څوروې، البته خدای ته به داسی منظوره وه، بنده خو په هر حال باید صابر وی».

یاردل بیا خپلو خبرو ته دوام ورکړ وې ویل:

«یوه حساسه خبره ده پخوا به زما فکر له نظر سره هرې خوا ته پاشان کیده او هیڅ کله هم په سینه کښې داسی لکه بندی مرغۍ نه وراګیر شوی اوس زما فکر تل له خپل زړه او زړو خاطراتو سره دی، نو ما په پوره حوصله په زړه کښې فکر او سنجش کړی او له هغه څخه می یوه نتیجه لاس ته راوستلې او هغه به زه تاسې ته ووایم، ګوندې تاسی هم قناعت راسره وکړئ نو زه دې نتیجې ته رسیدلی یم چه د ځان د خوښۍ له پاره د بل انسان ژوند خرابول یا هغه ته صدمه رسول ظلم او له انسانیت څخه وتلی کار ګڼم نو دا څه انسانیت به وی چه انسان دې بل انسان سره ظلم او د هغه په حق دې تیری او د هغه په آرزوګانو او غوښتنو دې خاورې واړوی.

هو ! زه ړوند يم خو چه کله په خپل مخ لاسونه را تېر کړم دا راته معلومه شي چه د ليدلو نه يم.

څه چه مقدرو هغه وشول نو ما دا پريکړه کړې چه د ځان له پاره د هغه چا چه ما ته ئې زښت قدر او ارزش لاره او زما د ژوند څه پانګه وه يوازی همدا وه يعنی د ځان دپاره د بنګښې عمر نه تباه کوم.

ما په ډېر شوق و ذوق واده وکړ او د ښو شپو ورځو اميدونه راسره و – آرزوګانې مې لرلې، خو د خدای وېره دنيا رابان‌دی تپه تياره شوه لکه تولی توی يوو ړی.

نو ما د ځان سره داسی فيصله کړې چه بنګښنه آزاده کړم، چه په خپل زړه او خوښه ژوند وکړی.

که څه هم تاسی به زما نظريه په دې رده کړئ چه په پښتنو کښې دا ځلی نشته. ولې زه خو هم له زړه سره څه سلا او مصلحت لرم نو د ځان له پاره هغه هم داسی ځان چه هېڅ درد نشی دوا کولی؛ د ګرانې بنګښې عمر چه له هر څه راته ګرانه ده ولې بربادوم او که زه بنګښنه آزاده کړم او د خپل زړه ژوند ته ئې پرېږدم، نو څوک به ما په څه ملامتوی. په داسی ملامتو او پېغورونو سترګې شرمېږی، نو زه خو سترګی هم اوس نلرم، د خلکو د ملامتو او پېغورونو پروا به څه کوم.

بنګښنه به زما له جايداده پوره برخه اخلی او څه نور به مې د تره زامنو ته ورکړی شی او معمولی دومره څه چه زه مړ شم چه د کفن او خير و خيرات کفايت وکړی شی هغه به له چا سره امانتی وی هر وخت مې چه سا وسپارله بيا به د هغه نه زما د ګور کفن سرشته کوی، نو زما فکر او قرار داسی وچه درته ومی ويل».

د حاضرينو سترګی يو بل ته واوښتې په دې خبرو لکه چه حيران شوی غوندې وی او بی خبره او بې مقدمی راګير شوی و او دې ته ئې انتظار وبيست چه د دې خبرو ځواب به څوک وائي.

غیر تماس کاکا یاردل ته مخ واړاوه وې ویل:

«مونږ ستا دردناکې خبرې واورېدلې خو د یوې پوښتنې ځواب راکړه هغه دا چه:

تا او بنګښی په دې باره کښې مصلحت، سلا او مشوره سره کړې ده که نه؟»

یاردل ویل: «ما له دې اوس څخه پرته بیا په دې باره کښې ټکی هم له خولې نه نه دی ایستلی ما تاسی د همدې خبرو له پاره راغوښتی وئ چه درته ومی ویل» تماس د خپلی لور خوا ته مخ واړاوه او پوښتنه ئی ورڅخه وکړه:

«لوری ! د یاردل خبری خو پوره او ټولې تا واریدلې او دا موضوع هم پخپله تا پورې اړه لری یاردل خو د یوې انسانی وظیفې سرته رسولو له امله خپله غاړه خلاصول غواړی ته په دې باره کښې څه فکر لرې او څه وایې؟».

بنګښې په ژړه غونی آواز او ډکی مری د خپل پلار ځواب داسی ورکړ:

«پلاره ! زه خو دې نه مخکښې د یاردل په دې فکر نه وم خبره او دا اوس ستاسی د وړاندې لګیا شوی دی، هغه وخت چه یاردل ښه ځوانی لرله او سترګې ئې جوړې وې زما د عمر تړون ورسره وشو زه هغه وخت ورسره خوښه وم او ګذاره مې ورسره کوله، خو اوس چه دی له سترګو خلاص شو او معیوبه شو، نو ګذاره به نه ورسره کوم او خوښه به نه یم؟ دا خبری بیخی بیځایه دی پښتنی به مرورې شی، یاردل خو اوس لا د خدای فضل ژوندی په کور کښې راته ناست دی نو خدای دې نکړی که یاردل مړ هم وای په ما بل میړه ورور دی او تر څو چه ژوندۍ وای ما به د یاردل نوم په عزت او شرافت ساتلی وای ولی اوس خو د دې خبرو هیڅ حاجت نه پاتې کیږی او یاردل شکر ژوندی دی او زما په نظر له هغه پخوانی یاردل څخه نن زیات قدرمن ښکاری ځکه چه پخوا یوازی مینه وه او نن مینی او ترحم دواړو لاسونه سره ورکړی او زما سر یې د یاردل په وړاندی

ټيټ کړې دی. د جلا والی فکر شیطان په خوب کښې هم زما په مغزو کښې نشی ننیستلی.

یو حل خو زما د ژوند ترون له یاردل سره شوی د بل سره نشی نوی کېدلی.

که یاردل دې صدمی مایوس کړی وی نو زه د یوې پښتنی او د عمر د ملګری په حیث ډاډ ورکوم چه دا سودا له زړه څخه وباسی زه به په شرافت او صداقت د ده او د ده د مال، دولت ساتنه کوم.

زه به د ده د نوم او ناموس ساتنه کوم.

زه به ټول کړاو په خپله غاړه واخلم.

آخر مونږ له څه نه تنګ یو؟

شکر هرڅه شته احتیاج نه یو د چا پور هم را باندې نشته البته که زما نه څه سهوه هم شوی وی چه زه به نه یم پرې پوهېدلې یا کومی خبرې دی ځورولی وی، نو ما به وبښی کنه زه خو به داسی خبره یا حرکت ونه کړم چه په هغه یاردل خپه او یا له ژوند څخه مایوسه او په زړه موړ شی.

داسی پېښې واقع کېږی، چاره نه وی او که دا کار ممکن وای ما به خپلې دواړه سترګې یاردل ته ورکړی وای زما دا سرې خواهم یاردل دی، نو دی نباید داسی ویرجن او زړه ماتوونکی فکرونه مغزو کښې ځای کړی. نور نو څه ووایم خو دا می واورئ چه زما ژوند له یاردل سره تړلی دی که د ده کور نه وی خوښ په زیارتونو ګرزی، نو ما به ئې هم لاس نیولی وی ورسره یوځای به یم، زه یاردل نشم پرېښودلی او نه ورڅخه جلا کېدلی شم».

تماس او نورو حاضرینو د شاباس او آفرین غږونه پورته کړه تماس ورته وویل چه: «لورې عمر دې ډېر شه، که تا د کوم غلط فکر اظهار کړای وای، په خدای قسم دی چه له خپله لاسه به می د مرګ سزا درکړې وه، خو اوس نو زه په جګه غاړه دا وایم چه بنګښه زما ګرانه او پښتنه لور ده».

تماس بیا یاردل ته مخ واړاوه:

یاردله زویه ته مایسه کېږه مه دا څه چه در پېښه شوه، تقدیر به داسی و امید لرم زما لور به ستا عزت او قدر کوی، تا به نه خپه کوی د ژوند په چارو کښې به مونږ هم او د تره زامن دې هم مرسته درسره کوو که خدای زوی درکړ بیا دا چرتونه ټول تش او په خپله به دې له مغزو څخه منډې کړی ته تل دا کوښښ وکړه چه دا فکر بېخی ستا له مغزو څخه ووځی.

یاردل له لوی اسویلی کښلو وروسته وویل:

زه مو په خپلو خبرو ستومانه کړم ما چه څه مخ کښې وویل د کوم خپګان او زړه پدی په اثر نه و بلکه ما ما سره یوازی دا فکر و چه بنګښنه په ما زښته ګرانه ده له دې جلا کېدل ما ته د روح او بدن جدایی ښکاری د همدې زیاتی علاقې او ګرانښت له کبله و چه ما د خپل ځان له پاره د دې ژوند نه غوښت چه خراب او برباد کړم.

له بنګښې څخه عفو غواړم چه زما خبرو به د دې زړه ته صدمه رسولې وی.

مجلس هغه شپه په دعا او خوښۍ پای ته ورسید بنګښې به د یاردل زښت دارمدار کاوه د یاردل هر څه کار جوړو، او څه چه کم و هغه دوه سترګې وې د یاردل نور ژوند جوړو.

پښتنی مېرمنې:

پښتانه باید په تا افتخار وکړی!

الفت:

ملیت او ملي استقلال

هغه وخت چې یو کوچنی ماشوم په خبرونه پوهیږي او خبرې نه شي کولی نود مور او پلار نومونه هم نه پېژني او په ذهن کې بې دخپل اوپردي مفهوم نه وي ناست دکورنۍ او قبیلې دقام اوملت څه فکر له ده سره نه وي اوله دغو الفاظو سره وروسته اشناشي، مګر په همدغه حا ل کې هم دومره تمیزلري چې خپله مور پېژني اوخپل پلار هم نه غلطوي.

دا دپوهې لومړی نښه ده چې دماشوم په سترګو کې ظهور کوي او دایره بې ورځ په ورځ لوئیږي.

دا احساس له عقل اوتفکر نه پخوا پیداکیږي او دمشرۍ حق لري، د انسان دمعرفت اساس همدغه دی او له همدغسې نقطې نه دبصیرت او بصارت لیکه شروع کیږي د ماشوم فکرچې هرڅومره وده کوي هغومره دخپلوانو په پېژندلو زیات موفق کېږي او خپلوان بې ډیریږي یعنې له کوره کورنۍ ته راشي اوله کورنۍ نه قبیلې ته ورننوزي اوبیاله ملت اوملیت سره اشناشي، یعنې دخپل ولس ټول افراد خپل ګڼي او دیوه بل ملت ټول افراد ورته پردی ښکاره شي.

دخپلو او پردو د پېژندلو وروستی حد همدغه دی او ددنیا ملتونه په همدغه حدولاړدي. دیوه متمدن او مترقي انسان معیار همدغه دی چې د قرابت سلسله بې دغه حدته ورسیږي اودکور او کورنۍ دقام اوقبیلې په تنګه دایره کې ایسار پاته نه شي ددې خبرې معنی دا نه ده چې دنږدې خپل او لرې خپل په منځ کې به څه فرق نه وي او دملت هرفرد به عینا خپل سکنی ورور ګڼي یابه دکور او کورنۍ دایره محوه کوي او په دغه لویه دایره کې به اوسي.

نه هیڅکله داسې نه شي کیدای بلکې څنګه چې هرسړی په خپل کورکې اوسي اوکوربې په یوه لوی ښارکې وي او ښارپه یوه مملکت کې واقع وی هرفرد به په خپل ملت کې همدغه

شان وي اوپه دغه ډول به ځان ديوه ملت جز ګڼي خپل ځان ديوه ملت جز ګڼل اودغه کل پېژندل همدغه معنی لری چې دخپل او پردی فرق به کوي او دواړوته به په يوه نظرنه ګوري.

که څوک دخپل ملت او د پردی ملت فرق نه کوي يابې نه شي کولی هغه دکوم ملت جزنه ګڼل کيږي، که څوک هېڅوک پردی نه ګڼي په حقيقت کي هېڅوک خپل نه ګڼي او خپلوان نلري. که پردېتوب په دنياکې نه وای خپلتوب به هم نه وه.

مليت اوملي وحدت په همدغه احساس بنادی چې سړی دخپل اوپردی فرق وکړي او دواړو ته په يوه نظرونه ګوري داحس په انسان کې ډېر قوي او ډېر طبيعي دی. دانسان په فطرت کې داخبره پرته ده چې له پردي زويه به خپله لورښه ګڼي او خپل به ورته ښاغلی معلومېږي.

دغه احساس په يوه قام او يوه ملت پورې اختصاص نه لري.

هرچېرته همدغه حا ل دی اوپه دې کارکې دامي اوملا څه فرق نه شته دخپل او پردي تميزپه ډېرو بې تميزو خلکوکې هم شته مسلمان او کافر پوه او ناپوه د خپل او پردي په فرق قايل دي.

څو زره کاله پخواهم خپل، خپل و او پردی، پردی و، څو زره کاله وروسته به هم دغه شعور او دغه احساس موجـودوي داهغه حقيقت دی چې په شرق او غرب کې نه بد لېږي اوپه هردين اوهرائين کې شته هغه زمانه په خيا ل اوتصوير کې نه راځي چې يا وروري او عزيز ګلوي دومره بېخونده شي چې ديوه پلار زامن ځانونه پردي وګڼي ياپردي خلک دعشق اومحبت هغه جذبه پيداکړي چې هرڅوک هرچاته ورور او عزيز ووايي او ديوه ميراث د ټول عالم حق وګرځي، زه يقين لرم چې هېڅکله به مېندې او پلرونه د نورو اولاد ته په هغه نظرو نه ګوري لکه چې خپل بچوته ګوري.

زه دا نشم منلی چې دخپل اوپردی مرګ به په خلکو يوشان اثروکړي او په دغه ويراو هغه ويرکې به څه فرق نه وي موجود.

په عمرونو به دمور ژړا او دخور ژړا له نورونه فرق لري او هرڅوک به دخپل پلار په مرګ یتیم کېږي.

هغه زمانه دهېڅا په تخمین کې نه راځي چې دخپل اوپردي کاله توپیر او تمیزله منځه لاړشي او ټول کورونه خپل شي یاټول پردي شي.

اوس خو ړوند هم دخپل کاله لاره نه ورکوي او څاروي هم ماښام خپل کاله ته راځي. په دې بې ثباته دنیاکې چې کوم شی ډېر ثابت او پایدار معلومېږي هغه دخپل اوپردی فرق دی.

ملیت او قومیت په همدغه ټینګ اساس ولاړ دی اوملي وحدت دفطرت دتشکیلاتو فصل اوباب دی.

دغه متمایز رنګونه چې په اقوامو اوملــلوکې وینئ ډېر پاخه دي او هېڅـوک یې نه شي بدلولی.

له دغه وحدت سره چې په یوه ملت کې یې وینئ هغه غیریت تړلی دی چې یوملت یې دبل په نسبت احساس کوي.

که چا د خپلو او پردو فرق نه کولی، ملتونه به نه و جوړ شوي او دغه سیاسي اوملي تشکیلات چې نن وینئ په دغه ډول به نه ؤ.

همدغه دځان اودبل فرق دی چې یوملت دبل ملت سلطه اونفوذ نه مني او دخپل ملي استقلال دپاره ډېرې لوېې قرباني ورکوي.

مراکش او تونس همدغه احساس له فرانسویانو نه بېل کړل او الجزایر هم ددغه حس او شعور په قوت دفرانسې له لوی قوت سره په جګړه اخته دی.

دپښتونستان توریالی ملت د پاکستان په مقابل کې همدغه احساس ټینګ درولی دی. هغه پردیتوب چې ددې دواړو ملتو تر منځ موجود دی اورمرو دوی یوله بله بېلوي او دا بېلتون ډېرحتمي اویقیني دی.

دغه راز ترکیب اوتالیف چې په زور او جبر بناوي اوانساني فطرت ترېنه کرکه کوي ډېربې بقا اوبې وفا معلومېږي.

دخپل او پردی تمیز دفطرت قانون دی او هر سیاست چې له دغه قانون څخه مخالف وي هېڅ قوت یې حمایت نه شي کولی.

دبشر فطرت او طبیعت په بله خوا ګرځول دانسان کارنه دی اوعقل یې نه مني، نن ملي شعور اوملي احساس ډېرقوت موندلی دی اوله دغه قوت سره هېڅ قوت مقابله نشي کولی. ځینې ګمان کوي چې که علم ډېره ترقي وکړي او د ګډ ژوند وسایل زیات شي نو ملي اوقومي تعصبات به ورک شي او ټول عالم به دبشریت په نامه یو وجود شي یعنې بیا به دخپل اوپردي فرق نه وي او درست ملتونه به یوملت شي دا آرزو په اول نظر ډېره ښکلې معلومېږي مګرله حقیقت نه دومره لرې ده چې مونږ د مریخ له کرې نه هم دومره لرې نه یو.

اوس خومونږ وینو او ګورو، چې ددنیا ډېر پوه او مترقي ملتونه له نورونه په خپل ملیت ډېرټینګ دي اوملي احساس په متمدنو قومونوکې ډېر قوي دی.

همدغه احساس دنن ورځې په ادب او فلسفه کې ډېراثر لري اوپه انسان کې یې ډېره خودي او خودشناسي پیداکړې ده، دجهان دخو زرو کالو تاریخ په همدغه بنسټ ولاړ دی اودغه بنیاد یې ډېر مضبوط کړی دی.

نن دهر ملت په نظرکې خپل ملي استقلال دیوه ډېرلوی ناموس حیثیت لري او له دې نه لوی افتخار بل نه شته، ددغه مقصد دپاره خلک سرونه مالونه او اولادونه قربانوي اوبې استقلاله ژوند ډېرلوی ذلت ګڼي، که چیرې ملي احساس اوملي شعور په ډېرقوت موجودنه وای د استقلال قیمت به ډېر لږو او ددنیا لویې امپراطورۍ به نه ړنګېدې، استعماربه دغسې بده قیافه نه درلوده او یوملت به دبل ملت سیوری لاندې خوشحاله و.

دغه ملي جشنونه چې هرمستقل ملت یې دخپل استقلال په یادکوی اوپه ډېر قدر ورته ګوري دملیت تجلیل اواحترام پکې پروت دی او همدغه معنی لري چې یوملت دبل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی. مونږ باید په دې خبره ډېرفکر وکړو چې ملي استقلال دملي احساس او شعور محصول دی هر څومره چې دغه حس قوی وي هغومره به زمونږ استقلال هم قوي

وي. داستقلال ساتنه دملیت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لري که دغه احساس په یوه ملت کې کمزوری شي هغه داستقلال په قدر او قیمت نه شي پوهېدلی او دهمدغسې ناپوهی په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نشي.

مونږ باید خپل ملي امتیازات ملي شعوراو ملي احساس ډېرټینګ وساتو او دخپل استقلال تقویه وریورې مربوط وګڼو.

الفت:

ملي یووالی

هغه خلک چې په یوه وطن کې اوسېږي، ګټه او زیان یې یو وي، دیوه واکمن امرته یې غاړه ایښې وي، له یوه بېرغ لاندې راټولېږي اومشترک تاریخ لري یوملت بلل کېږي.

افغانستان یووطن دی، ددې وطن ټول او سیدونکي یوملت دی، ددې ملت نوم افغان دی. لکه چې په افغانستان کې ساړه او تاوده، وچ او لامده، هسك او ټیټ ځایونه شته چې په ځینو کې یو رازغلې او میوې کېږي په ځینو کې بل راز، په ملت کې هم راز راز خلک شته چې کړه وړه یې یوبله ځینې فرقونه لري مونږ ته په کار دی چې په دې خبره ځان ښه پوه کړو چې وطن هغه تنګ او کوچنی کورنه دی چې دیوه پلار او دیوې مور اولادونه به پکې استوګنه لري اونه هغه کلی دی چې تول اوسیدونکي به یې یوخیل یایو قوم وي په دې اوسنۍ زمانه کې اوس ځینې داسې کورونه هم شته چې یومسلمان پښتون له یوې روسۍ یا امریکایۍ میرمنې سره پکې اوسي او دواړه د یوه اولاد موراوپلار وي.

هرکله چې په یوه کاله کې داحا ل وي نو په یوه لوی وطن کې به ولې هندو اومسلمان، شیعه اوسني، پښتون اوتاجک دیوه ملت په حیث نه اوسېږي.

زه ډېر داسې دوه ورونه پیژنم چې یوپښتو وایي اوبل فارسي.

داسې پښتانه پلرونه مې هم لیدلي دي چه اولادونه یې پښتو نشي ویلی.

که مونږ په پښتو او فارسي ژبه کې ښه ځیرنه وکړو او لږې نظر وکړو دواړه ژبې د یوه باغ ونې دي چه نیلې او ریښې یې یو له بله ټړلي دي.

دا چه مونږ د افغانستان اوسیدونکي د پښتون، تاجك، نورستاني، بدخشي، ترکمن، ازبك، هزاره، ایماق او عرب په نامه یادوو عیناً هماغسې مثا ل لري لکه چه پښتون دصافي، شنواري، مومند، اپریدي، وزیر، مسعود، یوسفزي ، اڅکزي، کاکړ، بارکزي، او سدوزي په نومونو یادوو.

په دغسې مختلفو او متعددو نومونو زمونږ ملي وحدت هېڅکله نه خرابېږي او هر څوك پوهېږي چه:

هزار خوني واړه ښهر یو بغداد دی.

څنګه چه د یوه وجود غړي ډېر نومونه لري لکه: لاس، پښې، سر، غوږ، پوزه، سترګې او داسې نور....دغه شان د یوه ملت اعضاً او اجزاً هم دي چه په ډېرو نومونو یادېږي مګر ملت یو وي او وطن هم د کلیو او ښارونو په بیلو بیلو نومونو نه بیلېږي. د وطن په باغ او بڼ کې راز راز ونې او بوټي وي چه پاڼې، میوې او ګلونه یې یو له بله ډېر فرق لري، مګر باغ یو وي او دغه د ونو بوټو اختلاف د باغ یو والي ته زیان او ضرر نه رسوي.

د وطن او ملت د پاره، باغ ډېر ښه مثا ل دی.

په یوه شعر کې چه باغ یې عنوان دی د وطن او ملت تصویر داسې ویستل شوی دی:

یـــــوه بـــــاغ کښـــــې وې ولاړې ډېـــــرې ونـــــې

هـــــره پاڼـــــه یـــــې لایقـــــه دســـــتاینې

خواپــه خواغــاړه پــه غــاړه خولــه پــه خولــه وي

لـــــه يـــوي خـــاورې پيداډيوکالـــــه وي

لـــــه يـــوې ويـــالې اوبـــه ورتـــه راتللـــې

پـــــه يـــوه هواکښـــې ټـــولې لويېـــدلې

ددې ټولويـــــــــــــوخزان اويوبهـــــــــــار و

نـــه اوبـــدې وشـــريک يـــويې واکـــدارو

ځينـــې جګـــې ځينـــې ټيټـــې کوزوپـــاس وي

لکـــه ګـــوتې ديـــوه وجـــوددلاس وي

چـــامبوه لرلـــه چـــا ښايســـته ګلونـــه

دچاســـــيورئ و ډېرښـــه دچاقدونـــه

چنارلوی وشفتالو لکه ماشوم و

دمڼې اوناک توپیرله ورا معلوم و

له یوه سره لویي وه نورڅه نه و

بل سره د رنګ او خوند نصیب ډېر ښه و

دمرغانونغمې وې پکښې خوږازه

هرمرغه موپېژانده له خپل اوازه

رنګارنګ ګلونه و یوه چمن کښې

لکه وي چې ولسونه په وطن کښې

په حقونوکښې یې نه وڅه توپیر

باغبان وپه هرې ونې ډېرزهیر

يوله بله پېږ پر هرحال كښې شركت و

په تمامه معنى يوصحيح ملت و

مملكت همدغه شان وګڼه وروره

واخله درس د خپل نظر له سپين او توره

دوه سكه وروڼه لري بېل بېل نومونه

بېل رنګونه بېل غږونه بېل خويونه

كه ته پوه شې دا بيلتون څه بيلتون نه دى

څوك وائي چه تاجك ورور د پښتون نه دى

الفت:

ژوند

ښايي چې تاسې به كله داسې سړى ليدلى وي چې لاس اوپښې نه لري سترګې يې ړندې او ژبه يې ګونګه وي، مګر ژوندى وي.

دغه راز سړى كه په ګېډه موړ او په تن پټ وي او په ښه كوركې اوسي يعنې دشتمنې كورنۍ غړى وي بيا هم دده ژوند بې خونده اوبې اهميته دى.

په ژوندکې چې حرکت او فعالیت نه وي او له قوت اوقدرت نه محروم وي څه ارزښت نه لري.
هغه ژوند چې پوهه اوبصیرت ورسر ه نه وي او دشعور و احساس برخه پکې نیمګړی وي ښه ژوند ورته نه شوویلی. ګیډه مړول، په ښه کورکې اوسیدل اوښه اغوستل دژوند لومړی ضرورتونه دي مګر کافي نه دي.

په ژوندکې د ذهن او روح اطمینان، دآینده په نسبت ښه انتظار، دانساني ازادۍ اوبشری حقوق تامین او تکمیل ډېرمهم ضرورتونه دي.

په ژوند کې له کمیت نه کیفیت ډېرمهم دی. ژوند باید ښکلی اوښاغلی وي.

دژوند لپاره جما ل او جلال دواړه په کاردي.

لذت اوافتخار دژوند لاس اوپښې یا د الوتلو وزرونه دي.

که ژوند خوار اوغریب وي دادومره ډېره د افسوس خبره نه ده.

ډېر افسوس هغه وخت په کار دی چې له ژوند نه دخلکو زړونه تورشي او ژوند ته په کرکه وګوري.

د یوه هیواد دواکمنو اومشرانو کاریوازې دانه دی چې دخلکو ژوند ښه کړي بلکه ستراو مهم خدمت دادی چې دژوند مینه په زړونوکې زیاته کړي او هیلې، اسرې راژوندۍ کړي.

کیدای شي چې په جنت غوندې ځای کې سړی له ژونده بېزاره شي یاپه جونګړه کې له ژوندانه سره مینه ولري.

په ژوند کې یو معتدل حالت ډېر ښه دی او ښه ژوند هماغه دی چه اعتدال پکې وې یعنې نه ظالم وي اونه مظلوم، نه د چا باداروی او نه پې څو ك بادار وي.

هو؟ اجتماعي عدالت دژوند لپاره ډېر ضرور دی، دژوند ساتنه دژوند وده اودژوند خوشحالي په همدغسې معتدله هواکې امکان پیداکوي.

چېرته چه عدالت اوعدل نه وي هلته ژوند خوښ اوښاغلی نه وي او په دغسې ځای کې ژوند ډېرلوی عذاب دی «وقنا ربنا عذاب النار»

«الفت»

مترقي ژوند

ژوند دتحول اوتکامل نوم دی، دصحراکانې چې په پېړیو پېړیو په یوه حا ل پاتې دي ژوندي ورته نه شو ویلی.

دپسرلی ګلونه چې له ځمکې راټوکېږي، لوېږي، غوړېږي، مړاوی کېږي او خاورې کېږي په ژوندانه کې برخه لري او ژوند دهمدغسې تغیراو تحول نوم دی. هغه غله چې په کندو یا په ګوډي کې پرته ده او هغه چې دهقان یې په ځمکه کې کري دژوند په لحاظ ډېر فرق لري.

همدغه له خاورو لاندې زرغونېدل، لوئېدل او پخېدل د ژوندانه مظاهر دي او مترقي ژوند همدغه دی.

که مونږ انساني او حیواني ژوند مقایسه کړو پوهېږو چې په انساني ژوند کې تغیراو تحول یعنې دحالاتو بدلون ډېر زیات دی او غیرله انسانه په نورو حیواناتوکې تحولات ډېر لږدي. حیوانات په زرګونو کالوکې هغومره فرق نه کوي لکه چې انسانان یې په څو کالوکې کوي.

انسان په مرور دزمان خپل لباس، خپل کور، خپل خوی، خپل فکر بدلوي اووخت په وخت په بل رنګ اوبله بڼه راوزي.

یو عصر له بل نه دهمدغو تحولاتو په بنا بېلېږي اوبدلېږي.

دعصر او زماني په اقتضا له ماضي نه مستقبل ته راتګ، زوړ حا ل پرېښودل اونوی حا ل قبلول مترقي ژوند دی.

هغه قام چې دحالاتو په بدلون قادرنه وي اوخپل زوړ فکر، زوړ خيا ل، زوړ عادت زړه پوهه په نوي نه شي بدلولی مترقي ژوند نه لري.

دژوند دبقا او لوړتيا دپاره دانسان په طبيعت کې دتحول او تجدد غوښتنه پرته ده او قدرت هم دتغير او تحول قانون په ټولو مخلوقاتو جاري کړيدی.

هغه ژوند چې دودې اولوړتيا په حا ل کې وي د تجدد خواته ډېر تمايل لري.

کوم ژوند چې مرګ ته نژدې وي طبعاً دمړينې خوی او عاد ات پيداکوي.

همدغه سبب دی چې کوچنيان او ځوانان نوو شيانو ته ډېره هڅه کوي نوی لباس ښه ګڼي او نوی کور يې له زړې جونګړې نه ډېر خوښ وي، مګر زاړه اوسپين ږيري له زړوشيانو او زړښت سره خدای پامانی ته ندي تيار.

که موږ ددنيا مترقي ملتونه له هغو قومونوسره مقايسه کړوچې ژونديې دترقي په حا ل کې نه دی دابه ومنو چې دمترقي حالت تغير اوتحول ډېر ګړندی او په ډېرته پاتې قومونو کې تحولات ډېر ځنډني دي. دجهان تاريخ هم داښيي چې دبشري ټولنو تحولات په لومړيو مرحلوکې ډېرسست و اواوس يکې ډېر ګړنديتوب راغلی دی.

که څوک غواړی چې خپل ارتقايي سيراو حرکت ځانته معلوم کړي خپلواجتماعي تحولاتوته دې ځير شي او ودې ګوري چې په عمومي اوضاعو او حالاتو کې څومره فرق راغلی دی.

ديوه ملت دپوهې او هوښياری دمعلومولوپاره هم اجتماعي تحولاتو او تجدد پسندی ته کتل په کار دی.

دعلم اوپوهې خاصه او مميزه همدغه ده چې په انسان کې دزړو دودونو او رواجونو پابندې کموي او دنوي عصر ضرورت او احتياج ته يې متوجه کوي يعنې دتقليد پيټی سپکوي اودعقل ومنطق په اساس دنوو افکارو اونوو خيالاتو دقبلولو استعدادته ترقي ورکوي او ابتکاري قوه زياتوي.

دعرف اوعادت له غلامۍ څخه آزادي دمدني او عرفاني پيشرفت په برکت حاصلېږي او زاړه ناکاره رواجونه دهمدغې رڼا په مرسته له مينځه ځي.

راشئ! چې اوس خپل ځانته په ځېر ځېر وګورو او پخپل حق کې قضاوت وکړو چې مونږ دنوي ژوند په قبلولوکې څنګه يواو دنوو افکاروپه څرګندولوکې څومره جرئت اوهمت لرو؟

زمونږ ذهني ازادي چې دپوهې اوتنو يرنتجه ده ترکومه حده ده او له اجتماعي نهضتونوسره څومره علاقه لرو؟

الفت:

دخلکو نظر

انسان ډېر زيار کاږي چې دنوروپه نظرکې ښه شي او خلک ورته ښه ووائي.

ددغه مطلب دپاره دی ډېرځله سمه لاره پرېږدي اوپه کږه لاره ځي يعنې حقيقي ښه والی بدلوي او ددې دپاره چې دخلکو په نظرکې ښه معلوم شي نو دريا اوټګۍ رنګونه هم په ځان پورې مښي.

دخلکو نظرهم عموماً سم نه وي اوښه يا بد پېژندل دهرچا کارنه دی، ځکه ځينې بد کسان هم دخلکوپه نظر ښه ورغلي دي.

زه دانه وايم چې سړی دې دنورو د نظر مراعات نه کوي.

او دود و دستورته دې نه ګوري ځکه داکار هرڅوک نه شي کولی اوعلی الا طلاق ښه هم نه دی.

ماته معلومه ده چې دنوروښه اوبد نظر دانسان په ژوندکې څومره اثر لري، دډېرو خلکو ډېرې خوشحالۍ اوډېر خپګانونه دنورو دنظر اغيزه ده او دخلکو نظرپه سړي باندې هر څه کولی شي.

څنګه چې دیوه نظر باز نظر روغ سړی رنځورکوي او ډېره ښه ماڼۍ رانړوي، دغسې د اجتماع نظرهم ډېر قوت لري اوډېر خلک پې ځانته تابع کړي دي.

ډېرکسان شته چې پخپلو سترګوځه نه ګوري اوښه وبدد نوروپه نظرپېژني.

دخلکو نظرونو ډېرښه شیان اوډېر ښه خلک هم بدمعلوم کړي یاپې بدښه ښودلي دي، خلک لا پرېږده چې یوازې دحاکم په نظر یه هم ښه سړی بدېږي او بدسړی ښه کېږي، یعني د نورو نظرپه سړي اثر اچوي او په ژوندانه کې ډېر دخل لري، که هر څنګه سړی وي او دهودو ځوان وي بیاهم دنوروپه ښه نظر خوشحالېږي او په بدنظر خوابدی کېږي، کله کله سړی د دې دپاره چې دخلکو ښه نظر ځانته جلب کړي دهغوی نظرته دومره ورجذب شي چې هرڅه دنوروپه خوښه کوي او له هرڅه نه ورته تېرېږي. دهمدغې جذبې دپاره کله انسان ځینې ښه کارونه هم کوي او له ناوړو کارونه ځان ساتي، قرباني او فداکاري، دنورو خیر غوښتل او نوروته ګټه رسول، په فن اوهنرکې نوم ایستل، دنورو دښه نظر دجلبولو اثر اوبرکت دی، که چېرې چا دنورو نظرته په اعتنا نه کتلی انسانان به لکه دصحر اکانې یوله بله بې تعلقه و او بل شان ژوند به یې کاوه مګر ډېرښه ده چې دغسې نه دی اودنورو په نظریه هم کارکوي داکار داخلاقو داصلاح دپاره هم ښه دی او دبې مبالاتۍ مخه نیسي.

زه دغه کارته ښه وایم مګر داسې نه چه په هیڅ حد او اندازه ورته قایل نشم.

سړی باید په دغه باب کې دومره افراط ونه کړي چې دنورو دنظر حلقه بګوش غلام شي او خپل فکر اوشعور پکې داسې بایلي چې د ده شخصیت اوحریت محوه شي او هیڅ ورته پاته نه شي.

څومره چې دانسان دشخصیت تجلي ته دنورو حسن نظرپه کاردی هغومره دنورونظر ته ځان سپارل دانسان شخصیت هم محوه کوي.

دهرمجلس په رنګ رنګین کېدل اودهر چافکر اونظر ته خضوع او خشوع دسړي شخصیت راټیټوي اود عا دي انسانانو په ډله کې یې دروي.

انسان باید ډېر کوښښ وکړی چې خپله ازادي ورځ په ورځ زیاته کړي، دفکر دحریت دپاره خدمت وکړي او پخپل شخصیت متکي شي.

دهنر خاوند چې هر څومره له ابدیت نه زیاته استفاده وکړي او له انسانیت سره زیات تعلق پیداکړي هماغومره له خپل عصر اومحیط څخه لوړېږي اومعاصرین ورته په ښه نظر نه ګوري.

دعصر اوزماني له خلکو سره غوړ په غوړتلل او دهغوی په فکر ځان برابرول د عادي خلکوکار دی، فوق العاده اشخاص او دلوړفکر خاوندان هېڅ کله په دغسې قیداو زندان کې نه اوسي اودخلکو ستاینې ته دغومره سرنه ټیټوي.

پوهان هروخت په هرڅه کې دخپل وجدان اوضمیر غږته غوږ ږدي اوناپوهان له اندازې نه زیات دیوه اوبل نظر ته ګوري.

دبصیرت خاوندان له دې خبرې سره دومره ډېره علاقه نه لري چې دخلکو په نظر کې ښه ښکاره شي بلکه کوښښ کوي چې د خلکو نظرښه کړي او ښه نظر پیداشي.

دجامعې اصلاح اودفکر خدمت سړی مجبوروي چې له هغو خبرو اوهغو شیانو سره مبارزه وکړي چې هغه په جامعه کې ښه ګڼل شوي دي مګر ښه نه دي.

که څوک دخلکو دنظر مراعات کوي نو هغه بتان نه شي ماتولی چې خلک ورته په ښه نظرګوري بلکه مجبورېږي چې سرورته ټیټ کړي او خلک ده ته هم په ښه نظر وګوري.

دغه راز خود خواهي اوخود پرستي چې ظاهراً غیرپرستي ده باید سړی پرېږدي او دنورو دنظر مراعات له اندازې نه زیات ونه کړي. دخلکو قضاوتونه اکثر اًصحیح نه دي اوپدې نه ارزي چې سړی هرڅه ترېنه قربان کړي.

دخلکو خدمت دانه دی چې سړی اورمرو د دوی دخوشحالۍ دپاره کار کوي بلکه حقیقي خدمت دادی چې دخلکو خیر او ګټه په نظرکې ونیول شي اوفکرونه، نظرونه، کارونه، خویونه اصلاح شي.

که سړی دهرچا کارته ښه وايي چې هغه خوشحاله شي اوده ته په ښه نظروګوري داډېره ټېټه سوداده او دغلامۍ بوی ترې نه ځي. که څوک خپه کېږي او که خوشحالېږي، که خلک سړي ته په ښه نظرګوري که په بد نظر، سړی باید ښوته ښه او بدوته بد ووايي. دبيان او وينا ازادي همدغه ده، دفکر اوقلم ازادي همدغه تقا ضالري.

ديوه اوبل ښه نظر دومره قيمت نه لري چې دانسان ازادي سلب کړي او په غوړ کې يې د غلامۍ کړۍ واچوی دنورو نظرکه هرڅومره ښه وي بيا هم هرسړی پخپلو سترګوبينادی اوله خپل نظرنه کار اخيستل په کاردی.

که څوک هرڅه دنورو په نظرګوري خپل نظر ته به شرمنده وي اودبصيرت حق به يې نه وي اداکړی سړی بايد يوازې دپوهانو نظرپه نظرکې ونيسي اوبس.

الفت:

دحق اظهار

په هر هېواد کې، په هر ولس کې، په هر عصر کې ځيني اشخاص په کاردي چې د حق اظهار خپل فر ض وګڼي اوخپل ما ل، خپل سر، خپل مقام ونه ساتي حق او حقيقت وساتي.

ولسونه دغسې خلکو ته له حده زيات محتاج دي، دظلم، دجبر او د ناروا ملا همدغه کسان ماتوي.

که دغسې خلک په يوه محيط کې نه وي هلته داسې تياره او تور تم وي چې دحق او باطلو فرق نه شي کېدای، خدمت او خيانت، روا او ناروا د خلکو په نظرکې يوشان جلوه کوي.

هغه اشخاص بايدله سرو او سپينو سره وتلل شي چې دزور اوقوت يا دما ل او دولت په خاوندانو پسې نه وي روان بلکې په حق اوحقيقت پسې درومي اوحقايق څرګند وي.

ولسونه دهمدغسې ایماندارو خلکوپه بدرګه منزل مقصودته رسیږي او همدغه اشخاص دي چې ظلم او استبداد محوه کوي.

که دغسې خلک چېرته نه وي نو هلته عدالت نه شته، انصاف نه شته، حقیقت نه شته او انسانیت هم بل راز خپره لري.

هرڅوک بایدپه دې پوه شي چې حق ویل لوی عبادت دی او حق نه پالل لویه ګناه ده داګناه په دنیاکې هم انسانان په سل رنګه عذابونو ګرفتاره کوي او په ژوندونې بنیادمان په دوزخوکې اچوي.

که حق اوحقیقت ظاهر نه شي او لکه مستوره مېرمن په حجاب کې وي حق مري او دحقیقت رڼا مړه کېږي دامرګ دملت اوولس مرګ دی او دعدالت جنازه هم سمه ورسره وزي.

ځینې کسان وايي چې دحقایقو په اظهار کې دوخت اوزمان او دمحیط اقتضاآت په نظرکې نیول په کاردی اوهغه حقایق چې ویل یې زیان اوضرر لری اونتایج یې بد دي بایدونه ویل شي.

مونږ دوی ته وایو د حق او حقیقت شان له دې نه ډېر پورته دی چې موقع شناسي وپېژني او داشخاصو داقتضاآتو قید اوشرط ته غاړه کېږدي.

دحقایقو داظهار دپاره حدود ټاکل او له قیداو شرط لاندې یې راوستل له حقایقو سره مجادله او مبارزه ده.

حق او حقیقت هرکله هر چېرته د هر چاله خولې چې وي د اورېدلو اومنلو شی دی، د حقایقو پیروي په هرکارکې اوپه هر حا ل کې د هر چادپاره په کار ده، ترڅوچې یو قام او ولس په حقیقي لاره روان نشي او حقیقي اساسونه قبول نه کاندي توره شپه به یې سبانه شي.

یو مملکت هغه وخت سعادت، قوت اوشهامت پیداکولی شي چې حقایقوته نژدي شي، په حقایقو پوه شي او په حقیقي اساساتو استناد اواتکاٴ ولري.

حقیقت لکه د مداریانو ننداره نه ده چې هرساعت بېل رنګ اوبېل شکل ولري یوه سمه اومستقیمه لاره که لږ غوندې کږه شي نو بیا ورته سمه نشوویلی او تور هر کله تور او سپین سپین دی.

الفت:

ډار

زه چې وړوکی وم دشپې به بیبکې توری دتناره په غاړه دپیریانو او دیوانو یا د روو او شیشکو قصې کولې اوما به ورته غوږ اینبی و.

دې قیصو په ماکې ډېره وېره پیداکړه چې زه بې دشپوله تورتمه، له ورانو کنډوالو، له قبرونو او هدیرونه ډېر وډار کړم اوهرشپه به مې پرېشانه او ویرونکي خوبونه لیدل.

اوس چې لوی شوی اوپوه شوی یم هغسې نه یم.

هغه ویره اوس زما په زړه کې نه شته او دشپې له تیارونه نه ډارېږم.

که زه کومه شپه دهدیرې او یا ورانې کلا له څنګه تیرشم پیریان راباندې نه کښیني، مړي مې مخې ته نا راپاڅیږي، د قبرونو له شناختونه راته بلاګانې نه پیداکیږي.

ما اوس دشادمان دیو قیصه هېره کړي ده او دشیشکو ډارمې له زړه وتلی دی.

مګر ګورئ داګمان ونه کړئ چې زما وېره به اوس ببخي ورکه وي او هیڅ ډاربه راسره نه وي ځکه چې بې ویرې ژوندانسان ته نه ښایي اوهغه انسان چې په زړه کې هیڅ ډارنه لري له یوه ځناورنه ډېر فرق نلري.

زما ډار اوس له پخوانه ډېرشویدی پخوا زه دشپې ډاریدم اوس د ورځې هم ډارېږم ، د رڼا ورځې ډار د شپې له ډارنه ډېرهیبت لري.

ځومره ویره چې له ښاغلی انسان نه په کارده له دیو اوپیری نه نه ده په کار.

پخوازه له مړګه ویرېدم اوس ژوند زما په نظرکې ډېر مهیب دی.

زه اوس له مړونه نه ویرېږم له ژوندو ویرېږم.

کله چې زه کوچنی وم زما ډار هم کوچنی و.

هغه وخت چې زه ناپوه وم زما ډار هم ناپوه و او د ډارولو په چل دومره ډېرنه پوهېده، یو کوچنی ماشوم د خلکو له ځېږو اوقهر وغضب څخه ویرېږي مګر لویان او پوهان دخلکوله خندانه هم ډارېږي.

څومره چه زمانه هوښیارېږي هغومره ډار او ویره زیاتېږي.

یوپوه او هوښارسړی له مکروبونو او دملیریا له میاشونه هم ډارېږي مګر ماشومان اونا پوهان له دغسې ډارسره اشنانه دي.

دیوه کوچني ماشوم د ډار دپاره تعویذونه هم شته مګر دلویانو ډارپه تعویذ هم نه ورکېږي. د واهمې ډار دومره دوام نه لري لکه دعقل او پوهې ډارچې دروند او دوام دار دی. پخوا مونږ له هغه جنګ څخه ویریدو چې په کوراو کلي کې به پېښ شو اوس له هغو جنګونونه هم په ویره کې یو چې ددنیا په یوه سراو بل سر کې پیداکېږي.

یووخت زه نورو څخه وېرېدم اوس له خپل ځانه اوله خپل عمل څخه هم ویرېږم پخوا به چې چاد لارې ملګری پیداکړ وېره به یې کمه شوه مګر اوس له خپل ملګری ویرېږي او ورور له ورورنه په خوف کې دی.

مونږ اوس پوهېږو چې شیشکې او دیوان و پیریان انسانانو ته څه زیان اوضررنه رسوي لکه چې خپله انسانان یې یو بل ته رسوي.

زمونږ دښمنان په کور و کلي کې بلکه زمونږ په ځان کې موجود دي.

مونږ بایدله ځانه وډارشو اوپه ځان وډارشو.

الفت:

حقيقت

داکمله زمونږپه نظرکې ډېره ښکلې معلومېږي او په تقدس ورته ګورو، مګر څومره چې حقیقت ستایو هغومره حقیقت نه وایو.

که حقیقت رښتیا وبولو نو رښتیا خو یا لیونی وایي یا زورور، او دا دواړه زمونږ په هیواد کې ډېر لږ دي.

دحقیقت له لفظ سره ډېر ځله دتریخ کلمه یوځای کوي او وایي:

"دایو تریخ حقیقت دی".

هو! حقایق اکثره ترخه وي او حق په تریخوا لی ستایل کېږي.

په عملي اصطلاح حقیقت په درې ډوله دی: مهجور حقیقت، متعذر حقیقت اومتعارف حقیقت.

په دغه لحاظ ویلی شو چې زمونږ په خبرو اترو کې دحقیقت برخه ډېره لږه ده.

په شعر اوادب کې خومعلومه ده چې له حقیقت نه د مجاز او استعارې پله ډېره درنه ده. د ادب ژبه دحقیقت ژبه نه ده اوډېر خوږشعر هماغه دی چې له حقیقت نه لرې وی (اعذ به اکذ به).

دمعاشرت آداب او دمجلسونو آداب هم دحقیقت له اظهار سره ډېرموافقت نه لري اوډېرځله یوسړی دحقیقت په ویلو بې ادبه معلومېږي.

یوه ورځ یوه لوی سړی خپل لیکلی مضمون چې څوک یې په معنی ښه نه پوهیدل څوتنو پوهانو ته لوسته اوخلک یې په ستاینه مجبورکړي وو په هغه مجلس کې خو هیڅا څه انتقاد ونه شوکړای مګرپه بل مجلس کې چې هغه جناب نه و د حق ویلو او حقیقت بیانولو مسابقه شروع شوه او له ډېر اخلاقي جرئت نه کارواخیستل شو.

يوه ويل چې په ټول مضمون کې له سره تراخره دمبتدا ګانو يوه سلسله وه چې هېڅ خبرېې نه درلود بل ويل داځکه چې دی پخپله مبتدي دی اوله هېڅ نه خبرنه دی. دغه راز حقايق چې دښاغلي په غياب کې وويل شوه دغيبت رنګ يې پيداکړچې شرعی جواز يې نه درلود او اخلاقاً ممنوع و.

اوس چې زه دغه حقيقت داسې بيانوم چې نه دهغه لوی سړي نوم اخلم او نه دغيبت کوونکو پته دربښيم دابيايوبل ډول حقيقت دی چې بايد ګونګ حقيقت ورته ووايم.

هو! دحقيقت ژبه ګونګه ده او فصاحت وبلاغت دادب ژبه ده چې په مجاز، کنايه، اشاره، استعاره چليږي.

اوس پوه شوئ چې زمونږ په ويناکې د حقيقت برخه څومره خواره ده او دحقيقت داظهار دپاره څومره موانع موجود دي؟

الفت:

زما نظر

صحر اته لاړم يوکاڼی له بل سره برابرنه و.

غرونو ته وختلم ځينې جګ اوځينې ټيټ و.

ښارونه مې وکتل ځينې کورونه لوی او ځينې واړه و.

په باغونو وګرځېدم ټولې ونې په يوه مېچ نه وې.

دسيندونو کبان مې وليدل يوله بل سره په تول کې برابرنه ختل.

دهوامرغان هم ځينې غټ اوځينې کوچني و.

ملايان مې وليدل دچاپګړی غټې او دچا وړې وې.

کتابونه مې ولټول هلته هم ډېر تفاوت موجودو.

له یوه هېواد ه بل ته لاړم اوله بل نه بل ته په هرځای کې ټیټ وپاس اولوړې ژورې وي.

په هېڅ ځای کې نه دیوه لاس ګوتې برابرې وې اونه دیوې خولې غاښونه.

دلوی خدای کتاب مې بېرته کړاو د امې پکې ولوستل:

ایاپوه اونا پوه برابر دي ؟ ایا د ړنداه اوبینا څه فرق نه شته؟ ایا دجنت او دوزخ خاوندان څه توپیرنه لري؟ ایانور اوظلمت یو راز دی؟

په دې پوښتنو دغفلت له خوبه راوبښ شوم اوهرې خواته مې په ځېر ځېر وکتل څنګه چې دیوه پټې ټیپر او دیوه بوټي کدوان یو رازنه ؤ د انسانانو سرونه هم غټ او واړه او د ټولو خولې برابرې نه وې.

ماپه دې عالم کې په وارو واروسترګې وغړولې او هرچاته مې له هرې خواپه غور وکتل.

همدغه وخت زه د پرښتو اولعینانو په معنا پوه شوم، قصابان او شپانه مې وپېژندل، د عدل او ظلم، دخیراوشر دعلم اوجهل فرقونه راته ښکاره شوه.

هغه دېوان چې خلکو له کوه قاف نه هغه خواګڼل مادلته په کوراوکلي کې ولیدل.

دانسان په بڼه شیطان او دپرښتو په صورت دېوسیرته انسان ته مې پام شو.

اوس زما له سترګونه ډارپه کاردی ته زماله حقیقت بین نظرنه وډارشه!

الفت:

عشق او هوس

نظرونه ټول یوراز نه دی، هر چا هرڅه یوشانته ندی لیدلی.

دعشق نظر اود هوس نظريو له بله ډېرفرق لري. دمين او بوالهوس ترمنځ دځمکې او اسمان قدر فاصله موجوده ده، مين يوه ليلئ لري اوهغه يې هم داسې ليدلې ده لکه چې په توره شپه کې دغره له څوکې سپوږمۍ لږ غونډې سربښکاره کړي او بيا سمدلاسه په تورو وريځو کې پټه شي.

عشق دهمدغسې اسماني پرښتې يوه جلوه ده چې دعاشق په زړه کې طوفانونه پيداکوي اودانسان نظريوې نقطې ته داسې جلبوي چې نورڅه بيانه شي ليدلی اوهغه هم نه ويني. نور خوندونه اونورې ننداري دسړي هېرې شي او شپه ورځ د هجر اوفراق په لمبو سوزي مګر دهوا او هوس خاوندان دعشق له غمه بې غمه دي، دوی هره شپه په خرابات او ميکده کې بل شان لوبې کوي او دعشق اوعشرت په باده مست دي.

عشق دناکامۍ او محروميت نوم دی. هوا او هوس، بې مشقته لذت او بې هجرانه وصا ل ته وايي.

معشوقو ته رسېدل هغه ګران کاردی چې دجهان لوی لوی امپراتوران يې هم له حده زيات سرګردانه کړي وې، اوځينې کسان دډېرو لښکروپه زورهم دغه سعادت ته نه دي رسيدلي مګر هوس پالونکي هره شپه يوه نوې ليلی په غيږ کې نيسي اوهغه شوندی ښکلوی چې ډېرو نورو يې هم په وارو وارو خوند ليدلی دی. هغه چې دهر خريدارلپاره ځان سينګاروي او ديوه په غيږکې بل ته خاندي، دهوسرانۍ دپاره پيداده نه دعشق لپاره.

دغه راز مبتذل خوندونه دهوسناکو خلکو لپاره لږنه دی له دغسې نا پاکې يارانې نه د عشق داستان نه جوړېږي ددوه مينووصا ل هر چاته ښکلی معلومېږي او هرڅوک د مجنون اوليلی په فراق متاثر کېږي، مګر د هوس دخاوندانو معامله بده ګڼې او په نفرت ورته ګوري داځکه چې عشق دخلکو په نظرکې دروند معلومېږي او هوس ته په سپکه سترګه ګوري، هغه دپتنګانو کاربولي او داد مچانو.

هرکارچې دعشق دپاره وي په هغه کې اورمرو يوڅه فوق العادګي موجوده وي او دهوس د خاوندانو کارونه ټيټ اوعادي معلومېږي، هغه قوت او قدرت چې له عشق سره شته هوس ترېنه محروم دی، فرهادي عزمونه دعشق دخاوندانو په برخه رسيدلي دي، ايثار او فداکاري،

دهوس دخاوندانو کار نه دی. سربازي اوسرفرازي دواړه له عشق سره ملګري دي. په شعر اوادب کې هم د عشق برخه معلومه ده، هغه څه چې په یوه عالي احساس او لوړ خیا ل بناوي اوهغه چې د هوا او هوس دپاره وي او په ټیټ غرض بناوي برابرنه دي. چاچې دغه هنر (ادب) ته دعشق په نظرکتلی دی او ددنیا د سود او ګټې دپاره داکارنه کوي هغه کله کله په ډیرو جګر خونیو یو ادبي شهکار د ابتکار میدان ته راباسي او دزړه وینې پې خوراک وي. څوک چې د بازار رونق ته ګوري او دخپلو هوسونو د تامین دپاره څه لیکی هغه هر ه ورځ بې زیاراو زحمته مبتذل مضامین بازار ته وړاندې کوي او ظاهر ي ډول یې برابروي، هغه هېڅکله عمیق فکرنه کوي او په لوړو خیالاتو پسې نه ګرځي.

دژوروفکرونو او دلوړو خیالونو خریداران هر کله او هر چیرته ډیر لږدي.

دا راز متاع دخرڅولوهم نه ده، څه شی چې په دنیاکې ډیر نادر وي بې له احمقانونه یې بل څوک نه خر څوي. دذوق او هنرپه خاوندانو که هر رنګه بده ورځ راشي خپل ګران او ډیر بې بها شیان نه خرڅوي مګر عادي او معمولي شیان له کوره باسي.

هغه چې پخپل فن مین دی اوله خپل کارسره عشق لري هرراز نا کامي اومحرومیت قبلوي، مګر عشق په هوس نه بدلوي.

زه دامنم چه د هوس خاوندان له روحی عذابونو او شکنجونه خلاص دي او ددنیا په خوړو کې له نورونه ډیره برخه لري په دې هم پوهیږم چې دعشق په کارکې څومره مشکلات موجود دي او په دغه خطرناکه لاره تګ څه مصیبتونه په مخ کې لري، مګر د عشق محرومیت او ناکامي، د عشق رنځ او عذاب یو بل کیف لري او دغه افتخار په ډیرو بدبختیو او کړ اوونو کې پټ دی. د فن اوهنر خاوند باید له هوا اوهوس نه ځان وژغوري او له عشقه برخه ولري، په خپل کار کې عشق ګډ کړي او دعشق دپاره هر څه قبول کړي.

دحقیقت عشق، دازادی عشق، دجما ل عشق، دوطن اوملت عشق که په شعر اوادب کې ځای ونه لري نو هوا او هوس یکې ځای نیسي او تجارتي متاع ترینه جوړیږي یعنې دابتکار ځای ابتذا ل نیسي او شهوات په عواطفواو احساساتو غلبه پیداکوي.

شاعر او ادیب باید د ذوق او قریحې دپاره څه ولیکی او دآني مصلحت په قید کې ځان ایسار و نه ګڼې، که دغه راز متاع نن خریداروته لري او ځوک ورته په قدرونه ګوري، له دېنه لویه صله بله نشته. راشئ! چې د خرخون فکرورتو اوکوچنې سوداپرېږدو د شعراو ادب ازادي همدغه ده چې هېڅ قیمت ونه لري او دما ل په نظر ورته ونه کتل شي ، ذوق د خرڅولو شی نه دی. څوک چې خیا ل اوفکر خرڅوي هغه ددغه شي ازادي نه شي ساتلای اوخپله ازادي ارومرو له لاسه ورکوي.

که ازادي دانسان معشوقه وي او دهوس په نظرورته نه ګوري، که څوک غواړي چې خپله آزادي، په خپلو آثارو، پخپلو افکارو، پخپلو خیالاتو کې وساتي ، مادي سودا دې د زړه نه وباسي او د سودوزیان د ډار او امیدغلامي دې پرېږدي.

دشعر او ادب ارتقااو اعتلاله هر څه نه دغې ازادۍ ته زیات احتیاج لري او له معنی نه د مادیاتو قربانول غواړي.

داقرباني دهغه چاله لاسه پوره ده چې شعر او ادب ته دعشق په نظرګوري نه د هوا او هوس په نظر.

عشق ډېر خطرات، ډېر زیانونه اوډېرې ګټې له پښو لاندې کوي او په همدغه وسیله لوړېږي او دلوړ تیا حقیقي راز د هوا او هوس په قربانو لوکې پټ دی او عشق دقربانۍ او فداکارۍ نوم دی.

قرباني او فداکاري دلوړو احساساتو اوعواطفو کاردی چې په یوه شاعر او ادیب کې باید ارومرو موجودوي. که دغه کسان دغه کارنه شي کولی اونه یې کوي، هرڅوک پوهیږي چه له دېنه زیات معنوي ا نحطاط په تصور کې نه راځي، دفکر اوادب حقیقي پالنه دډېرو پاڼو په تورولو نه شي کیدای او مقید ذهنونه دغه کارنه شي کولی، داد هغوکسانو کار دی چې دلوړ شعور او ادراک خاوندان دي او دعقیدی له مخې کارکوي، داکار زما په ګمان دلته ښه نه دی شوی او دغه وظیفه چاښه نه ده په ځای کړی، دلته دوطن مزدورانو او کاریګرو څه نا څه خپل کار کړی دی او مونږ وینوچې څوک لارې جوړوي او پیچومي او اروي، څوک کارخانو اوفابریکوکې خدمت کوي، ځینې مانۍ اوقصرونه آبادوي، ځینې نور د ورانولوپه کاربوخت

دي ځکه وايم چې دلته ناپوهانو ډېرکار کړی او ادبيان يا ډېرلږدي ياخپلې وظيفې ته ښه ملتفت نه دي او له عشقه محروم دي.

ځومره توجه چې معنی ته په کار ده اهل معنی بې معنی ته نه لري اوپه دې باندې ډېر افسوس اوحسرت په کاردی ، مګر دغه کارهم بوالهوس نه شي کولای او ددرد خاوندانو ته ضرورت لري.

الفت:

مضراحتياط

که رښتيا ووايم مونږ ډېرې هوښياری او ډېرو احتياطونو برباد کړي يو.

يو چا زمونږ په حق کې ويلی و: داخلک له ضرورته زيات هوښيار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هوښياري چې له اندازې نه زياته شي او هام قوي کوي.

احتياط چه ډېر زيات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمی اکا زمونږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښياری مشهور و او هر چابه چه کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

دده د هوښياری او احتياط يوه نښه دا وه چه ده تر آخره پورې خپل کور ته برق رانه ووست او ويل به بې که کله برق شارټ شي، نو حريق به واقع شي او کور به مې وسوزي.

دده داعادت وچې په موټرکې به نه سوریده او ډېرلرې ځاي ته به هم پیاده روان و ځکه چې دموټرله چپه کیدلو وېرېده اواحتیاط یې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده ګرځېده اوکورکې به یې رڼا هم ډېره لږه وه.

دغه شان هوښیاران او د احتیاط خاوندان زموږ په مملکت کې زښت ډېردي او د نوي تهذیب اوتمدن قبلول له برق اوموټر نه هم زیات مضربولي.

زموږ په ادارو او شعباتو کې ډېر هوښیار اوډېر محتاط اشخاص زیات لیدل کېږي. دوی دنوي نهضت او نوي رڼا په قبلولو کې ډېرسخت مقاومت کوي اوهغه کسان چې له ځینو مزخرفاتو او مضروافکارو سره مجادله کوي بې تجربې او افراطي هلکان ګڼي. دوی وایي په هرکار کې اعتدا ل ښه دی اوباید په هرڅه کې له ډېر احتیاط نه کار واخیستل شي.

هغه څوک چې یوقدم دعصر خواته نږدې کېږي او آرزولري چې ددنیاله سیرسره موافقت وشي، دوی وربانديې سترګې سرې کړي او تهدیدوي یې چې تاسې دقوم له روحیاتو، دمحیط له مقتضیاتو ناخبره یاست اوجامعه بربادوئ.

دوی ځانونه داسې ښیي لکه چې دعلم اوعقل او تجاربو سرمایه داران همدوی وي او دنیا ددوی په ښکر ولاړه اوپه دوی ودانه وي، مګر رحمان بابا وایي:

دا دنیـــا پـــه احمقـــانوده ودانـــه   دانـــا نـــه کاپـــه دنیـــا بانـــدې غـــرض

دوی هروخت داعتدال پسندی په نامه دنوي نهضت او مدنیت مخه نیسي او غواړي چې وړاندې تلونکي اوپیشرفت غوښتونکي په ښټ بوزي او بیرته یې وګرزوي.

دوی خیا ل کـوي چـې اعتدال اواحتیـاط سکون او جمـود قبلـول دی او یوقدم وړانـدې ایښودل له احتیاط او اعتدا ل نه وتل دی.

تاسې پدې پوه شئ چې همدغه کسان په ښټ تلونکي مرتجعین دي چې اعتدا ل په حقیقت کې نه پیژني اویا په دغه نامه دملت دپیشرفت مخه نیسي.

دغه محتاط او اعتدا ل پسنده طبقه چې په اصل کې له اعتدا ل نه ډېرلرې دي دوی کې د مسامحه کارۍ، مماشات او سازشو نو استعداد موجود دی، په کوم ځای کې چې دحق او حقیقت اظهار په کار وي دوی غلي او خاموشه ناست وي اوهر څوک چې هرڅه وایي دوی ورسره سر خوزوي او خپل محبوبیت ساتي.

ددوی داعادت دومره قوي شوی چې دخدای رضا هم دخلکو په نارضایي کې نه خوښوي اوکه دقوم له روحیاتونه خلاف وي ددین او عقیدې اظهار هم نه کوي.

له یوه خان او ملک سره دومره ناجایزه مراعاتونه کوي چې طوایف الملوکۍ ته خبره ورسېږي، له سپین پکړیو سره تردې حده مماشات اختیار کړی چې دحقیقي اسلام په عوض ورسره جعلي او موضوعي خبرې ومني.

هو! دوی له هر چا سره سازش کوي مګر له عصري ترقیاتوسره یې جوړه نه راځي. دوی په عین حا ل کې چې دنوی نهضت او عصریت له زړه نه مخالف دي یاپې دخپل مفاد دپاره مضر ګڼي، ځلمواوځوانانو ته داسې ښکاره کوي چې تاسې نه پوهېږئ او پخواله وخته دنیاته راغلي یاست.

مونږ غواړو چې مخکې ولاړشو اوترقي وکړو مګرقوم جاهل دی او بایدله ډېر احتیاط او اعتدا ل نه کار واخیستل شي.

دوی ته باید وویل شي چې که تاسو غوندې محتاط او اعتدالیون موجودوي داجهل او ناپوهي به هېڅکله نه ورکېږي او څوک به یوقدم وړاندې وانخلي.

مګر که تاسو خلکو وپېژندلئ او زماني ستاسې حا ل ښکاره کړ، بیا به ډېر ګړندی منزل مقصودته ورسېږو او تاسوته به دپښتنو په تاریخ کې بې ملامتۍ نورڅه پاتې نشي.

هغه ځوانان چې تاسو بیرته راګرزولي دي اوپه نوو مغزوکې مو زاړه فکرونه اچولي دي تاسو سره به په خجالت کې شریك اوسهیم وي، اوستاسې دهوښیارۍ او مضر احتیاط مس به ډېر ژر ښکاره شي.

زه خپل وجداني مسئولیت رفع کوم او وایم: کومه رویه چې تاسې نیولې ده اعتدا ل نه دی تفریط دی بلکه هېڅ نه دی اوتاسې هېڅ نه کوئ مونږ تاسې پېژنواوپېدې خبرونه غولېږو.

ستاسې هوښیاري او احتیاط ډېر ضعیف احتمالات اوتوهمات غځوي اوتاسې وېروي.

تاسې زمونږ قافله ځای په ځای درولې ده او د خپلو اسونو جلوونه مو دومره ټینګ نیولې چې یویو قدم وروسته اوپه شاځې.

دا ارتجاعي قدمو نه مونږ ته ډېر مضر تمامېږي، تاسې دکاروان اوقافلې مخه نیولې ده او ستاسې توقف دټولو دمعطلۍ سبب ګرځي. دخدای پار دی تاسې له مخې لرې شئ او مونږ پرېږدئ چې وړاندې ولاړشو او یوه ځای ته ورسېږو.

الفت:

حاکمانو ته وایم

ای هغو کسانو چې ستاسې په لاس کې دحکومت لښته ده ستاسې په امر یو سړی وهل کېږي، تړل کېږي، جرمي کېږي او هرڅه کېږي.

ستاسې په نظر یه یو بې ګناه په محبس کې لوېږي او یو ګناهګارله بنده خلاصېږي.

ستاسې په عدالت مظلومان له ظلمونو نجات مومي اوستاسې په بې انصافۍ، ظلمونه، جبرونه په عالم کې خپرېږي.

ستاسي غفلت اوبې خبري عالمونه تباه کوي او ستاسې په ویښتوب او هوښیارتوب ډېر ښه ښه کارونه کېدلی شي.

که تاسې په سمه او صحیح لار روان شئ ډېربې لارې خلک به په لارکېږي، که تاسې پخپله دنفس اوشیطان په لاره درومئ نوپه عالم کې دظلمونوله لاسه بې تمیزه قیامت اوبې میزانه محشر جوړېږي.

ستاسې فساد د ډېرو فسادو باعث گرزي او ستاسو په اصلاح ډېر ډېر اصلاحات کيدای شي.

ستاسې په لاس کې دحکومت زور او قوت موجوددی که تاسې لېوان يا لېونيان شئ د خدای مخلوق تباه کېږي.

که تاسې ماشومان او اطفا ل اوسئ ستاسې په طفلانه لوبو ډېر کورونه خرابېږي. که تاسې ړانده او کاڼه شئ حق او عدالت مري او ظلمونه، فسادونه، بدبد کارونه رواج مومي.

تاسې پدې پوه شئ چې ددنيا دنظام او انتظام دپاره خدای دوه شيه پيداکړی دی. چې يوه ته حکمت او بل ته حکومت وايي.

حکومت هېڅکله بې له علم او پوهې، بې له تدبير او سياست څخه چې له دې ټولونه په حکمت تعبير کيدلی شي مخکې نه ځي او تش کوتک په دنياکې نه چلېږي.

اوس په متمدنه او مترقي دنياکې يوسړی په ډېر علمي لياقت اولوړ شخصيت حاکم کيدلی شي او هغه څوک دغه رتبه اومرتبه ګټلی شي چې په تدبير اوسياست کې اوله درجه مهارت لري او دمهموصفاتو خاوندوي. مګرپه تاسې کې لا اوس هم بې سواده، بې ذوقه، بې علمه، بې رحمه، بې انصافه اوله جهانه نه نا خبره اشخاص پيداکېږي،چې بې رشوت اخستلو، وهلو او ټکولو، کنځلو اوبدوويلو، په نور څه نه پوهېږي اونه شي پوهيدلی.

تاسې پدې پوه شئ چې حکومت پس له دې نه تجارتي متاع نشي کيدلئ چې څوک يې په پيسواو رشوتو نو واخلي.

هغه وخت او زمانه په تېرېدو کې ده چې څوک د حکومت چوکۍ په خوشامندو اوتملقونو وساتلی شي يا ظلم او بې شعوره قوت په يوه منطقه کې حاکميت وکړای شي.

مونږ ددې عصريه شپوکې داخوبونه ليدلي دي چې علم او لياقت، خير او اصلاح به ډېر ژر خپله کرسۍ اشغا ل کړي او جهل او ناداني،ظلم ستم، ريا کارۍ اوفريب کاري به له خپلې چوکۍ راولوېږي.

تاسې خپل ځانونه اصلاح کړئ اوپخپل ځان ګوتې ووهئ مقصد ظاهري فیش او ارایش نه دی بلکه دعیبونو اصلاح او دځان معنوي جوړول مراد دی

راشئ دا زړه طریقه نوره پرېږدئ اوهرکار دسوتې په زورمه کوئ!

انسانان خدای دوهلو اوټکولودپاره نه دی پیداکړی.

دمجرمینو دقایلو لواو اصلاح کولو دپاره نوروسایل هم شته.

ظلم په ظلم باندې هېڅ کله نه ورکېږي.

تاسې به ډېرخلک په وهلو معیوب کړی وي.

ډېرکسان به ستاسې دشدت او تشددله لاسه تبدیلي او ورک شوي وي، مګر جرایم او جنایتونه نه دي ورک شوي.

یوشاعر وایي:

دانسان اصلاح په پوهه انسان کړی　　　　　نا پوهان یې په وهلو دانسان کړي

نوراشئ له علم او پوهې نه کارواخلئ ظلمونه او جبرونه پرېږدي!

بې ګناه خلک په وهلو اوټکولو مه قایلوئ!

په رشوتونو اولحاظونو له حق او حقیقت نه مه تیرېږئ او دیوه په ګناه بل ته جزامه ورکوئ!

تاسې پخپل نفس او خپلو خواهشاتو حاکمیت پیداکړئ او دهمدغه حاکمیت په اثر ځانونه ددې لایق کړئ چې په نوروداسې حکومت وکړئ لکه چې یوپلاربې پخپلو زامنو باندې پخپل کورکې کوي اوهېڅ راز ظلمونه پکې نه وي.

میلونو خیرات خور

که څوک خپه کیږي که خوشحالیږي زه خوڅه وایم او خپله غاړه خلاصوم، ګوندې داساده مخلوق لږ غوندې پوه شي اوفکر وکړي.

زه اروپاته نه یم تللی، امریکامې نه ده لیدلی، په افریقا کې نه یم ګرځیدلی او هیڅیرې نه یم تللی، مګر یوعجیب مملکت مې لیدلی دی او عجیب مخلوق پکې اوسي.

په دې مملکت کې ددی په ځای چې بډایان او مالداران خوارنو او غریبانو ته څه ورکړي، خواران او مسکینان دډیر مال او دولت خاوندانو ته څه ورکوي او هغوي هم نه شرمیږي اخلي يې.

ته به وایې دی رشوت خواره ماموران او حاکمان یادوي چې په لکونو روپۍ اوبې حسابه جایدادونه لري له یوه ډیر عاجزسړي نه هم په ډیره جزیي فقره کې تر څو سل دوه سوه روپۍ وانخلي نه يې پریږدي.

نه زه دغه بې رحمه بې انصافه رشوت خواره نه بنیم، خیرات خواره بنیم.

په دغه مملکت کې چې زه ورته عجیب مملکت وایم ملیو نر خیرات خورهم پیداکیږي او ډیر غنیان دخوارانو اومسکینانو خیراتونه خوري.

په دغه وطن کې ماداسې خلک ولیدل چې اسونه ورته ولاړ دي موټرلري، قصرونه او باغونه، ځمکې اوپټي يې په هر ځای کې شته مګر له داسې خلکونه خیراتونه او شکرانې اخلي چې هغوی دخپل اولاد نفقې او جامې ته حیران دي او ددوی نوکرو ته هم نه رسیږي.

په دغه مملکت کې معکوس وضیعت دی او وږي بربنډ يې له مړو او دولتمنو سره مالي مرسته او کومک کوي.

په کوم ځای کې چې دبې وزلو او خوارنو په خیراتونو او شکرانو، غنیان او متمولین ځمکې او جایدادونه، کورونه او باغونه، موټر او اسونه اخلي.

ایا دهغوئ په حا ل افسوس او حسرت نه دی په کار؟

ای خوارو او بې وزلو پښتنو! هرڅوک چې غني او دولتمن شي میاوي که ملا، سیدوي که پیراو پېشوا هغه دخیراتونو اوزکاتونو مستحق نه دی.

هغوی باید تاسې غوندې عاجزانوته خیراتونه او زکاتونه درکړي او په تاسې باندې زړه وسوزوي، که تاسې نه درېږئ او اورمرو نورو ته څه ورکوئ، دقصرونو او باغونو خاوندانو ته څه مه ورکوئ بلکه ګوډ، شل، ړانده، کونډې، یتیم، بندي مسافر ته یې ورکړئ چې په اخرت کې په ښه درشي.

ستاسې په خیراتونو په عمرو عمرو خلکو مزې، چرچې او ورمیږونه وکړه، که رښتیا ووایم نو شرابونه هم پرې واخیستل شوه او فحاشي پرې وشوه، لږ سترګې وغړوئ او لږ غوندې هوښیارشئ. اخر ړانده خونه یاست داځه درباندې کیږي.

تاسې خپلو شکېدلو جامو، خپل فقر او مسکنت او ددوی ما ل اودولت وګورئ! چې دوی څنګه دي اوتاسې څنګه یاست؟

که دوی نه شرمېږي اوستاسې خیراتونه قبلوي بلکه غواړي یې، تاسې ددوی له حیثیت اوشان نه وشرمیږئ او دوی ترقیامته اوپه قیامت کې مه شرموئ.

«الفت»

ګرانه لیکواله!

ددې عصر قافله ډېره ګړندی ده، له دې کاروان سره برابرتګ نوې اقتضاګانې لري اود انسان په ظاهري او معنوي حال کې بدلون غواړي.

پخوابه یوه کارواني له ځان سره پتیرې اخستې اوپه پښو به یې میخونه او نالونه وهل، مګراوس دالوتکو په سفرکې دغه شیان نه دي په کار اوددې وخت مسافرت هغسې نه دی.

مونږ اوس دژوندانه په نوې مرحله کې داخلیږو او له یوه حاله بل ته انتقا ل کوو.

هغه څوک چې له خپل خره راکوزیږي او په الوتکه کې الوزي بایدفکر او نظریې بل راز شي او ناسته ولاړه یې هغسې نه وي.

هغه چې ټول عمرپلی ګرزېدلی اوله عقله پیاده دی دآس یابا یسکل سپرلی هم ورته ډېره ګرانه معلومیږي، د سپورمۍ کرې ته ختل خو لا څه کوې.

له یوه زاړه جهان نه نوې دنیا ته ورتګ او په نوو توغندیو سپریدل ډېر مراحل په مخکې لري او نوې عصري پوهه غواړي.

انسان لکه دتجارت ما ل داسې نه دی چې داوښ له شانه الوتکې ته رانقل شي او هیڅ تغیر پکې رانه شي.

تجارتي مالونه هم د اوښانو په شا په څټو او غوندو کې وي او په الوتکوکې خپله جامه او ظرف بدلوي. هغه وخت چې مونږ دخپل کلي او کور له څوتنو کاروانیوسره په خروپسې روان وو او اوس چې دمختلفوملتونو له افرادو سره په الوتکو کې لرې هیوادوته ځو او راځو بایدله هغه حاله ډېرفرق ولرو او هغسې نه اوسو.

که هغه وخت زمونږ نظر محدود و زمونږ مزلونه هم لنډو مګر اوس له دغه اوږدو مزلونواو لوړو پروازونو سره لوړفکر اولرې نظرهم په کار دی.

زمونږ خلک خواوس دهوايي سرویسونو له برکته له ځمکې نه لوړې فضاته هسک شوه او وزرونه یې پیداکړه مګر دخلکو فکرونه او اخلاق لوړول دغومره اسانه کارنه دی چې کوم داخلي یا خارجي شرکت یې سرته ورسوي.

داکار ترډېره حده دهیواد د پوهانو اولیکوالو کاردی.

داد دوی وظیفه ده چې دیوه نوي نهضت او ارتقا یې حرکت ملګر تیا وکړي او دخلکو ذهنونه د نووو افکارو او عصری ایجاباتو قبلولوته تیار کړي. نوي نهضتونه په هرځای اوپه هر وخت کې پالونکي او رټونکي لري.

په هرملت کې (نوې خوښې) او (زاړه خوښې) شته.

زاړه هر چېرته زاړه رواجونه او عادتونه خوښوي، ځوانان هرکله دنوي فکر او دنوي ژوند طرفداروي.

ددې دواړوډلو ترمینځ یوه بله ډله مینځګړیتوب کوي یعني ځینې نوي شیان ښه ګڼي او ځینې بدبولي، په زړوشیانو کې هم ځینې خوښوي او ځینې نه .

دادریمه ډله په جامعه کې معتدل اشخاص ګڼل کېږي او هغه دوه نورد افراط او تفریط خاوندان بولي.

زه دلته دانه وایم چې دافراط طرفداران ښه دي که اعتدا ل پسند، مګر په لیکوالویډا پیرزوینه لرم چې دوی باید هر کله او هر چېرته دنوو نهضتونو ټینګ طرفداروي اوهغه زاړه رسمونه او رواجونه بدوګڼي چې دیوې جامعې دبیرته پاتې کیدو موجب دي. لیکوا ل باید خلک پدې پوه کړي چې ددوی اجتماعي اوانفرادي ژوند څه راز دی؟ دوئ څه کوي؟ ددوی خویونه فکرونه عملونه اونېتونه څنګه دي؟ دنن ورځې د ژوند دپاره څه په کار دی او دسباورځې ضرورتونه څه دي؟

دیوه ولس دحقیقي سعادت دتامین دپاره له هر چانه دپوهانو اولیکوالومرسته ډېره په کارده، دوی باید خلک داصلاحي فعالیتونو او پروګوامونو په ښېګڼوپوه کړي او په عالم کې داسې خوشبیني پیداکړي چې واقع بینی ته زیان ونه رسوي.

مونږ لکه چې دښو اوسمو لارو جوړولوته ډېر ضرورت لرو دېته هم اړیو چې په ښه لاره تګ خلکوته وښیاو ښه حرکت راپیداکړو.

که سړک هرڅومره ښه جوړشي او لیاره ډېره اواره هم وي چې څوک په سمه لاره نه ځي او د حرکت اراده نه لري څوک به يې څه کړي؟

که دچا صحت هرڅومره ښه وي او په وجود تکړه وي چې خوی يې وران اوعمل يې بدوي نوڅه فايده؟ ترڅوچې زمونږ عادات اواخلاق سم نه شي او بد ذهنيتونه راسره ملګري وي که داملک جنت هم شي زمونږ بد عملونه اوبد رواجونه به يې په جهنم بدل کړي او په هغو اورونو به سوزو چې زمونږ له نفسونو نه يې لوخړې اولمبې پورته کېږي. که مونږ خپل ځانته متوجه شو اوخپل کردار اورفتار په نظرکې ونيسو زمونږ هغه ظلمونه او جهالتونه چې د رسم ورواج اوعرف اوعادات نوم پرې ايښودل شوی دی زمونږ د بدبختۍ ډېرمهم عوامل دي چې يوه اساسي مجادله اوقلمي مبارزه ورسره په کار ده.

په دې اوس وخت کې چې دتحول وږمه درسم و رواج پوړنی له مخه اخلي او محجوبيت له مينځه ځي دليکوالو په غاړه ډېر مهم مسئوليتونه پراته دي چې دحقايقو له مخې پرده لري کړي اوښوته ښه بدوته بد ووايي يعنې له هېچانه ونه وېرېږي حتیٰ چې له عرف وعادت نه يې هم سترګه ونه سوزي او دحقانيت په جذبه د ناپوهۍ له هغه بدذهنيت سره مجادله وکړي چې قوت او قدرت يې دزړې زمانې له فرعونانو نه کم نه دی اويوازې ابراهيمي جرئت ورسره مقابله کولی شي.

دليکوا ل لويوالی په همدغه ټکي کې پروت دی چې دجامعي عرف وعادت ته په انتقادي نظر وګوري اوخپله عقيده پټه نه کړي.

هغه څوک چې خپل صحيح فکراو نظردعا م ذهنيت په مخالفت نه شي څرګندولی څوک ورته په نفرت نه ګوري مګر کوم ارزش هم دجامعي په نظرکې نه لري.

رښتيانی ليکوا ل اوستر ليکوا ل هماغه دی چې د راتلونکی نسل قضاوت په نظرکې ونيسي اوله سبا ورځې وډارشي نه له نن ورځې نه .

يو مسلمان بايد هغه ورځ په نظر کې ولري چه يو صحيح قضاوت پکې کيدونکی دی او حقيقت پکې له رسمونو او رواجونه لوړمقام لري.

څنګه چې په يو ه باغ کې هروخت ناکاره بوټي، درب اوکبلې پيداکيږي باغبانان يې له بيخه باسي چې له باغ نه ځنګل جوړنه شي په يوه ولس کې هم په مرور د زمان ځينې وران خويونه اوبدعادتونه پيداکيږي چې انساني باغ وبڼ ته زيان رسوي.. هغه اصلاحي نهضتونه چې په ملتونوکې وخت په وخت پيداکيږي دهمدې دپاره وي چې دغه راز بد بوټي ورک کړي او دخلکو په ذهن کې نوې رڼا پيداشي.

دجهان تاريخ چې سړی ګوري او دستر و ليکوالو او پوهانو د ژوند انه مطالعه کوي دا ورته معلوميږي چې دفکر اوپوهې مشرانو او لو يانو دخپلې عقيدې اوفکر و نظريه اظهار او ابلاغ کې له څومره جرئت او جسارت نه کار اخستی او خپل ژوند يې د نورو د ژوند ښه کولو دپاره څومره خوارکړی، بلکه قربان کړی يې دی.

دراتونکي نسل په نظرکې خپله لويې ثابتول څه اسانه کارنه دی چې خوشې په خوشې لاس ته راشي. که سړی دپوهې اوفکر په رڼاکې دحقايقو په اظهار نن هر څومره منفور واقع شي اوعام ذهن ونظر ورته په کرکه وګوري هغومره به دغه سړی دسبا ورځې په رڼا او د راتلونکي نسل په نظرکې ښکلی او محبوب ښکاري.

((الفت))

ماخذونه

پښتانه شعراء لومړی ټوک
مخزن الاسلام قلمی نسخه
سلوک الغزات قلمی نسخه
د میرزا انصاری دیوان قلمی نسخه
د دولت دیوان قلمی نسخه
د خوشحال دستار نامه
د خوشحال خان دیوان
فوائد الشریعه
د رحمان بابا دیوان قلمی نسخه
د احمد شاه بابا دیوان قلمی نسخه
د احمد شاه بابا دیوان بله قلمی نسخه په تاشکند کښې
د حمید دیوان قلمی نسخه
پته خزانه قلمی نسخه
د عبدالقادر خان دیوان قلمی نسخه
خه لیکل یا لیک پوهه
زما د ډیرې مودی یادداشتونه
ادبی جرګی
د کابل ځینی مجلی او سالنامې
شعر او ادب
غوره نثرونه
د افضل خان تاریخ مرصع
د پښتونخوا شعر هار و بهار
دراورتی ګلشن روه
سبک شناسی د ملک الشعراء پهار

هنر انشاء و نویسندگی

فن نگارش

د پښتو ادب تاریخ

پښتو پښویه (پښتو مرکه)

لومړی کتاب د پښتو پښتو خبرې

پیغله (صاحبزاده ادریس)

د قصه خوانی گپ

پښتو نثرونه لیک دود

بایزید روښان (خادم)

ادبی فنون

ادبی بحثونه

کچکول

پښتنې

A FEW NOTES ON THE ORTHOGRAPHY AND COMPOSITION OF PASHTO LANGUAGE

By

GUL PACHA ULFAT

PUBLESHED BY

PASHTO ACADEMY KABUL AFGHANISTAN

FIRST EDITION 1959
SECOND EDITION 1961
REVISED ENLARGED

Government prining House

دولتي مطبعه

www.ulfat.de